VI
1.

Fabrykę fajansu i porcelany założył r. (1789) 1783
Xiążę Józef Klemens Czartoryski stolnik lit. w miasteczku swym
Korcu na przedmieściu Józefin. Glinkę porcelanową brano
ze skał nadbrzeżnych rzeki Kurczyk pod miastem. Fabry-
kanci sprowadzeni z Saxonii. Wyroby wyrównywały
saskiej. Dyrektorami byli (od r. 1783) Franciszek i Michał Mezerowie
Polacy; r. 1793 było pracowników siedzących za toczydłami
do 100, a w malarni 73 z których się odznaczali Grzegorz
Chomicki, Antoni Gajewski i Bluman. [Po wyjeździe x. Czarto-
ryskiego do Drezna zaczęła się fabryka w Korcu chylić do
upadku. R. 1795 Franciszek Mezer wezwany od Zamojskich
przeniósł się do Tomaszowa w Galicyi gdzie założył fabrykę
fajansu. Michał Mezer prowadził fabrykę w Korcu dalej
lecz pożar d. 1 Styczn. 1797 zniszczył fabrykę, magazyny
porcelany i fajansów, oraz malarnię z wzorami saskiemi,
francuskiemi i chińskiemi. W Korcu wyniósł się Michał Mezer
do Baranówki gdzie założył istniejącą po dziś dzień fabrykę
fajansów. Po śmierci Księcia Józefa Klemensa Czartoryskiego (4 13 lutego 1810) Spadkobiercy spro-
wadzili na dyrektora fabryki Francuza Petion z Sevres; robiono
wodzwody i posążki en biscuit, później niżki fajans
do dziś dnia. [Spadkobiercami Czartoryskiego byli Potoccy, Sanguszko-
wie, Lubomirscy]

[Wyrabiano porcelanę saską, francuską, chińską, posągi en biscuit

[Który był dyrektorem fabryki porcelany w Korcu do r. 1810.

339

Hydria Wasserkrug

Amphora für Wein, Öl mit 2 Henkeln u. Bödy

Kantharos (czasza z uszy)

Oinochoe Weinkann

Lekythos für Ölbeh

[illegible]

Kylix (Schale) mit Fuß

Pelike

Lepaste

Stamnos, Stamnion (dzban)

Krater (Kessel) do mieszania wina z wodą

Kyathos

Kotyle

Kalpis

Aryballos: ~~[illegible]~~ Schöpfkanne

Oxybaphon

Data	Nazwisko pożyczającego:
30/10	Zdzisław Krygowski
1891	Nazwisko ręczyciela:
	Dr. Fr. Karliński

Tytuł dzieła.

Vorlesungen über mathematische Physik
von G. Kirchhoff

itało-greckie
malowidła czarne
" czerwone

Amphora z 2 uchami
Hydria z 1 uchem dzban
Crater do miesz. wody z winem
Oenochoe dzban bzuhaty do wina
Cantharus na wysokiej nodze z 2 uchami
~~Crater do miesz~~
~~Calyx~~
Lecythus na oliwę flasza z uchem
Urna
Rhyton róg do picia
Grób Wład. Jagiełły
—
Bernard Palissy
ur. 1506
—
przeznaczone na podemki
do ozdób

Korczak Schale patera
Czara
Czasza
Kubek
Kufel
Kruglik
dzban
Tegiew
Konew
szklenica
Kielich
beczka
bukłak (lagena lignea)

<u>Lipski</u> Antonius de Lipe Baccal. 1762, Dr. Phil. 1764.

1) Virtus et eruditio v. primae laur. Candid. demonstrata (Cracoviae 1762. fol. typ. Sem. Ep. Acad. dioec. Poez. 2987.

Huty szklane w Galicyi r. 1870

W obwodzie lwowskiej Izby handlowej było 11 hut: w Birczy, Borownicy, Łodzińce górnej, Miłkowie (z szlufiernią x. Sapiehy), Majdan średni (koło Nadworny – z szlufiernią), Majdan górny (z szlufiernią), Mikuliczyn (z szlufiernią hr. Rohan), Sielec (koło Sokala), Rohaczyn (koło Stryja), Korzeniec (koło Birczy), Jasienica sufczyńska (koło Bierczy), Dwozatyn (w sanockiem), Beniowa (koło Turki) założon 1856, ~~Łodzinka górna~~, Koziowa (w stryjskiem)

Z tych najważniejsza jest w Mikuliczynie (hr Renarda) robi białe szkło naczyniowe kolorowane i szlifowane oraz szyby i zielone szkło w wartości 40100 złr. w. a.

Brak dobrego kwarcu stoi w Galicyi na zawadzie pięknego białego szkła – szkło galicyjskie jest zielone, ma pęcherze i gruzły (grużlicowate)

W obwodzie brodzkiej Izby handlowej (cyrkuły złoczowski, brzeżański, tarnopolski, czortkowski) jest huta szklana w Rohaczynie (koło Olesna) w Rohatynie (koło Brzeżan hr. Stan. Potockiego) w Pieniakach (hr. Dzieduszyckiego)

5.

Spominki historyczno artystyczne IX Półmiski i talerze cynowe z herbami i cyframi XVII wieku odkopane w Perepołowicach. – Wiadomość o dawnych naczyniach stołowych przez E. Rastawieckiego

Bibl Warszaw. I p. 146–188.

złoto i srebro – cyna – naczynia drewniane i rogowe – z gliny, farfury, porcelany. – szkło.

zu haben, sich entweder die Zimmer mit den besten Erzeugnissen der Kunst schmücken oder eine Sammlung in der Mappe anlegen zu können, deren Ladenpreis 42 Thlr. beträgt Nachdem sich nun die ersten zehn Bilder in den Händen unserer geehrten Abonnenten befinden, werden wir die Art und Weise, in welcher dann die Fortsetzung erscheint, bekannt machen und bitten alle Kunstfreunde, recht bald unserem Verein beitreten zu wollen.

Berlin, im September 1858.

Das Deutsche Kunst-Institut von Emil Pfeiffer & Comp.

Karls-Strasse No. 36.

Unterzeichneter erklärt hierdurch seinen Beitritt als Mitglied zu

Deutschlands Kunstverein

für den Stich in Schwarz-Kunst-Manier

und wünscht die Vereinsblätter unter den im obigen Prospect angegebenen Bedingungen durch die Löbl. Kunsthandlung von

in zu erhalten.

№ **1** u. **2** im
„ **3** u. **4** im
„ **5** u. **6** im
„ **7** u. **8** im
„ **9** u. **10** im Herbst 1860.

Stand und Name:

Wohnort und Datum:

z XVI w.

Ker[illegible] wyroby niem[illegible] i Siegburg [illegible] glina [illegible]
2) Kaczer. [illegible] szare : [illegible] [illegible]
biesz[illegible] [illegible]etowe [illegible] Kreussen grunt brunat[illegible], dekora[illegible]
[illegible] chrom.
[illegible] any a[illegible] stoły

Majolika hiszpańsko mauretańska w XV w. połysk metaliczny.
włoska
francuska Bernarda Palissy (1510 1590) polewa
cynowa wypukłe, różnobarwne
holenderskie tło białe barwy niebieskie
angielskie : Josiah Wedgwood

Wyroby gliniane łatwo rozróżnić od fajan:
su lub porcellany gdyż ani glazura ani
~~[illegible]~~ barwy nie są w stanie zakryć pro:
rowatości i iłowatości naczyń glinianych.
Dla tego też plastyczne ozdoby na takowych
grube, nie mają tej ostrej rzeźby i tej delikat:
nej piękności, co porcellana.
Głównemi mistrzami w ceramice byli: Luca
della Robbia (terrakoty z różnobarwną
polewą) - robił misy - inni robili
dzbany (głównie w Niemczech, Kafle, butelki.
- Majoliki włoskie - mauryckohiszpańskie,

Fabryki fajansów w Wenecyi rozpoczynają
się z r. ~~[illegible]~~ 1500 - tam słynęły i fabryki szkła
(Murano)
Emalia cynowa ~~[illegible]~~ z Hiszpanii do Włoch
wprowadzona, pierwszy zaczął jej używać
we Włoszech Luca della Robbia do swoich
majolik - Majoliki zwano włoską porcelaną

Krell Dr: Die Gefässe der Keramik. Stuttgart
(Gustav Weise) 1885
Sauzay et Henri Délange: Monographie de l'oeuvre
de Bernard Palissy. Paris 1862.
Demmin: Histoire de la céramique

Garnier Ed. Histoire de la céramique depuis les temps anciens jusqu'à nos jours. Tours (Alfred Mame et fils.) 1882. 2e édt.

Céramique

~~Descripción de la galería de Florencia. Arezzo 1790.~~

Lires 312.

Rzączyński (Historia naturalis curiosa Regni Poloniae. Sandomiriae 1721. 4º str. 12) chwali glinę i naczynia z niej wyrabiane w województw. sandomiersk. koło miasteczek Gliniany i Denkow, oraz wsi Ćmielow, Ruda, Rokos, Łętkowice zkąd wyrabiane: ollae, amphorae, catini, frixoria - wożone Wisłą na sprzedaż do Gdańska, Elbląga, Królewca. - Podobnież kwitnie garncarstwo około Iłży, Łagowa, gdzie są pokłady gliny do 12 orgiaś grube - Glinka ogniotrwała zwała się: Terra alba Cracoviensis. —

Fabryki Fajansu w Galicyi: 1882

1. Lubycza, 2. Potylicz, 3. Siedlisko, 4. Glinsko.

Garncarzy najwięcej: Drohobycz, Wojniłów, Kołomyja, Kutty, Kossow, Potylicz, Halicz, Glinsko.

Huty szklanne: Bircza, Huta brzeska, Jawornik ruski, Łodzina górna, Rudawka, [illegible] Mitków (koło Cieszanowa), Majdan górny i średni (koło Nadworny), Mikuliczyn, Olszany, Sielec (koło Sokala), Huta (koło Stryja)

Fabryka zwierciadeł w Delatynie.

Huty żelazne: Mizuń, Wełdziż i Żakla, Kąty (koło Krosna), Pasieczna, Pobuk, Skole, Stryj

Fabryki fajansu i porcelany

1) w Korcu r. 1795 Józefa ks. Czartoryskiego

2) w Tomaszowie r. 1800 (Michał Mezer r. 1808)
i r. 1842 (Robert Wendler z Saxonii + 1860 -1876)
fajans

3) W Belwederze pod Warszawą do r. 17[illegible]

4) w Horodnicy 1830

5) w Baranowie Franciszka Mezera

6) w Stawku Rudzkiego 1830 - 1840.

7) w Lubartowie Księcia Lubeckiego

8) w Ćmielowie 1790

9) w Osieku w lubelskim Aureli Borzęcki 1850.

Alwernia, Zalas, Brzostek, Kołaczyce

1[illegible] w Tiszerach 1833.

1[illegible] w Pilicy

w Glinsku, Połyliju, Zatoszach, Sielcu,

w Nieborowie fajans

Porcelana Dyrektorowie fabryki w Korcu: bracia Franciszek i Michał Mezer; r. 1793 było siedzących za warsztatami do 1000 osób; w malarni 73 pod kierunkiem [illegible] celowali malarze Grzegorz Chomicki; Antoni Gajewski, Bluman. Gubernator Tutolmin obstalował zastawę do kawy na 12 osób z portretami cesarzowej za 1000 rubli sr. – R. 1795 Franciszek Mezer wezwany od Zamojskich do Tomaszo. na nową tam fabrykę założył. Fabryka w Korcu zgorzała d. 1 stycznia 1797, Michał Mezer przeniósł się do Baranówki gdzie założył nową fabrykę. Fabryka w Korcu upadła i pozostała tam tylko fabryka fajansów

Szkoła garncarska w Kołomyi założona 1876 d. 18 paźdz. od r. 1877 Gregor Becker od r. 1882 Tadeusz Sikorski, od r. 1883 Walerian Krycinski dyrektorem (Bachmiński z Kossowa † 1882)

12.

Czartoryski Józef fabrykę w Korcu porcellany powierzył braciom Franciszkowi i Michałowi Mezerom z Warszawy – po pożarze fabryki 1797 osiadł Franciszek Mezer w Baranówce a Michał w Tomaszowie (Zamojskich)
Fabryka w Korcu odbudowana 1800 istniała do 1830 pod kierunkiem francuza z Sevres.
Fabrykę Wedgwoodu za staraniem ministra Staszyca założył Sunderland w Iłży. – a Jacek Małachowski założył fabrykę w Ćmielowie, która przeszła później na własność Cybulskiego.
– fabryki w Włocławku, Kole i Pruszkowie
– niejolik w Nieborowie
Bachminski (w Kosowie)
|: della Robbia Łukasz i ~~...~~ Palissy we Francyi – Böttger w Niemczech, Wedgwood w Anglii :|

Porcellana. Glinka porcellanowa (Kaolin) powstała z zwietrzenia feldszpatu, leżyna pokładzie granitowym najlepsza w Burtynie pod Baranówką 40 wiorst od Nowogrodu wołyńskiego, biała lepsza od saskiej i w okolicy. do r. 1830 wyrabiali z niej w fabrykach: Korcu Baranówce porcellanę i w Horodnicy fajans (Eichwald: Naturhistor. Skizze p. 9.)

(w Horodnicy (Ks. Henryka Lubomirs. kiego) wyrabiano jeszcze naczynia porcelanowe i fajansowe r. 1821)

Zamojscy założyli fabrykę fajansu w Tomaszowie r. 1795, w której jeszcze r. 1821 wyrabiano naczynia porcelanowe i fajansowe.

Do fabrykacyi porcellany sprowadzają glinkę porcellanową z Rossyi i z Limoges – a feldzpat z Norwegii

Glina ceramiczna ogniotrwała (fajans – Steingut) znajduje się w Mirowie pod Tenczynem oraz w Ćmielowie gdzie jeszcze r. 1884 było 150 pracujących ci robili porcelanowe i fajansowe kafle, dzbanki, garnki, rondle, imbryki lepsze od czeskich (bo porcelana ćmielowska twardsza od czeskiej); roczna produkcya wynosiła do 80,000 rubli.

(r. 1821 fabryka fajansów w Ćmielowie (hr. z Małachowskich Karwickiej) jeszcze wyrabiała.

Fabrykę majolik w Nieborowie założył r. 1881 Michał xiążę Radziwiłł: pracuje w niej do 60 ludzi a roczna produkcya wynosiła 40,000 rubl. Dyrektorem fabryki jest Stanisław Tiele który się kształcił w Nevers. – Sławne tego rodzaju fabryki są we Florencyi i w Urbino.

(Ob. O majolikach Tygodnik illustr. 1871 Nr. 167 i 168)

W kościele S. Jakuba w Sandomierzu fundowanym r. 1208 przez Leszka białego są ciekawe wyroby ceglane.

W Szczebrzeszynie i Księżopolu jeszcze r. 1821 wyrabiano dachówki polewane.

15

Telechany w dobrach Michała Ogińskiego hetmana w Litwie sprowadzeni Anglicy, przez rok i robili półporcelanę koloru różowego z malowidłami pięknemi, gliny były miejscowe lecz krzemień sprowadzano z Wołynia, z pod Krzemieńca. (Sekreta ogrodnikom potrzebne. Kraków 1817. 8º str. 38)

Zarański

Sztuka ceramiki u starożytnych Greków doszła do szczytu doskonałości. Kształt naczyń, mianowicie waz, nader piękny, uszy wykończone ozdobne. Wyroby te są z gliny bladej, żółtej lub czerwonkowatej. Kształt naczyń rozmaity (Crater – Oenochoe – Scyphus – Rython – Hydria). Naczynia te pokryte malowidłami czarnemi na żółtym lub czerwonem tle; w innych jest tło czarne a rysunek czerwony, fioletowy, żółty lub biały. Kolory są glinkowate, ogrowate, matowe; czarne tylko są świecące polerowane dla większego effektu. Przedmioty malowideł odnoszą się do mitologii lub historyi. —
Fajansy perskie mają polichromowane malowidła kwiatów, motyli, ptaszków, zajęcy, gazel, arabesków i.t.p. na tle białym lub [illegible] jasno niebieskiem lub zielonem tle lub blado żółtem – wyrabiano je już w XIV wieku.
Majoliki hiszpańsko-maurytańskie odznaczają się barwami jaskrawemi z cieniowaniem czyli połyskiem metalicznym (à reflets métalliques); głównem miejscem ich wyrobów była wyspa Majorka, już w XV wieku, z kąd powstał wyraz Majolika.
Majoliki włoskie wyrabiano najprzód w XV wieku w Księstwie Urbino (w Castel Durante, Pesaro, Urbino, Gubbio) w Toskańskiem (Faenza, Caffagiolo) w Wenecyi, odznaczają się głównie pięknemi malowidłami. Talerze, półmiski, buklaki z tych fabryk służyły za podarki ślubne, więcej do parady niż do użytku (Coppa amatoria).
Majoliki francuskie wyrabiane w XVI w. w Saintes przez Bernarda Palissy, jego synów Mikołaja i Mathurin Palissy, Jehan Chipot, Jehan Briot, odznaczały się wypukłorzeźbami płazów, kwiatów i t.p. nader ozdobnemi. Sławne są też wyroby ceramiczne z fabryki w Nevers, którą około r. 1590 książę Ludwik Gonzaga książę Nivernois założył – oraz z fabryk w Rouen.
Majoliki holenderskie wyrabiano w Delft i w Bruxelli.

tak zwane kamienne

Dźbany gliniane (poteries de grès - grès flamand) wyrabiano w XVI w. w Raeren (w Księstwie Limburgskiem), w Siegburg (koło Kolonii), w Höhr-Grenzhausen (koło Koblencyi), w Norymberdze (sławny Hirschvogel). — Dźbany kamienne miewają polewę szafirową, brunatną (flammandzkie), szarą lub czarną, jasno błękitną lub szafirową (rossyjskie)

Demmin A: Guide de l'amateur de fayance et de porcelaines. Paris 1863. 8º. – Bohn A. H.: A Guide to the Knowledge of Pottery etc. an illustr. Catalogue of the Bernal Collection. London 1857. 8º. – Greslou J: Recherches sur la Céramique suivie de marques et de monogrammes des différentes fabriques. Chartres 1864. 8º. (z tablicami monogrammów) – Chaffers Wr. M: Marks and monograms on Pottery and Porcelain with short Historical Notes of each Manufactory and an introd. essay on the Vasa fictilia of England. London 1863. 8º. (z 1000 drzeworyt.) – Graeße J. G. Theodore: Guide de l'amateur de Porcelaines et de Poteries ou Collection complète des marques de fabriques de porcelaines et de poteries de l'Europe et de l'Asie. Dresde (G. Schönfeld) 1864. 8º. K. 4 druk. i str. 40 litogr. (obejmujących 387 monogrammów) – Barth Karl: Porzellanmarken und Monogramme. 2te Auflage. Stuttgart (Alb. Koch) 1867 (z 1 tabl.) 21 Sgr.

Majolikę wyrabiali: Giorgio Gubbio 1525 (robił w Faenza 1520) Vincentio Gubbio 1500 (robiono w Nocera, w Urbino Francesco Xanto z Rowigo 1531, Battista Franco + 1561 Oratio Fontana 1560, Alfonso Patanazzi 1606 wszyscy w Urbino) w Pesaro (1566) w Faenza (1477 – 1571 sławna fabryka) w Castel Durante (1519) w Viterbo (1544) Bassano (1540), Savona, Neapolu (1512) = we Francyi: Bernard Palissy + 1580 monogram (BB)

Znak fabryki (fajansu) w Korcu: KORZEC (fajansowej)

Znak fabryki (porcelany) w Meissen [symbol], w Wiedniu [symbol]

porcelany w Korcu: KORZEC, w Sevres [symbol] lub R (lub RF)

[symbol] (2 L)

Traité des arts céramiques ou des poteries considérées dans leur histoire, leur pratique et leur théorie par Alex. Brongniart directeur de la Manufacture impériale de porcelaine de Sèvres. Deuxième édition revue, corrigée et augmentée de notes et d'additions par Alphonse Salvétat. Paris, Béchet jeune, libraire éditeur, 1854. 8vo Tome I ppg. XXXI. i. 694. 1. — Tome II ppg. II. 762. — Atlas, 4to obliqu. 4 tabl. 9 tableaux (ppg. 80) 60 planches.

Najdawniejsze wyroby ceramiczne: W Chinach z glinki porcelanowej (Kaolin — Porzellanerde) półprzejrzystej — 2600 lat przed Chrystusem, z polewą cynowatą — W Babylonii 2122 lat przed Chrystusem, cegły z gliny z polewą (glaçure, vernis — w Egipcie 1900 lat przed Chryst. figurki z gliny płókanej twardo wypalonej (biscuit) z polewą zieloną. — w Grecyi 1000 lat przed Chryst. z gliny czerwonej z ~~[illegible]~~ barwą czerwoną i czarną, wazy, amfory, lecythus, rhyton, paropsis, urna, calix, (Kylix), crater, cantharus, cotylus, kothon — w Italii (Etruria, Campania, Nola, Pestum, Basilicata, Sicilia) 500 lat przed Chrystusem, wazy. — Ameryka północna i południowa (Mexico, Peru)? — Arabia 711 lat przed Chrystusem (Hiszpania, Majorca) z polewą metaliczną. — Niemcy r. 1270 po Chrystusie, dzbany (Krug) i kufle z gliny półporcelanowej czyli fajansowej z polewą szarą lub brunatną (Steingut) grès — Włochy r. 1415 po Chrystusie Luca della Robbia, z emalią kolorową, w Pesaro. & Majolika — Hollandya, Niemcy (Delft, Norymberga) r. ~~[illegible]~~ 1540 dzbany, kufle z rzeźbami i polewą szarą gliniane (Steingut) — Francya r. 1555, misy, talerze z rzeźbami i kolorową emalią, Bernard Palissy — Saxonia r. 1706 Böttger wynajduje porcelanę. — Anglia r. 1763 Wedgwood, fajans z rzeźbami z emalią niebiesko-białą. — Francya r. 1770 fabryka porcelany w Sèvres.

Strass (Kamienie drogie fałszywe częściowo wyrabiane od r. 1200)

polewa (engobe — Beguss)

(poterie — Töpferzeug)

(émail — Schmelz)

(tour — Drehscheibe — toczydło)

Massa fajansowa: Glina (10 szaflów z wodą), Kwarcu czyli kolyoza 24 (garncy z wodą), Kredy (6 garncy z wodą)

Do glazury wchodzi głównie: glejta, krzemień, feldszpat, potasz.

Glina piaszczysta. — Glinka ogniotrwała ~~[illegible]~~ plastyczna.

Znaki porcelany: Saska, Austryacka, Würtemberska (Louisbourg), Francuska (Sèvres 1753–1793)

Fajans. Sławne dzbanki i kufle gliniane nieprzemakające wyrabiano już r. 1424 w Teylingen w Hollandyi, r. 1450 w Delft z polewą cynowatą i w Harlem r. 1450. Polewa cynowata (stan: nifère) utworzona z niedokwasu ołowiu i cyny, nieprzejrzysta (opaque) znaną była już Egipcyanom, Grekom, Arabom, i we Włoszech przed r. 1300; albowiem Petrus Bonus w dziele Margarita preciosa z r. 1330 pisze: „Videmus, cum plumbum et stannum fuerint calcinata „et combusta, quod posthac congruum convertuntur in vitrum, sicut „faciunt qui vitrificant vasa figuli." Arabowie na wyspie Ma: yorca w Hiszpanii już r. 1300 wyrabiali piękne naczynia z gliny (terra invetriata) polewane z połyskiem metalicznym, dla tego je zwano Majolica. Polewa kolorowa najdawniejsza (engobe) tworzo: ną była z ziem różnokolorowych, z ugru, umbry, terra de Sienna i t.p. We Włoszech w Faenza około 1450 zaczęto przyozdabiać na: czynia emalią różnokolorową, skąd powstała nazwa Fajans; wy doskonalił ten przemysł Luca della Robbia w Pesaro i w Gubbio w XV wieku. Wyroby z Faenza były najpiękniejsze i najliczniejsze, dla tego przybrały nazwę Fajansu, podobnie jak wyroby gliniane tureckie i arabskie zwano farfurami. W Niemczech w XV i XVI wieku wyrabiano z gliny szaropolewanej sławne dzbanki i krużki tak zwane kamienne (Steingut) w Augsburgu, Regensburgu, Lipsku, Baireuth, Schelstadt, Norymberdze, Wroc: ławiu, Bolesławcu (Buntzlau). – Wyroby fajansowe biało polewa: ne, delikatne zwano w XVI wieku także porcelaną: lubo porcelana właściwa przejrzysta z kaoliny wynalezioną została w Chinach około 2500 lat przed Chrystusem, a do Europy z Chin dopiero r. 1474 sprowadzoną. – We Włoszech wsławił się r. 1430 Lucca della Robbia (ur. 1388 w Florencyi + 1481) wyrobem naczyń glinianych delikatniejszych przyozdobionych pięknemi malowidłami emaliowanemi oraz wyrobami plas: tycznemi z gliny polewanej. Uczniowie jego otworzyli fabryki w Florencyi, Arezzo, Faenza, Pesaro, Gubbio, Ferrara, Urbino, Sienna, Castel Durante i. t. d. — Bernard Palissy (ur. 1510 + 1590) we Francyi sławne swe wyroby ceramiczne z gliny (terra cotta) przyozdabiał różnemi zwierzętami, płazami, roślinami pięknie emalio: wanemi z ornamentacyą bogatą.

Wyroby ceramiczne 1) z gliny piaskowatej zwyczajnej wypalone (przepuszczalnej: a) bez polewy (urny i popielnice narodów północnych, cegły, garnki i naczynia wiejskie, naczynia z mieszkań narodnych). b) z polewą asfaltową na zimno wykonaną (urny i naczynia (wazy, urny naczynia greckie, etruskie, rzymskie, amerykańskie). — 2) z glinki ogniotrwałej nieprzemakalnej (terra cotta) wypalone: a) z polewą krzemionkową (couverte silico-alcaline) topniejącą w piecu przy wypaleniu (naczynia z Arezzo, dzbany kamienne szare (les grès) wyrabiane w Niemczech w Regensburgu, Baireuth, Kolonii, Bunzlau, w Hollandyi, Flandryi w XV wieku, zwane dla swej twardości Steingut; do polewy brano sól, potasz, niedokwas ołowiu; b) z polewą czyli glazurą mineralną wypalaną w piecu (plombifere): niedokwas ołowiu nadawał barwę żółtą; dodatek miedzianki nadawał barwę zieloną; dodatek manganezu nadawał barwę brunatną; jeżeli na to dawano barwy, zwano to pokrycie: engobe. (Tego rodzaju są utwory Bernarda Palissy.). c) z polewą cynowatą (stannifere) nadającą barwę białą. Wyroby takowe nazywano w XVI wieku mylnie porcelaną. Na tej polewie białej umieszczano malowidła (polychromowe) roznobarwne lub (monochromowe) jednobarwne przy pomocy wypalania. Tego rodzaju wyroby zwano: Fictile majolicum, faventinum, delphicum: najpiękniejsze wyrabiali Della Robbia, Hans Kraut, Hirschvogel. — Dla połysku metalicznego dodawano jeszcze polewę z bismutu, antymonu arsenikowego i.t.p. które to wyroby zowią hiszpańsko-maurytańskiemi lub tureckiemi (farfury). — 3) z glinki białej plastycznej (terre de pipe) z dodatkiem kaoliny (półporcelany) z płaskorzeźbami białemi na kształt greckich, na tle niebieskiem. Tego rodzaju wyrabiał sławne naczynia Josiah Wedgwood (ur. 1730 + 1763) w Rotbury w Anglii. — 4) z kaoliny (po chińsku: Ka-ho-lin — Porcelanerde) czyli glinki feldspatowej, po wypaleniu półprzezroczystej, tak zwana porcelana (który to wyraz pochodzi z łacińskiego: porcelina czyli portcelena — rodzaj muszli morskiej czyli matzic).*) Wyrób ten jest biały szklisty bez polewy, twardy, wytrzymały na gorąco i zimno. Malowidła czyli emalie na takowych wypalają

w osobnych muflach, a same naczynia w piecach :
Gatunki porcelany: a) Chińska ozdobiona malowidłami różno=
barwnemi, wyrabiana od niepamiętnych czasów (2000 lat przed Chrystusem), pierwszą wiadomość
o niej podał r. 1307 w Europie podróżnik Marco-Polo. Portugalczycy
pierwsi zaczęli r. 1508 sprowadzać porcelanę chińską do Europy.
Największe fabryki są w Kingtoching, gdzie wypalają porcelanę w
przeszło 500 piecach i gdzie pracuje blisko milion ludzi w zawodzie
garncarstwa i malarstwa. b) Japońska zaprowadzona z Chin
na 27 lat przed narodzeniem Chrystusa, odznacza się malowidłami
niebieskiemi. c) Europejska wynaleziona r. 1706 w Meissen w
Saksonii przez Fryderyka Böttgera.
*) Od XIV wieku zwano w Europie wszelkie wyroby gliniane lub
fajansowe pokryte polewą czyli glazurą białą podobną do barwy
muszli.
Naczynia z prawdziwej porcelany chińskiej w XVI wieku w Europie były
drogie, albowiem wierzono, iż te naczynia tracą przejrzystość,
jeżeli do nich nalany płyn z trucizną. Porcelana chińska miewa zwykle
malowidła (blado różowe, fiołkowe, blado brunatne, blado żółte, czarne, na
(główne smoki, rośliny) tle białym; wyroby są pośledniejsze od japońskich. — Porcelana
japońska miewa malowidła niebieskie (en camaïeu bleu), czasem
nawet wielobarwne (polychromie) z złoceniami i wypukłościami
emalii, zwykle na nich znaki ∴ ∴ ∴ ; podczas gdy porcelana
chińska ma napisy chińskie (monogramy). Najsławniejsze wyroby por=
celany japońskiej są na wyspie Kiou-Sien w prowincyi Fuzen. Por=
celanę japońską zaczęto wyrabiać na 27 lat przed Chrystusem, naśla=
dując Chińczyków. R. 1211 wysłał rząd japoński do Chin biegłego garn=
carza Katosiro-Ouye-Mon z jednym z bonzów, dla wydoskonalenia
się w ceramice; zaczął on w Japonii wyrabiać naczynia piękniejsze od
chińskich. Porcelanę japońską sprowadzali z początku Holendrzy
do Europy jako monopol. Bywają też naczynia japońskie ozdobione
malowidłami na zimno na tle lakierowanem czarno z inkrustacyjami
z perłowej macicy. — Sławniejsze fabryki europejskie porcelany: 1)
Meissen od r. 1707 założona przez Augusta II Króla polsk. miała znaki:
t.j. 2 miecze; dyrektorem jej był hr. Brühl od r. 1739–1774. Wynalazcą
porcelany saskiej był Jan Fryderyk Böttger ur. 1682 w Schleitz † 1719 chemik.
2) Wiedeń fabryka założona 1718 przez Samuela Stenzel z Meissen: znaki
t.j. herb Austryi. 3) Berlin założona r. 1750 przez Wilhelma Kaspra Wegeli; r. 1761
bankier Gottskowski sprzedał ją Królowi. W tej fabryce wynaleziono: litopha=
nie t.j. obrazki światłocieniowe do wieszania w oknach r. 1827, oraz koronki
porcelanowe. Znaki jej: W. lub orzeł pruski. 4) Nimpfenburg w Bawaryi
założona r. 1758; znak jej szachownica (herb Bawarski). 5) Sèvres założona 1740; znak:
t.j. 2 litery L złączone z literami w środku i tak A w środku oznacza r. 1753; B = 1754
i t. d.

(Encyclopédie céramique-monogrammatique.) - Guide de l'amateur de faïences et porcelaines, terres cuites, poteries de toute espèce, émaux sur metaux, peinture sur lave, verres, cristaux, vitraux, pierres précieuses et dents artificielles, mosaiques et peintures sur cristal de roche, par Auguste Demmin. Quatrieme édition. Paris, Librairie Renouard, Henri Loones, successeur, 1873. 8vo. Tome I. str. 1-579. — Tome II. str. 581-1105. — Tome III. str. 1107-1596 (z 300 wizerunkami naczyń, 3000 znakami i mo: nogrammami, 3 tablicami i popiersiem autora.)

Majolica (terra invetriata) mająca nazwę od wyspy Majorki, oz: nacza fajans włoski, która to nazwa od włoskiego miejsca Faenza, gdzie wyrabiano naczynia z gliny z polewą cynowatą (stannifère) nieprzejrzoczystą złożoną z niedokwasu ołowiu i cyny, różniącą się od polewy ołowianej przejrzystej z niedokwasu oło: wiu. Mylne jest podanie jakoby majolikę wynaleziono we Włoszech w XV wieku; albowiem już w XII wieku była ona w uży: ciu w Niemczech. W Babilonii na 1000 lat przed Chrystusem wyra: biano już cegły z polewą; znane były one także w Egipcie, póź: niej na wyspach Balearskich i w Sycylii, oraz w Chinach. Zresz: tą emalie dawne świadczą o znajomości tej polewy w odległych czasach. — Najdawniejsze sławne fabryki naczyń glinianych polewanych powstały około r. 1450 w Hollandyi - w Delft i w Haarlem.

Malowidło tempera (à la détrempe) zowie się jeżeli farby używane do obrazu rozpuszczone były tylko w wodzie z gummą lub klejem, białkiem z jaja, bez tłuszczu, oliwy lub żywicy. Sławnemi malarza: mi tego rodzaju byli w Niemczech: Tomasz de Mutina (ur. około 1230), Stefan von Herle (ur. około 1340) Marcin Schönganer (r. 1420), Bar: tłomiej Zeitblom (1435), Wohlgemuth (1438) i jego uczeń Albert Dü: rer (1470), tegoż uczniowie: Schaeuffelein i Altdorfer, Jakob Walsch (+1500) i jego uczeń Hans von Kulmbach (ur. 1545), Kranach sławny kolorysta, Holbein (1498), Georg Penz (1500), Johan von Achen (ur. 1552) Hans Burgkmaier (1473), Ostendorfer i inni.

Malarze włoscy (tempera) pierwotnie naśladowali obrazy byzantyńskie na tle złotem; cienie u nich są szare a ręce i członki oraz figury chude

nienaturalne (podczas gdy u niemieckich malarzy z owych czasów, więcej życia i kształtów artystycznych). Takiemi malarzami byli: Giovanni Gualtieri zwany Cimabue (ur. 1240 w Florencyi), Angiolotto di Bandone zwany Giotto (ur. 1276 w Colle koło Florencyi), Taddeo Taddi zwano Gaddo Gaddi uczeń Giotta (ur. w Florencyi 1300), Lippi z Florencyi (1400) który za tła używał krajobrazów), Masaccio zwany Tomas Guidi di San Giovanni (+1443), Cosimo Roselli (1440), Filipepi zwany Sando Botticelli z Florencyi (ur. 1440) kończy tę epokę malarstwa.

Główniejsi mistrze odrodzonego artystycznego malarstwa we Włoszech: Leonardo da Vinci (1442), Michele Angelo (1474) Tiziano (1477), Rafaele (1483), Correggio (1494), Tintoreto (1512).

Sławniejsi miedziorytownicy włoscy: Andrea Mantegna (ur. 1431 +1506 głównie rytował osoby w zbrojach), Marc Antonio Raimondi (ur. 1488), Domenico Campagnola (1517 rytował obrazy święte), Agostino di Musio Veneziano (ur. 1490 rytował popiersia papieżów), Marco Donte di Ravenna (1519 rytował apostołów przedmioty historyczne i mitologiczne), Giulio Bonasone di Bologna (+1580 rytował głowy, bitwy), Nicolaus Beatricius (1520-1570 rytował cesarzów rzymskich, przedmioty biblijne, mitologiczne), Eneas Vicus Viggi (1588), Gaspar Beverdinus (1550), Le Maitre J. C. (1571), Marius Kartanus (1580), Giovanni Maria Pomedello (1534), Giulio Sannuti (1550), Julio di Musio (1560), Francesco Mazzuoli zwany Parmesano (1540), Giovanni Battista Franco (+1580), Martino Rota (1540), Antonio Fantuzzi (1580), Domenico del Barbiere (1570), Agostino Caracci (+1602) — w Holandyi: Goltzius, we Francyi Callot groteski.

Rodzaje stylów: 1) Amerykański (peruwiański, meksykański), 2) Indyjski 3) Assyryjski (babiloński, fenicki, staroperski), 4) Egipski 5) Chiński (japoński), 6) staro-grecki, 7) starorzymski, 8) byzantyński (ruski) odznacza się kopułami, 9) maurytański (arabski, saraceński) odznacza się mnogością ornamentów, 10) romański, pojedyńczy, bez sklepień (od r. 900-1250), 11) gotycki (niemiecki, ogival) ostrołukowy od r. 1200-1500, 12) Odrodzenia (de la Renaissance — włoski) od r. 1500, 13) Ludwika XIV groteskowy odznacza się maskaronami, od r. 1650, 14) Rokoko (rocaille, rococo, Pompadour, Ludwika XV) od r. 1720, odznacza ozdobami apartamentów, girlandami; 15) nagi (upadkowy Zopfstyl) od r. 1788, 16) Napoleoński czyli Cesarstwa (de l'Empire) od r. 1805 nieudatne naśladowanie starofrańskiego i rzymskiego, 17) Dziewiętnastego wieku, nowszy, teraźniejszy.

[Ozdoby: Pompadour - Vateau z krajobrazami sielankowemi)

Porządki. – Starożytni rozróżniali tylko 3 porządki: dorycki,
joński i koryncki. Dopiero Jakób Barozzio da Vignola r.
1507 podzielił budownictwo na 5 porządków, które przyjęli archi:
tekci Filibert Delorme, Scamozzi, Serlio Paladio i inni.
1) Toskański pojedynczy bez ozdób. 2) Dorycki; brak w nim
baz (bases), odznacza się metopami i tryglifami zdobiącemi fryz.
3) Joński odznacza się wolutami kapitelów podobnych do bara:
nich rogów. 4) Koryntski odznacza się liściami akantu zamyka:
jącemi kapitele. 5) Składany (composite) ma kapitele koryntskie
z wolutami jońskiemi. – Niektórzy dodają jeszcze: a) Porządek
perski czyli Karyatydowy, w którym zamiast kolumn umiesz:
czone są tak zwane Karyatydy czyli figury niewolników lub kobiet
dźwigających, albo atlantydy czyli figury mężczyzn dźwigających.
b) Porządek attycki odznacza się pilastrami krótszych rozmiarów
i gzymsowaniem (corniche architravée). –
Bóstwa egipskie: Pascht bogini słońca z głową lwicy; Rha bóg
słońca z głową jastrzębia; Hathor (Venus) z rogami krowy; Anubis
z głową konia; – Chabti czyli Schabthab zowią się figurki gliniane w
kształcie mumij polewane niebiesko lub zielono, znajdywane w grobach egips:
kich; sięgają one XIX^ej^ i XX^ej^ dynastyi t. j. 1500 lat przed Chrystusem.
– Naczynia z gliny zwyczajnej wynajdują się też w mieszkaniach na:
wodnych (Pfahlbauten, – palafittes, lacustres)
Naczynia greckie nosiły nazwy: 1) Alabastrum. 2) Aryballos. 3) Crater (dzban)
4) Oenochoë. 5) Amphora (z 2 uchami). 6) Amfora z podstawką u spodu.
7) Lecythos (bańkowate z wieloma uszami). 8) Rhyton (róg). 9) Oxybaphon
(w kształcie moździerza). 10) Cantharos (baniasta z 2 uszami). 11) Scyphos
(rodzaj filiżanki z 2 uszkami). 12) Hydria (dzban z wąską szyją) – Nie:
którzy dodają: Cabyz czyli Cylix (czasza), Phiola (czarnica – alabastron)
Kottabe, Olpé, Stamnos, Urna.
Najciekawszym utworem z gliny jest sarkofag czyli nagrobek Henryka
IV księcia szląskiego + 1290 w Wrocławiu w Kościele S. Krzyża.
Mikulska Iza (urodz. w Mont-Saint-Eloy) w Paryżu 1858 należy do
lepszych malarzy na porcelanie.
Dzbany kamienne zwane w Hollandyi Jakoba-Kanetjes, we Francyi Jacque:
lines (canettes en grès) wyrabiano w Delft od r. 1420 - 1858
Fabryki w Polsce: 1) Sławsk koło Konina istniała 1843 - 1845 założona
przez Jana Wężyka Rudzkiego, fabryka fajansów, wyrabiała naczynia
stołowe oznaczone: wężem i I. R. 2) Glińsko w Galicyi. 3) Iłża (gliniane)
4) Lwów 1858 założyli N. Lewicki, R. Schwarz, B. Hiller.

Fabryka porcelany w Sèvres we Francyi najznakomitsza w Europie, celuje
swemi malowidłami (malarze: Castel, Dodin, Morin, Pithou, Béranger, Geor=
get, Langlacé, Mme Ducluzeau, Mme Jaquotot), złoceniami, rzeźbami
i figurkami (sławny rzeźbiarz Falconnet + 1809 autor figurki: la Baigneuse
zwanej, często reprodukowanej (en biscuit) — sławne malarki Mme Marie-
Victoire Jaquotot ur. 1778 w Paryżu, malowała portret hrabiny z Branickich
Worontów, — Mlle Élisa Treslout uczennica Jaquototowej, ur. 1820 ma=
lowała portrety na porcelanie.
Fabryka porcelany, fajansow i figurek w Burslem (Astboury, Étrurie)
w hrabstwie Staffordshire w Anglii, założona r. 1750 przez Josiah
Wedgwood ur. 1730 + 1795 wynalazcę pyrometru, sławnego z wyrobu waz,
kałamarzy, flakonów, kameow, medalów, biustów, statuetek, i.t.p. z
porcelany i terrakoty (fajansu) w stylu starożytno-klasycznym (à l'an=
tique), do których rysunki i modele robił sławny Flaxman. Rysunki te
i płaskorzeźby białe na tle niebieskiem, dziś są cenione. Wedg=
wood ogłosił r. 1788 w Londynie katalog wyrobów z swej fabryki z ce=
nami. Modeli miał 1285
Fabryki porcelany w Polsce: 1) Korzec założona r. 1803 przez jap.
Mérault chemika z Sèvres, i Pétion preparatora, który jeszcze r.
1809 sam prowadził tę fabrykę: monogram jej niebieski: △ Korzec t.j.
trójkąt z okiem w środku. (Porcelana nieprzejrzysta). (Ob. Bron=
gniart i Demmin III p. 1250) — 2) Warszawa (nieprzejrzysta)
1858. — 3) Łodz (nieprzejrzysta) 1858 — 4) Płock (nieprzejrzysta)
1858. (Ob. Demmin III p. 1250)

Mozaika znana u Egipcyan, Greków i Rzymian. Sławne są mozaiki
bizantyńskie kosztem cesarza Justyniana I (r. 527–564) do kościoła
Św. Zofii (Agia Sophia) w Carogrodzie sprawione. Andreo Tafi z Flo=
rencyi uczeń Greka Apolloniusa r. 1141 sztukę mozaiki wprowadził
do Wenecyi do kościoła S. Marka. W Florencyi zaszczepił mozaikę Dome=
nico di Tomaso del Ghirlandajo + 1495. Calandra di Vercelli (1548–1649)
wynalazł nowy mastyks do mozaik w Rzymie, a papież Syxtus V. założył
w Rzymie zakład roboty mozaiki, którego dyrektorem był malarz baron
Wincenty Camuccini + 1844.
Emalia: 1) złotnicza (émaux cloisonnés, champ-levé, niellé) wyrabiana
za pomocą łopatki (émaux à la spatule des orfèvres); 2) malarska
(émaux des peintres) wykonana za pomocą pędzla (décorés au pinceau)
która bywa: a) limuzyjska (limousin, à Limoges) z barwami przej=
rzystemi (translucides) w jakiej celowali Penicaud Jean (1539), Limousin
Leonard, Reimond Pierre (1598) i inni. b) delikatniejsza (tendres) z barwami
nieprzejrzystemi (opaques) w jakiej celuje: Petitot naśladując farby olejne.

Pierwsze tajemnicze nauki w przedmiocie ceramiki wynalazł w Chinach Kouen-ou za panowania cesarza Hoang-ti (na 2698 - 2599 lat przed Chrystusem); lecz były to naczynia gliniane. Porcelanę z Kaolinu wynaleziono dopiero w Chinach pomiędzy r. 185 przed. a 87 po Chrystusie. Porcelana chińska z białej, tłustej gliny porowatej (z zwietrzałych skał feldszpatowych zwanych Kaolin; najsławniejsze jej fabryki są w King-te-tszyn w obwodzie Feou-liang w prowincyi Kiangsi, założone r. 1004 - 1007, gdzie jeszcze r. 1717 (podług relacyi Jezuity d'Entrecolles +1741) wypalano takową w 3000 piecach. Porcelana z tej fabryki miała polewę niebieską. (Ob. Jacquemart A.: Les merveilles de la céramique. Paris Hachette, 1874 3 Vol 3e édit. 6 frs 75 cent. — Jacquemart A.: Histoire artistique, industrielle et commerciale de la porcelaine.) Do Europy zaczęli porcelanę najprzód sprowadzać Holendrzy r. 1609 z Indyi.

Fajans czyli raczej majolikę wyrabiano w różnych fabrykach we Włoszech mianowicie w Turynie, Sawonie, Este, Bassano, Wenecyi, Mantui, Modenie, S. Possidonio, Ferrara, Urbino, Pesaro, Gubbio, Castel Durante — najwięcej zaś w mieście Faenza. (Ob. Marryat: Histoire des poteries, faïences et porcelaines. Paris, Renouard 1866. 2 Vol. — Corona Giuseppe: La ceramica. Biografie e note storiche. Milano, Hoepli 1870.). — Już w VIII wieku we Włoszech wyrabiano dzieła gliniane z terra kotty, pokryte polewą kolorową (smaltatum). W Niemczech wyroby gliniane

plastyczne z polewą niebieską (cynową) i białą pojawiają
się w XII wieku. Stawnym pomnikiem tego rodzaju jest gro:
bowiec księcia szląskiego Henryka IV w Wrocławiu z r.
1290 w Kościele S. Krzyża – Sławne były tego rodzaju naczy:
nia hiszpańsko-maurytańskie z XIII i XIV wieku, z blikami
złoconemi. Pomimo iż Vasari wynalazek polewy różnokolorowej
(cynowej) przypisuje sławnemu Luca Della Robbia w Florencyi
1443–1481; lecz podobne majoliki wyrabiano dawniej w Marchii
włoskiej mianowicie w Urbino, Pesaro, Gubbio, Castel Durante
i w mieście Faenza w prowincyi Romagna (Romandiola). Robiono tam
wytworne talerze, półmiski, naczynia z pięknemi malowidłami
przeznaczone na podarunki lub do ozdoby kredensów, zwano
te naczynia Coppe amatorie. Są na nich nawet rysunki sławnego
Raffaelo Sanzio. Fabryki takie zwano tam: Fabrica di bocca:
leria; kwitnęły w XVI wieku. – Najsławniejsze były majoliki
z Faenza odznaczające się piękną czystą białą polewą i ładne:
mi malowidłami, mianowicie sławnego Baldassare Manara,
oraz zgrabną formą. Naczynia te były poszukiwane i prowa:
dzono niemi znaczny handel. W Faenza były w XVI wieku sławne
fabryki Bettini, Virgiliotto, Scaldamazza, Bettisii, Vicchi:
Pieto: Memorie storiche sulle Maioliche di Faenza, Studii
e ricerche del Dott. Carlo Malagola. Bologna, presso Gaeta:
no Romagnoli 1880. 8vo na str. 163 wspomina iż r. 1693 Lo:
dovico Tonducci z żoną swą Artemisia Cavina Grossi [illegible]
dali swą fabrykę „loro Casa e negotio di Maiolica" hrabiemu
Annibale Carlo Ferniani, którego potomkowie jeszcze r. 1879
tę fabrykę w Faenza trzymali. Ten Lodovico Tonducci był synem
Pietro Francesco Tonducci. – Fabrykantów majolik zwano tam
Bocalari, Maestri di maiolica (1534), Scodellari (1522)
[illegible] fabrykanci: Andrea [illegible] Bono, Guido Selvaggio, Baldassare
Manara (1534) najsławniejszy, Giovanni Brama (1546)

Tonducci sprowadzony z Faenza do Krakowa w XVI wieku.

Capitolo VII Degli Artisti di Faenza che lavorarono le maioliche in altre città (pag. 249): Matteo d'Alvise in Venezia 1489, - Fra Melchiorre de Faenza boccalaro e Catto da Faenza in Ferrara (1498) - Cesare Cari in Urbino (1536) - Gian Maria Raccagna in Imola (1543) - Tomasso Scaldamazze in Mantova 1552 - Gio. Battista da Faenza in Verona (1563) - Vicenzo Gabellotto in Venezia (1574) - Domenico Tardessiri e Giuliano Gambini in Lione (1574) - Scipione Gambini in Nevers potier (1592) - Francesco Nisi in Mantova (1616)

Sławna była polewa: bianco faentino. - Vasa fictilia ex argilla, ad instar Faventinorum, Maiolica appellata (1595)

(Cf.: Demmin: Guide de l'amateur des faïences et porcelaines. Paris, Renouard, 1863. - Darcel: Notice des fayences peintes italiennes, hispano-moresques et françaises. Paris, typ. de Mourgues, 1864. - Graesse: Guide de l'amateur de porcelaines et de poteries. [illegible] 1875. - Mareschal: Les faïences anciennes et modernes, ~~[illegible]~~. Paris ~~[illegible]~~ 1873-1874 - Marryat: Histoire des poteries, faïences et porcelaines. Paris, Ve Renouard 1866 (trad en franç.). 2 Vol. - Corona G. La ceramica. Milano 1879. - Jacquemart: Hist. de la ceramique - Klemm)

Nazwa: Majolica pochodzi od wyspy Maiorca zwanej dawniej Maiolica

Nazwa: Fajans pochodzi od nazwy miasta Faenza.

Fabryki ceramiczne polskie.

Korzec założ. 1790 wyrab. porcellanę i fajans. do r. 1797 znak złoty Δ i podpis Korzec; – r. 1800 tenże sam znak niebieski bez podpisu – do r. 1815 znak czerwony i podpis, od r. 1815 aż do 1831 podpis rossyjski i rok.

Baranówka założ. 1797, znak: herb i podpis Baranówka – czasem zaś: Fr. Mezer; – do r. 1815 napis polski potem rossyjski; wyrab. porcellanę i fajans.

Horodnica założ. około r. 1820; napis: Horodnica po Rossyjsku – wyrab. porcellanę i fajans.

Warszawa założ około r. 1770, znane tylko fajanse z znakiem: Varsovie i rokiem

Tomaszów założ. r. 1795 przez Zamojskich. Znak 3 włocznie (herb Jelita) – czasem napis Tomaszow i rok złotem. – wyrab. porcelanę i fajans – upadła 1810 r.

Ćmielow założ. 1804 – z napisem Ćmielow – wyrab. porcelanę i fajans – zamknięta 1864 – dziś garncarnia – W sklepie Cybulskiego sprzedawano piękne filiżanki porcelanowe z kolorowemi portretami polskiemi.

Iłża założ. 1823 wyrabiała fajanse.

Wilno w okolicy Wilna założył około r. 1860 Natanson fabrykę porcelany do której kaolinę sprowadzano z Saxonii

Pisary założ. Grünbaum 183. - wyrabiano fajanse

Glinsko Założ. 1840 r. z napisem: Glinsko - Fajanse - wyrabiały [po] ładne naśladowania Etrusków

Telechany

Jacquemart wspomina porcelanę polską z pierwszych lat XVIII w. (1720)

Cejzyk Ignacy zesłany na Syberyę za fałszowanie assyg:nat, żył w Berezowie, gdzie się wsławił swemi ceramicznemi wyrobami z gliny. Mieszkańcy Tobolska zamówili u niego dla cara Mikołaja tacę glinianą, którą podziwiano w Peters:burgu. Roboty jego zalecały się pięknym rysunkiem i delikatnoś:cią. Jego naczynia, płaskorzeźby i portrety w glinie zalecają się artystycznem wykonaniem i są dotąd bardzo poszukiwane i przepłacane. Robił kilka rzeczy dla hr. Piotra Moszyńskiego. (Ob. Felińska Ewa: Wspomnienia z podróży po Syberyi. Wilno 1852.)

Fajansowe fabryki w Galicyi w r. 1870.

1) Glińsko (własn. Jędrzejowiczów i Dzikorowiczów - obw. żółkiew.) ma 12 toczydeł (Drehscheiben), piec do wypalania z 3 oddziałami, młynki do mielenia krzemienia i szkła. Trudnia 29 robotników (między tymi 2 formarzy, 2 malarzy). R. 1856 wyrabiano tu 39600 sztuk naczyń fajansowych i 1000 fajek, w wartości 12 500 złr.; towar rozchodzi się do Lwowa i do Multan. Gliny potrzebowano rocznie do 600 korczyków (Metzen) z Olejowa; 8 centn. feldszpatu z Czech; 80 centn. krzemienia z Brzeżan; 50 centn. kredy z Oleska, 50 centn. piasku; prócz tego: potaż, borax, glejta, minium, sól, węglan sody, saletra, szkło tłuczone, hałun, gips, wapno, kobalt: blau, Königsblau i.t.p. - R. 1865 spotrzebowano 800 korczyków tłustej gliny z Olejowa, 100 fur ordynarnej gliny, 100 centn. kredy, 50 centn. gipsu, 9 centn. feldszpatu. - Fajki posyłano nawet do Wiednia i Berlina.

2) Potylicz (własn. Hausner et Violland) m. 1[illegible] toczydeł, 3 piece do wypalania, 2 piece do suszenia, zatrudnia 15 robotników (między tymi 8 formarzy, 2 toczników, 3 malarzy) wyrabiano naczyń w wartości 6000 złr. które się rozchodziły do Lwowa, Podola, Bukowiny i Multan. R. 1856 spotrzebowano 300 korczyków gliny fajansowej z Kamionki; 120 korczyków gliny tłustej z Olejowa gliny zwyczajnej 480 korczyków, glejty ołowianej 25 centn., piasek z Siedlisk i t.p.

3) Siedliska (w okręgu rawskim – własność Jabłonowskich szlachty) ma 3 piece do wypalania, 10 toczydeł; zatrudnia 18 robotników (między tymi 9 formarzy, 1 tocznika, 3 malarzy, 3 palaczy). Wyrabiano talerzy, półmisków i naczyń za 8000 złr. które sprzedawano w kraju, do Bukowiny i na Wołoszczyznę. R. 1856 spotrzebowano 400 korczyków gliny fajansowej z Kamionki, 200 korczyków gliny z Olejowa, 300 korczyków gliny kapsułkowej, 30 centn. glejty, 30 centn. potażu, 200 korczyków piasku, prócz tego farby: Kobaltoxyd, Chromgrün, Gummi i t. d.

4) Lubycza Królewska, fabryka założona r. 1855 przez Ludwika Zielińskiego (dziś własność Karola Kempe, – w okręgu rawsk.) ma 3 piece, 10 toczydeł, zatrudnia 17 robotników dzierżawca [illegible] dowski. R. 1865 wyrobiono 24000 sztuk naczyń w wartości 8000 złr. które się rozchodziły do Polski, na Bukowinę i Wołoszczyznę. R. 1856 spotrzebowano tylko 120 korczyków gliny, później [illegible] więcej.

Wszystkie te 4 fabryki wyprodukowały r. 1870 towaru za 35,095 złr. w. a. – wypotrzebowały zaś 2300 korczyków (Metzen) gliny z Olejowa, [illegible] 1380 korczyków gliny ordynarnej, 800 korczyków gliny kapsułowej, 20 korczyków feldszpatu (Kiesel Steine) z Czech, 180 centn. glejty ołowianej.

Garncarzy posiada Galicyja znaczną ilość. W samym Lwowie było ich w 1870 roku 14 mistrzów, w Brzozowie 1, w Buczaczu 24; w Ciesznowie 1, w Dolinie 1, w Drohobyczu 10, w Gródku 1, w Jarosławiu 3, w Jaworowie 10, w Kałuszu 17, w Kołomyi 24, w Kossowie 25, ~~w Krośnie 8~~, w obwodzie lwowskim ~~..~~ 5, ~~w Lisku 9~~, w Mościskach 4, w Nadwornie 2, ~~w Przemyślu ..~~, w Rawie 40, w Rudkach 2, ~~..~~, ~~w Samborze 15~~, w Śniatynie 6, w Sokalu ~~..~~, w Stanisławowie 11, w Starem mieście 4, ~~w Stryju 18~~, w Tłumaczu 12, ~~w Tarnowie 6~~, w Żółkwi 36, w Żydaczowie 50. — Razem w Departamencie lwowskiej Izby handlowej 310 mistrzów garncarskich. Najwięcej garncarzy w Kutach, Śniatynie, w okolicy Kossowa i Gwozdca (obw. kołomyj.), w Haliczu (w obw. stanisławow.), w Glińsku, Rawie, Potyliczu (obw. żółkiew.), w Jaworowie (obw. przemyśl.), w Mikołajowie (w obw. stryjsk.), w Lwowie – robią oni ordynaryjne wyroby i sprzedają je rozwożąc na jarmarki.

W 1880 celowały na wystawie kołomyjskiej naczynia gliniane z Kułaczkowiec, Kut, Pistynia, Kossowa, Śniatyna, Borszczowa (garnki, misy, miski, kuliszarniki, dzbanki, miseczki, bleszniaki, makutry, kładuszczyki). — Szczególniej odznaczały się gustownym i delikatnym wyrobem, pięknie polewane: piece i kominki kaflowe, lichtarze, manierki, (kołacze), wazoniki na kwiaty (barany), talerze, miseczki Alexandra Bachmińskiego (†1882) z Kossowa, którego pokucki Palissy zwano.

W departamencie brodzkiej Izby handlowej r. 1860 było 219 garncarzy, najwięcej w Złoczowie (31), Busku (26), Grzymałowie (1[illegible]), Czortkowie (36), Borszczowie (18), Kopyczyńcach (12), Tłuste (28), Rohatynie (5)

Fabryki fajansów na Wołyniu w r. 1885: 1) Fabryka we wsi Warasze [rejze] arendzie [Ajzyka] Herszwelda. 2) we wsi Dołbyszcze, D. Zusmana, 3) we wsi Kamienny Bród, D. Zusmana (wszystkie 3 w okolicy miasta Nowograd-Wołyński). 4) Fabryka farfurów hr. Grocholskiego w Baranówce (koło Połonnego). 5) Fabryka fajansów Szapiry w Dietotyniu. 6) Fabryka fajansów F. Zusmana w miasteczku Horodnicy

[illegible]

[illegible] 100

[illegible]

[illegible] 1017

[illegible]

[illegible] 1850

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Hutę ſzklanną za Wilnem założył Jan z Książąt Litewſkich biſkup wilenſki r. 1525 ſprowadziwszy z Polſki Jana Paleckiego hutnika _ wyrabiał on puchary ſpoſobem włoſkim

30

Kalend in 4to więk.
~~[illegible]~~.1.2.3.4.5. 1750.
1752. 1753. 1754. 1755.
1756. 1757. 1759
1761. 1762. 1764. 1765. 1766.
1767. 1768. 1772.

~~1726~~. ~~1728~~. 1731.2.3.4.5.
1740

Kalend. in 4to mniejsze
1741. 1747. 1748
1750.1.2.3.4.5.6.7.8.9.
1760.1-2.3.5.6.7.8.9.
1770.1.2.3.4.5.6

in 12mo vel 8vo
1744. 1748. 1749

Naliboki w wojew. nowogrodzk. i w starostwa lubaszowsk. sławna huta szklanna hetmańska zwana gdzie wyrabiają szkło kryształowe (1769)

Ormiński Jan Kalud

1711. 4°.

Miscellanea rozmaite.

potyczeniu się planet

1724 przy M. B. P. M. Fil(?):

4°. (Zamojski?)

M(ed) D. ...

1724 Żywot Krolowych

wierszem

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

85.

13 (25) lutego. ROK 18..

SKA.

Biuro Redakcji przy ulicy Daniłowiczowskiej Nr 619.

Doniesienia i uwiadomienia wszelkiego rodzaju, przyjmuje Redakcja Gazety za opłatą: od wiersza drobnem pismem lub za jego miejsce, za pierwszy raz po kop. sr. 5, za następne po kop. sr. 4

Jutro św. Sygfrida B. M.

Opiekunów, Sędziego Pokoju A. Moldaura, Członka Rady Głównej Opiekuńczej, i Jana Gautier, Członka Rady Szczegółowej D. S. P. M. i S. D., jako też p. o. Inspektora Lekarskiego Maleka. Lekarzem naczelnym w tym szpitalu będzie Dr. Dobieszewski Zygmunt, redaktor „Kliniki", ordynującemi zaś: Wojcikiewicz Feliks, Śliwicki Franciszek, Broniewski Seweryn. *(K. C.)*

— Onegdaj miała miejsce **Zabawa taneczna**, na której grający nie widzieli tańczących, a tańczący nie słyszeli grających, chociaż jedni i drudzy znajdowali się w tej samej sali, niczem od siebie nie oddzieleni. Mimoto bawiono się jednakże bardzo ochoczo, i tańczono z całym młodzieńczym zapałem. Zabawa ta miała miejsce w Instytucie Głuchoniemych, i urządzoną została dla rozrywki tych nieszczęśliwych istot; orkiestrę zaś stanowili miejscowi ociemniali wychowańcy. *(K. C.)*

— **Wyroby gliniane w Galicji.** Glina garncarska stanowi materjał główny przemysłu. Zowią ją plastyczną, czyli ogniotrwałą. Kopalnie znajdujemy w Krakowskiem: jakoto w Grojcu, Mirowie i Porębie. Dochodu rocznego przynosi kopalnia po 15,000 do 18,000 rubli srebrem rocznie. Najprzydatniejsze są gliny znajdywane w formacjach trzeciorzędnych w obwodach Krakowskim, Czortkowskim, Wadowickim, Żółkiewskim, Złoczowskim i Kołomyjskim. Garncarstwo kwitło w tych okolicach już w XII wieku—w następnych słynęło garncarstwo w Wojniczu. W XV i XVI wieku udoskonalono wyroby w Łęgowie, Chmielowie i Tarłowie, a naczynie szło na Gdańsk za granicę. Szły one jeszcze Wisłą w drugiej połowie XVII w. W r. 1698 było na jednym statku naładowanego naczynia za 28 tysięcy zł. pol., co jest ogromną na owe czasy summą. Obecnie w Galicji istnieje 820 garncarzy: z tych na okręg lwowskiej Izby handlowej przypada 387 majstrów, na okrąg brodzkiej Izby handlowej 219, a krakowskiej 214. Oprócz tego jest 217 osób handlujących *en gros* towarem glinianym, którego wartość dochodzi 300,000 rubli sr. Nadto dowóz naczynia glinianego z Czech, Morawy i Szlązka przechodzi wartość 17,000 rsr. Wyroby te zużytkowane bywają w kraju tylko w małej części; w wartości 6,000 rsr. idzie do Rossji, a w wartości 15,000 rsr. idzie na Wołoszczyznę. Pomiędzy wyrobami krajowemi odznaczają się niektóre warsztaty większych miast, w których naczynia polewane wyrabiane bywają. Oprócz tego w obwodzie Żółkiewskim istnieją cztery fabryki fajansu. Pierwsza wyrobnia fajansu w Galicji istnieje w Glińsku pod Żółkwią, zatrudnia 60 robotników, zużywa dziennie 350 korcy gliny, 8 centnarów feldspatu, 50 cent. kredy, 8 cent. potażu, 2 cent. boraksu, 9 cent. glejty, 10 cent. minium, 1 cent. saletry, 3 cent. węglanu sody, 1 cent. ałunu, 3 cent. tłuczonego szkła, 50 cent. piasku, 80 cent. krzemienia, 10 cent. kredy czerwonej, 300 sągów drzewa. Druga fabryka istnieje w Potyliczu, zużywa 250 korcy glinki, zatrudnia 50 robotników; trzecia w Siedliskach potrzebuje 300 korcy gliny, wyrabia naczynia w wartości do 5,000 rsr.; czwarta założona r. 1855 przez znanego niegdyś Ludwika Zielińskiego, wydawcę osławionego niegdyś *Lwowianina*, pisma literacko-spekulacyjnego. Ta istnieje w Lutyczy królewskiej; zatrudnia 20 ludzi, przerabia 150 korcy gliny, dostarcza naczynia w wartości rocznej 1,200 rubli. Do niedawnych czasów kwitło obok garncarstwa i kaflarstwo. Nie wspominamy tu sławnych kafli z XVI-o w., które oglądaliśmy w olbrzymich piecach w pałacu biskupim w Krakowie przed onegoż pożarem 1850 r. Polewa i deseń były prześliczne. W pałacu arcybiskupa we Lwowie w Rynku, był cały pokój wyłożony kaflami różnobarwnemi. Odznaczał się przepychem kolor złocisty. Ztąd zwano pokój ten *złotym*. Zniszczono pokój ów za arcybiskupa Sierakowskiego. Kaflarstwo upadło obecnie w Galicji. Dla tegoto przez komorę celną w Brodach przechodzą kafle wy-

rabiane w Morawie i Czechach, wywożone do cesarstwa Rossyjskiego w ilości około 500 centnarów. Również upadł przemysł strycharzy czyli ceglarzy. W Galicji istnieje do 1400 cegielni; tych zaledwie siódma część funkcjonuje stale. Izba handlowa wykazuje tylko 271 cegielń opodatkowanych; z tych najcelniejsze A. Barucha w Łagiewnikach i Feliksa Bilińskiego w Olszance.

Nakoniec świeżo pojawił się przemysł wyrobu rur glinianych, czyli drenów; najważniejsze fabryki są w Żywcu i Łagiewnikach w obw. Wadowickim, w Krzęszowicach i Wojniczu w obw. Krakowskim, w Pobereżu w obw. Stryjskim.—O fabrykach cementu nie pomyślano. Inaczej pojmują ten przemysł w Prusiech, gdzie istnieje Towarzystwo dla produkcji cegieł i cementu, i wydaje czasopismo (*Notitzblatt*), podnosząc znaczenie i wartość gliny.—O wyrobach glinianych w Galicji miał odczyt Antoni Schneider na posiedzeniu lwows. Towarz. technicznego, z którego odczytu korzystaliśmy, mając nadzieję, że znajdzie się kto, co zechce bliżej podać cyfry statystyczne o stanie tego przemysłu u nas.

— *Wypadek.*—Józefa Straż, wyrobnica, biorąc wodę z Wisły od strony Pragi, przez załamie się pod nią lodu, wpadła w rzekę, lecz dostrzeżona przez wyrobnika Laskowskiego, natychmiast wydobytą została bez żadnych złych następstw.

— Widowiska. — W zeszłą sobotę w teatrze wielkim na przedstawieniu op. Niema z Portici p. art. wł., znajdowało się osób 423 w teatrze rozmaitości (Drzemka p. Prospera) 640; onegdaj w teatrze wielkim (Syn Giboyera) 820, w teatrze rozmaitości (Małż. p. latarniach— pp. Denis —Wesele w Ojcowie) 665. Na ostatniej Maskaradzie danej w Salach Redutowych znajdowało się osób 119. W sobotę, na zabawie tańcującej danej w Resursie Obywatelskiej, znajdowało się osób 1,200; na koncercie danym przez chórzystów opery pod dyrekcją p. Marczewskiego w teatrzyku Towarzystwa Dobroczynności było osób 125. W panoramie wystawy paryzkiej w sobotę było osób 83, w niedzielę 130; na przedstawieniu sztuk magicznych w sobotę osób 49; w menażerji w sobotę osób 57, w niedzielę 254; w panoramie widoków fotograficznych w sobotę 27, w niedzielę 20; w teatrzyku mechanicznym w sobotę 20, w niedzielę 33; na Mikroskopie osób 11.

— Pogrzeby. — W ciągu ubiegłej Soboty i niedzieli pochowano na cmentarzach: Powązkowskim ciał zmarłych mężczyzn 32, kobiet 21; ewangelicko-augsburgskim, mężczyzn 1; starozakonnych mężczyzn 5, kobiet 6.

— Drogi żelazne. —W ciągu tychże dwóch dni przyjechało koleją żelazną Warszawsko-Wiedeńską osób 795, wyjechało osób 864.—Koleją Petersburgsko - Warszawską przyjechało osób 278, wyjechało. osób 269. — Koleją Warszawsko-Terespolską przyjechało 223, wyjechało osób 275.

— W ciągu upłynionego tygodnia zameldowano w policji kradzieży na summę rs. 3,127 kop. 5.—Wykryto z tych i poprzednich na rs. 2,999 kop. 81. Aresztowano obwinionych o kradzież 54 osób, z których 53 o występek ten przekonani zostali, a w tej liczbie jest 16 znanych złodziei. Pozostaje w dochodzeniu spraw o kradzież 13, do ukończenia których 33 osób zatrzymano w areszcie policyjnym.

— Arcy-Bractwo Nieustającej Adoracji Przenajświętszego Sakramentu przy Kościele Ś-go Kazimierza na Nowem-Mieście, zawiadamia swych Protektorów, Protektorki, Członków i Adoratorki, oraz wiernych w Chrystusie Katolików, że w roku bieżącym, odprawiać się będzie przez cały Post Wielki Nabożeństwo pasyjne, czyli Rozmyślanie Męki Zbawiciela naszego w Kościele Ś-go Kazimierza w każdą sobotę, rozpoczynające się od godziny wpół do 5-ej popołudniu, z wystawieniem Najświętszego Sakramentu i kazaniami, ostatnie zaś odprawione zostanie w Wielki Czwartek.

— *Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności*, w upłynionym miesiącu Styczniu r. b. utrzymywało w domach Instytutowych w średniem przecięciu dziennie:

Starców i Kalek obojej płci osób 342, których koszt żywienia wynosił rsr. 1,179 kop. 90.

Sierot obojej płci 165, a koszt żywienia tychże wynosił rsr. 482 kop. 80.

Do 16-tu Sal Ochrony uczęszczało w przecięciu dziennie dzieci obojej płci 945, których koszt żywienia wynosił rsr. 406 kop. 35.

W 3-ch Żłobkach było w przecięciu dzieci 43, których samo żywienie kosztowało rsr. 50 kop. 95½.

W 3-ch Czasowych Przytułkach Ubogich dzieci znajdowało się dziennie dzieci 115, których żywienie kosztowało rsr. 153 kop. 64.

Na obiadach 5-cio groszowych było dziennie osób 111, z tych na koszt JW. Hr. Namiestnika Królestwa osób 50; sporządzenie zaś wszystkich obiadów kosztowało rsr. 270 kop. 50½.

Po zupę Rumfordzką przychodziło dziennie osób 215, na sporządzenie której wydano rsr. 132 kop. 1.

Ubogim na mieście udzieliło Towarzystwo wsparcie następujące:

Miecz składają: klinga (brzeszczot, głownia, płacha, ostrz, ostrze, żelazo)
ta ma ostrze czyli brzusiec często z tylcem, miecz sieczysty (ostry) lasserowany (tenyż grzbiet krzy)
nabicie i ozdoba klingi srebrem wyłożenie zowie się blachmal, stalka do ostrze-
nia musat: grzbiet (ciągnie środkiem miecza) często żłobkowany ma smugi
pręgi, bróżdy, rówki, prążki; ~~[illegible]~~ Rowek środkowy czyli krwawy
albo bróżkowanie (Blutrinnen), koniec: rękojeść, gifes, furdyment (gar-
de des mains?) ma trzon lub korzeń kończący się w kulę lub guz, gałkę, koronę
lub głowicę (na której były pieczęcie lub drogie kamienie) osadę drewnianą drucianą
jaszczurem lub mieczugą obciągniętą; jelce (z włosk. elza) jelca, pałąk, garda
bywa krzyżowa (✝ ✝) kręta, kabłąkowy lub kosz fordyment, jelec tarczowy
od niej łańcuszek lub temblak dla przymocowania ręki; pochwa, poszwa
(n.p. Zygmunta Augusta, Żółkiewskiego wszystkie te) ozdobna z małą pochewką
lub kaletką; ~~[illegible]~~ okucie; pas; szabeltas, kindżał, handżar; u pasa
rapcie lub rzemienie (szpinka); zwyczaj poświęcania i posyłania miecza przez pa-
pieża od r. 1177. (w Polsce od 1525 – 1726 opisał Załuski); posyłać miecz; po
mieczu (ród) ciąć w bramę mieczem, pasowanie mieczem (Władysław Herman
r. 1089) łamanie i kruszenie miecza (cf urząd Miecznik) Szczerbiec, Żóraw
(Bolesława Krzywoustego?); miecze pogańskie koncerze z bronzu, miecznicy
płatnerze (nożownicy); blachmal (Blaumalen) wykładanie maski bośkiej
herbów; dziwir (z drutu) – Szabla (z hebr. sabach, angiel. sable franc.
sabre, tibul, włoskie sciabla) bułat, karabela, ordynka, kord, tasak,
koncerz, pałasz, szpada, (misiurka, kolczuga, paiża, kropierz, hełm,
napierśnik, naszelnik, rękawice, pancerz) – Gonitwy, turnieje, poje-
dynki. – Barty, berdysz, darda, włócznia, lanca, kopija, oszczep,
drzewce, dziryt, proporzec, kiścień, bett, kusza, miecz katowski,
demeszka, augustówka, puginał, kindżał, kordelas, rapir, sztylet
(fabryka broni przez Hieronima Caccia w Samsonowie szabelnia) karabella,
multan (miecz wołoski) czetnik, zygmuntówka, demeszka (Zygm.)
Miecznicy robili miecze, koncerze, szable, pałasze husarskie, kordelasy,
obuchy, karabele, indyczki (z jelcem w formie ptaka) czeczugi, szpady
kordelasy, sprzączki do pendentów, zamkle, Augustówki, Zygmuntówki
tasaki, okszę, barty, berdysze, halebardy, buzdygany, dardy, młoty, pod-
okcze, potrzeciecze, kosy.

1663. W Persyi wyrabiają ze skór: safiany, kremezyny, Kordowa=
ny, sagryś czyli Łapę (sagryn czyli jaszczur na pochwy)
Bronie: buława znak godności wojewódzkiej; jeżeli była rozdzie=
lona na 6 piór, zwano ją szestoperec (po moskiewsku: bat) – czakan
(żelazna laska z obuchem, czyli kilof – siekierka hajducka z
obuchem – młot – miecz czyli pałasz – tesak (pół miecza) –
szabla – multanka (wielki pałasz, oburęcznik), – bradwa (siekie=
ra w kształcie miesiąca) – berdysz – halabarda – Kopija husarska –
Kopija Kozacka czyli włócznia (turecka dzida) – Kopija piesza
(niemiecka pika) – Kopia piesza mała (darda, sulica, oszczep,
rohatyna, partezana (berdysz?) – Koncerz (chegester obcy) –
szpada (niemiecka) – Zulich (puginał, stilet) – handżar (nóż
turecki) – Łuk Kozacki z strzałami (mały) – Łuk pieszy (większy)
– Kusza z wielkiemi strzałami i bełtami – pistolet (moskiew.
piszczałka) – Karabin (bandolet) – hakownica (moskiew. bradat=
ka) – Muszkiet – Rusznica (rucznica) – Samopał – Puszka po=
lowa – harkabus – praszcza (moskiew.) – Koścień. – Szczyt – Pan=
cerz (mosk. oklopy) – szyszak – Karwasze (mosk. Taktenica)
Wojsko. a) Jazda: polska: husarze z Kopiją, szablą i pałaszem
czyli Koncerzem u siodła – Kozacy mieli łuk z strzałami i szablę –
pancerni z samopałami i szablą. – Jazda niemiecka: pancerni
w żelaznej zbroi – rajtary z krótkiemi rusznicami i szpadami –
dragoni z muszkietami walczyli konno i pieszo. – b) Piechota:
Strzelcy (moskiew. strielcy z łukami, szablą) – hajduki czyli węgierska
piechota z rusznicami, szablą i siekierką u pasa – Kopijnicy niemieccy
(lancknechty) – bradwicznikі moskiewscy z berdyszami czyli
partyzanami. – Muzyka wojenna: Pomort (największy, basowy)
Sztort (mniejszy), Surmy (Szałamaje najmniejsze), Trąby; na sztortach
i surmach grali szyposze.

Starodawne narody, mianowicie Grecy i Rzymianie nieznali innego uzbrojenia jak bronzowe czyli spiżowe, które się składało z szyszaka, pancerza i tarczy. Dopiero w XII wieku zaczęto używać uzbrojenia z żelaza. Najdawniejszem jest kolczuga czyli misiurka (tak zwana od słowa arabskiego Misr = Egipt) to jest koszula z kółek żelaznych (haubert, cotte de mailles, — Panzerhemd) sięgająca do kolan (wisząca wspiera), przejęta od Saracenów czyli Arabów. W XIII wieku pojawia się już uzbrojenie plachowe czyli z blach stalowych. Uzbrojenie to (armure plate — Harnais — Reiterharnisch) składało się z następujących części: 1) hełm, szyszak czyli przyłbica (le casque) przyozdobiany częstokroć grzebieniem i klejnotem (cimier) (Helmschmuck) czyli ozdobami rozmaitemi. We Francyi były w użyciu następne rodzaje hełmów: a) heaume — pierwotnie kształtu walcowatego nakształt garnca czyli (pocd)ła (1180–1223), później kształtu stożkowego; b) bacinet — rodzaj przyłbicy w kształcie okrągłej czapki z kolcem; częstokroć z przodu wygiętej nakształt (pyszczków czyli mordy u dzikich zwierząt (mesail, mursail) c) l'armet, hełm z XV wieku (geschlossener Helm) mający zasłonkę czyli daszek ruchomy na oczy (visière) (Visier), zasłonę nosową (nasal) (Naseneisen), zasłonkę dolną (ventail) z podbródnik (mentonnière) (Kinnreff). c) bourguignotte, szyszak okrągły z szeroką ochroną karku i uszów (hełm burgundzki); d) morion (w Hiszpanii i Wenecyi) zwykły hełm z grzebieniem i wygiętemi brzegami (Sturmhaube); e) chapel de fer (Eisenhut) w kształcie kapelusza; f) salade z daszkiem obronnym dla szyi i klapami uszowemi; g) cabasset, w kształcie czapki okrągłej z szerokiemi brzegami; — 2) naszyjnik czyli ryngraf (gorgerin, hausse-col; Halsberge, Ringkragen); 3) pancerz czyli

Brust- und Rückenstück,
blach przedni i tylny, albo płaty (cuirasse - Panzer. Harnisch)
stalowy, gładki, polerowany lub szmelcowany na czarno lub niebies:
ko, z ozdobami rytowanemi, wykowanemi, wysadzanemi, nabijane:
mi. Część przednia miała wygięcie w środku na kształt piersi gęsiej;
Schulterkacheln
4) naramienniki (épaulières); 5) nałokietniki, nałokcice albo kar:
wasze (brassards - Ellbogenkacheln) ~~[illegible]~~ 6) nałokiet:
nice (coudières - Armbeugen); 7) Rękawice (gantelets); 8) szorc
(haubergeon) czyli koszulka kolcza; 9) nabiodrniki (cuissards);
- Kniebuckel,
10 ~~9~~) nagolenniki (genouillères) - Oberschenkelschienen; 11) nako:
lanki (grevières - Diechlinge); 12) sulejaty czyli trzewiki (souliers,
solerets) w kształcie szpiczastym (a la poulaine ~~albo~~ - Schnabelschu:
he) albo w kształcie półokrągłym (Ochsenmäuler). — Zbroja łuskowa
czyli karacena (Brigantine - Corazzino - Schuppenpanzer) używaną
była w XVII wieku. — Konie uzbrojone były także w pancerze, mia:
nowicie co do głowy. — Miecze, szable, kordy, karabele, pałasze
bywały różnych kształtów; głównemi częściami tej broni były brzesz:
czot czyli głownia albo bułat (glaive - lame - Klinge), rękojeść (Griff) i
jelec (Parierstange). Miecze bywały: obrzędowe czyli ceremonialne,
obosieczne, dwuręczne (Beidenhänder), wężykowate (flamboyant -
Flammberg), katowskie (Richtschwert). Kord (braquemard) był miecz
krótszy zakrzywiony do cięcia; koncerz rodzaj szpady długiej z kosy:
kiem (Stossdegen, Panzerstecher); kordelas (courtelas - coltelaggio
Hirschfänger) używany do polowania; szpada (épée, estoc, coliche:
marde); rapir; sztylet, puginał czyli tulich (dague, misericorde -
Dolch); demeszka, rodzaj szabli wykładanej na głowni - handżar, jata:
gan, wschodnie. Inne rodzaje broni były: drzewce czyli kopia używa:
na od jeźdźców do toczenia przy zabawach (Ringelrennen) lub do turnie:
jów (kolczej zabawy); - oszczep, rohatyna, sulica ([illegible]speer), spon:
ton, sztokada (estocade - Stossdegen) rodzaj koncerza; dzida czyli dzi:
ryt, lanca czyli pika; berdysz (pertuisane - Partisane), halabarda
- guisarme,
(hallebarde); czekan czyli kilof (Fausthammer, Streithammer), pałasz; —

buława okrągła; buzdygan o sześciu piórach (masse d'armes – Streitkolben). Do pocisków używany łuk (Schneller – Archet) z kołczanem, sajdakiem czyli łubiem (carquois – Köcher), kusza (arbalète – Armbrust mit Winde), bełty (Bolzen) czyli strzały – arkabuz (arquebuse), półhak (Hackenbüchse), hakownica, taraśnica (Wallbüchse), rusznica (ruśnica, pistolet, fuzyja, karabin, bagnet. – Puklerz (bouclier), tarcza (targe), pawęza (rondelle, rondache), szczyt.

W czasach dawniejszych dawano sławnym mieczom właściwe nazwy n. p. Szczerbiec albo Szczerbik (miecz Bolesława śmiałego), żoraw (grus), Joyeuse Karola wielkiego

Kelt (Frameaklinge) z bronzu, żelaza
tulejk (Dolch)
Blutrinne
Framea eisen (Pfriemen)
Ringelbrünne
Schildnabel und Spitzen
Panzerhemd (Haubert) koszula druciana Xw.
~~Helm mit Nasenschutz~~ " "
Schuppenpanzerhemd (Squamata) zaszywane na skorze
~~Tartschen~~
Waffenrock
~~Ellbogenkacheln~~
~~Kreuz Eisenschuhe~~ (Bärenklauenform)
~~Vorder u. Hinterschurz~~
~~Armröhren — Schenkelschienen~~
~~Schulterdecken~~
~~Brustplatten~~ damasciert oder tauschirt v. in Facetten geschliffen
getrieben

Dorbyn (na ledzwiach)

Uzbrojenie. — Z początkiem średniowieków, gdy rzymska kultura i obyczaje jedyną podstawą była cywilizacyi: odzież i uzbrojenie przypominają wielce Rzym dawny. Aż do środka X stólecia noszono karaceny z skury z naszytemi łuskami blaszanemi i wiszącemi paskami rzemiennemi; (Schuppenharnisch) – lub też koszulki druciane z kółek splecionych i na materyą naszytych. Hełmy były miedni=cowate z daszkiem z przodu i z tyłu oraz z szynami spa=dającemi na policzki. Tarcze małe okrągłe; miecze krót=kie, i rohatyny (Wurfspiess) bez chorągiewek – jak to wi=dzimy na pieczęciach i kruszcowych rzeźbach. — Z końcem X wieku, z rozwojem życia towarzyskiego i z powstaniem stanu rycerskiego nastaje uzbrojenie odmienne: Rycerze noszą kierzno (Waffenrock) na którem wszywane kółka ++) żelazne (Brünne) a rzadziej szyny i płaty, podobne spod=nie; hełmy koniczne z wąskiem żelazem nosowem; duże trójgraniaste pawęże wygięte, strzegące całe ciało od po=cisku i zawieszone na rzemieniu u szyi. Miecz długi zawie=szony na pasie sprzączkowym ma proste jelce (Parir=stange); ostrogi oszczepowate bez kółek. — W XII i XIII wieku składa się uzbrojenie z zupełnej odzieży z skóry z naszytemi kółkami (Halsberge); ++) koszula kolczasta (cotte de maille) ma prócz tego kaptur nieosłaniający tylko twarzy, na ręka=wach obrączki. Na to wdziewano długi fałdzisty sajan (Waffenrock). Hełmy z początku koniczne i tylko wierzch głowy pokrywające, bywają coraz większe i w końcu garn=cowato całą głowę pokrywają; na hełmie umieszczano ozdobę (Helmschmuck – cimier) anex – cimerium rozmaitego kształtu n.p. w postaci skrzydeł, rogów bawolich, jelenich, pawich piór, i prócz tego dla ochrony od gorąca i róży pokrycie (Helmdecke*). Tarcze duże trójgraniaste

(brigantine)

++) (brunia – halsberga – haubert) (Brünne odstawianst. broń)

(bacinetum) z obrą nosową (nasal – Nasenschutz) później ruchomą i do góry wysuwaną

Flaki (telamones – [illegible] ...)

*) ponieważ to pokrycie w bitwach się darło – więc wcięty do wyrobienia strzępy (lacinia) jako zasłonięte

w górze zaokrąglone mają malowane oznaki rycerzy (początek herbów); ostrogi mają kółka; miecze zbyt długie szerokie wiszą na pasku zapiętym guzem lub sprzączką; włócznie mają wycięte chorągiewki. Również i konie pokryte są dekami z kółek i dużemi spływającemi welensami (Überwürfen). — W XIV wieku uzbrojenie rycerza kształtniejsze i piękniejsze. Główną częścią jego bywa kolczuga czyli długa po kolana koszula z kółek plecionych (pierwotnie w XII wieku przez Krzyżaty ze Wschodu do Europy wprowadzona i od wynalazku ciągnienia drutu w Norymberdze około r. 1306 (?) (lubo drut za pogan już przychodzi) powszechnie używana); miała ona kołnierz żelazny okrywający szyję i tyłogłowie, przymocowany do tryb(?)owanego hełmu miednicowatego (bassinet). Na tę kolczugę zakładano sajan bez rękawów po bokach rozcięty z materyi haftowanej często herbami (blasonée). Pojedyncze części jakoto piers, barki, łokcie ramienne, kolana warowano płatami z skóry lub blachy żelaznej. Rękawice i obuwie robiono z ruchomych szyn blaszanych. Hełmy spiczaste miednicowate niemiały (przyłbicy czyli) pokrywy twarzowej (Visier); pozniej noszono duże hełmy skopkowate lub beczkowate spoczywające na ramionach; w końcu dopiero tej epoki hełm dostał ruchomą pokrywę twarzową (Visier). Tarcze małe i trójgraniaste; rękojeść miecza i puginał (Dolch) przyczepione są łańcuszkami do płaty piersiowej. Szeroki pas z ozdobami metalowemi i z drogich kamieni wolno zawieszony spływał głęboko na biodra. — W XV wieku nastaje uzbrojenie z płat blaszanych (Plattenharnisch) z żelaza z początku cienkich i w miarę postępu broni ognistej coraz grubszych. Z razu pojedyncze płaty nie były zbyt wielkie i niemiały tego mechanizmu co pózniej gdy całe ciało pokrywały dozwalając ruchu. Płaty

rzemieślnicy zwali się: Bruner, Sarwirker (z górnoniemieckiego: sarо = pancerz)

(hełmy wyrebrzano lub malowano, złocono

obówie z dziobami (solle=ret(?)s)

hełm ruchomy (bourgignot)

te zdobiono szpicami puklami, wyżłobieniami, później robotą damasceńską (Aetzwerk); przylegały one do ciała. Uzbrojenie to miało kształty odpowiadające duchowi czasu, sposobowi wojowania, oraz technice sztuk i rękodzieł. W czasach owych gdy były w zwyczaju boje i zabawy turniejowe, sadzono się na dobre i piękne uzbrojenie. Zupełne uzbrojenia płatowe noszono aż do drugiej połowy XVI wieku, najprzód zarzucono obuwie żelazne, pokrycie twarzy (Visier) nagolenniki, dalej karwasze, aż w końcu zostały się tylko: pancerz piersiowy i hełm otwarty. Powodem do tego zarzucenia było iż całe uzbrojenie nie odpowiadało celowi i nie dawało obrony przeciw nieprzyjacielskim orężom, ponieważ powalony na ziemię rycerz znajdywał częstokroć śmierć od koncerza wciskającego swój ostrz w szpary uzbrojenia. Prócz tego ciężar (albowiem w XVI wieku całe uzbrojenie ważyło około 40 funtów) utrudzał ruchy i był nieznośnym podczas gorąca: albowiem pod płatami noszono kabaty przeszywane pakułami lub wełną [oraz kaftany i spodnie z skóry bawołej. Świetne i pyszne płatowe uzbrojenie było w modzie, i stanowiło przedmiot zbytku tak jak dawniej sajany suto haftowane. Płatowe uzbrojenia bywały 1) polowe czyli bojowe pojedyncze i szczelnie dolegające; b) turniejowe do których igrzysk; c) wystawne (paradne) do uroczystości sztucznej roboty trybowane, wykładane złotem srebrem i drogiemi kamieniami, lekkie z otwartym hełmem. Jako osobliwości noszono Karaceny (Brigantines – Corazino) na axamicie, kaftany i bechtery. Pióropusze na hełmach nastały w XV wieku z Francyi; wyrobem ich trudnili się szmukierze (Federschmücker). — Podobnież częstokroć pokrywano konie, mianowicie głowę i kark żelazną zbroją, oraz dekami skórzanemi (Parschen Kropierz) a przy uroczystościach długiemi wojłokami z bogatych materyi i z tasami. (Ob: Dr. Edv. Freiherr von Sacken: Die vorzüglichsten Rüstungen und Waffen der K.K. Ambraser Sammlung. Wien 1857.)

F (Lmudumm – bombasium – gambeson) – il zupon) Łosica albo Kaftanka bawola (1635 Kolet Rollum)

[hełm (Visierhelm) miał szparę na oczy

Duża tarcza dla piechoty do 4 stóp wysoka używana najprzód od Czechów w XIV wieku zwała się Pawęża (Pavese) z drzewa skórą obciągnięta malowaną – włócznia (Gleve – Glaive; Lanze) powstała z starożytnego celtu

Koń miał na sobie nagłówek (Kinnriemen) – munsztuk (czyli kawecan). Siodła miały wysoki przód i tył, podpierśień (Brust-riemen) i popręg (Bauchgurt), podogonie (Schwanzriemen)

(siodło niemieckie)

O uzbrojeniu ob: Leber: Kaiserliches Zeughaus

Die Kriegswaffen in ihrer historischen Entwickelung von der Steinzeit bis zur Erfindung des Zündnadelgewehrs. Ein Handbuch der Waffenkunde von August Demmin. Mit circa 2000 Illustrationen. Leipzig (E. A. Seemann) 1869. 8vo str. VIII. 628.

Dzieje uzbrojenia i broni dzielą się różne epoki i okresy: 1) Kamienny z czasów przedhistorycznych: wyroby z kości, krzemienia, kamiennych okrzesków i kamieni szlifowanych, gładzonych – strzały, noże, ostrze do włóczni, z krzemienia; kliny, dłóta, topory, młoty, siekiery z bazaltu, serpentyny, nefrytu, obsydianu. 2) bronzowy: perskie, asyryjskie, egipskie, greckie, etruskie, rzymskie, keltyckie (Kelty), skandynawskie. 3) żelazny, germańskie (Gremea czyli Kelty, skramasex (krótkie miecze - semispata). 4) średniowieczny. 5) renesansowy (z epoki odrodzenia) nowożytny. – Żelazo było także znane w epoce bronzowej: znali takowe już Egipcyanie, Grecy i Rzymianie.

Koszule pancerzowe (Panzerhemd, – haubert – brünne – brunnica – lorica) były w użyciu od XI do końca XIII wieku; nadziewano takowe na suknię przeszywaną (Waffenrock – jaque – haubergeon – Jacke), z osłoną na głowę (camail). Bywały 3 rodzaje tych koszulek: 1) z drobnych kółek żelaznych jedno w drugie wchodzących (Ringelhemd); 2) z grubszych żelaznych ogniwek łańcuszkowych złożone (Kettenpanzerhemd); 3) z łusek żelaznych na skórzany kaftan naszywanych (Schuppenpanzerhemd) – corazine – jazeran – karacena) – używał jej jeszcze król Jan Sobieski. W XV wieku zaczęto we Włoszech nosić Bryganytny (Panzerjacke) t. j. kaftany z naszywanemi płatkami metalowemi, pokryte z wierzchu jedwabną lub aksamitną materyją. (bechter) dla ustrzeżenia się od sztyletów zdradzieckich.

F. cotte de mailles
pancerz 1635 żołnierze byli u nas: kirysnicy (usarze) pancerni (petyhorcy) halabardnicy (drabanci)
F. (haubert annelé)
F. (haubert rustrée)
F. (haubert maclée)
F. brigantine
Bechter (Brustharnisch 1635)

Przy końcu XIII wieku obok koszuli pancerzowej używano jeszcze płat żelaznych na ręce i na nogi z żelaza (Arm- und Beinschienen). Na początku XIV wieku weszło w użycie uzbrojenie całe z płat żelaznych (Schienenrüstung – armure à plates) które w XV i XVI wieku doznało wielu zmian. Uzbrojenie mające piękne formy żebrowane zwano medyolańskiem. W XVI wieku zarzucono już płaty ręczne i nożne;

pozostał jeszcze tylko pancerz i żelazny obojczyk, którego os:
tatnim reprezentantem był tak zwany ryngraf. Najdawniejsze
hełmy kończnej formy w X wieku zwano we Francyi normandz:
kiemi; w XII i XIII wieku był w użyciu angielski hełm (Topfhelm -
heaume) z obroną nosową (nożykiem - nasal) i niemiecki hełm
z pokrywą twarzy (Visier); w XIII - XV wieku używano przy heł:
mach ozdoby czyli klejnotu*) (Helmzier - cimiere); w XIV wieku
używano hełmów w kształcie czaszy (salade - Schale) i kapa:
linów (Eisenhut, Eisenkappe); w XV i XVI wieku hełmów burgundz:
kich (burguignote), hiszpańskich (morion) i gruszkowych
(cabasset). Ostatnią formą są hełmy dragońskie i pruskie
Pickelhaube. Hełmy narodów azyatyckich (perskie, mongolskie
indyjskie, chińskie, tureckie przypominają swą formą wiek XII
i XIII. — Najdawniejsze puklerze (Schild - bouclier) były okrągłe
(parma) i miały w środku wierzchołek wystający (umbo - Schildna:
bel - ombilic), plecione z pręcia, okute po brzegach (jakich dotąd
jeszcze na Wschodzie z trzciny używają) i z wierzchu malowane.
Na początku krzyżowych wojen w XI wieku w tych malowidłach po:
jawiają się herby najprzód u Normannów, najprzód osobiste, potem
familijne; do imion familijnych dodawano też nazwy posiadłości,
co dało powód do herbów składanych (dywizyi herbowej). Puklerze
rzymskie miały formę okrągłą lub czterograniastą wypukłą; normandz:
kie z X - XII wieku były półokrągłe podługowate z herbami; małe
Tarcze trójkątne (ecu) powstały w XIII wieku; duże pawęże (pa:
vois) używano w XV wieku w piechocie; małe tarcze (arabsk. targe)
powstały w XVI wieku; w tymże czasie wyrabiano także piękne try:
bowane i rzezbione puklerze. Najdawniejsze puklerze zwano
szczytami. — Ostrogi (éperon) do końca XIII wieku miały bodziec
szpiczasty; od XIV wieku zaś bywało w bodźcu osadzone ruchome
kółko w kształcie gwiazdy (molette). Ostrogów zaczęli używać do:
piero Rzymianie. — Strzemiona (étrier, strivarium, stra:
parium) w XIII wieku były trójkątne; saraceńskie, tureckie, wę:
gierskie, polskie, miały podeszwę i boczne ściany. Strzemiona wi:
siały na rzemiennych puślisk(ach) (tebinki). — Siodło (selle - sella - Sat:
tel) powstało u Rzymian w IV wieku po Chrystusie: niemieckie, włos:
kie, angielskie, perskie (kizilbaszkie); wysokie z kulą (terlica). — Uzdy
(bride) składały się z naczółka, cugli czyli trenzli i wędzidła
czyli munsztuku albo kawecana (mors); bywały włoskie. — Uzbro:
jenie konia (armure du cheval) jednochodnika Handpferd - dextra:
rius - destrier) w XIV wieku składało się z rozmaitych części:

podbitki u przyłbicy 1635

*) które w turniejach istnie:
jących od r. 811 wiele znaczyły;

oścień

Kropyerz = tectura equi

1) Nagłówek (Kopfstück – testière) najczęściej osobny przyczołek (Rossstirne – chanfrein); 2) Nagrzywnik czyli naszyjnik (Mähnenpanzer, Kammkappe – barde de crinière); 3) Napierśnik (Brustpanzer, Vordergebüge – barde du poitral); 4) Nalędźwia (Krupp, Lendenpanzer, Hintergebüge – croupière); 5) Nadogonie (Schwanzriempanzer – garde-queue); 6) Podpierśnik czyli boczne blachy od strony strzemion (Flankenpanzer, Seitenblätter – flançois).

Miecz (Schwert, Degen, – spata – épée – włosk. spada) znany wszystkim narodom od najdawniejszych czasów, składa się z następujących części: 1) brzeszczot czyli głownia (Klinge – lame) mająca u spodu ostry koniec (Spitze, Ort – pointe), u górze języczek (Angel – soie) wchodzący w rękojeść; głownia była obosieczna (zweischneidig i miewała wzdłuż [illegible] biegące wyżłobienie (Blutrinne – evidement); 2) rękojeść czyli gifes (Griff, Gefäss – poignée) składała się a) z głowicy kapturka jabłka czyli kuli (Knauf – pommeau) b) z trzonka drewnianego, rogowego lub metalowego, najczęściej drutem powleczonego (Hilse – fusée); c) z jelców (Parierstangen, Stichblätter – gardes); jelce te były albo dwie proste (quillons – Querparierstangen) albo zakrzywione, często spoczywały na tarczykowatem zakończeniu trzonka (Schild – ecusson), od którego szedł, później dla zabezpieczenia ręki tak zwany koszyk (Korb – corbeille, coquille – garde de main – fordyment). Miecz niemiecki był długi obosieczny, z prostemi jelcami (Slagschwert – espadon); Miecz szkocki (Claymore) miewał ku dołowi zakrzywione jelce; Miecz francuski czyli koncerz (Stossdegen – estoc) był wązki i długi, często trójgraniasty; Miecz włoski czyli Mieczyk bywał krótki i szeroki (Degen – braquemart, malchus, coustil à croix, épée de passot – Kord); Miecz szwajcarski (Flamberg) miał głownię z wężykowatemi ostrzami; Miecz katowski ciężki i szeroki.
– Szabla (Säbel – sabre) znana u dawnych Daków, Słowian, Węgrów, Muzułmanów, a od IV. wieku w Niemczech była jednosieczna zakrzywiona (Karabela, batorówka, augustówka); szabla perska i mauretańska zwana (Seymitar – cimeterre) saraceńska miała krótką zakrzywioną u spodu szerszą głownię jednosieczną.
– Tasak czeski; była to krótka szeroka szabla bez jelców.
– Szpada francuska z wązką głownią używana do stroju w XVI wieku (Hosdegen).
– Rapir (Rapier) powstał w Hiszpanii za Karola V do nauki fechtunku. Floret (Fechtdegen) 635

Pochwy (vagina) 1526
rdza = części przy rękojeści
słabizna (Spitze)
brzusiec, ostrze (Schneide)
tylec = płaza (Rücken)

Kord
Jarszun
Multan

sztokada (Stossdegen)
miecz koronacyjny.

Szable perskie, indyjskie, chińskie, muzułmańskie, sq.za:
Krzywione. — Jatagany, Chandżary rodzaje szabli bez jelców. —
Puginał, [puinał] czyli Tulich (Dolch – poignard) włoski (Misericordia-
Panzerbrecher – Koncerz) – Puginał jednoostrzowy anglo-saski
(Scramasax) — Nóż puginałowy (Dolchmesser – dague) – Sztylet
(Spitzdolch – Stylet) — Jawański Criss – Nóż strzelecki (Hirsch-
fänger). — Najsławniejsze głownie stalowe wyrabiano w
Toledo, Sewilli, Sollingen; – bywały głownie damaskinowane,
inkrustowane, rytowane (tauszyt).

Włócznia, [Kopija] oszczep, [grot] rohatyna, [darda, dziryt] sulica, lanca, pika. [spisa] – Włócznia (Speer, Spiess – lancea – lance) jeżeli służyła do turniejów lub kolby zwała się drzewce. — Butawa (Streitkolben – masse d'armes) okrągła lub sześciopiórowa – Włócznia z nabijanemi w górze kolcami (Morgenstern) używana od Czechów i Szwajcarów. – Cepy żelazne (Kriegsflegel) – Kosy (Kriegssense – faux) – Sierpy (fauchard) – Bęki (Schwert=Gläfe – glaive-guisarme) – Siekiery (Streitaxt – hache d'armes = barta) – Topory (Kriegs-Hippe – vogue) używane w dawnej Rossyi – Halebarda (Halbe=Barthe – halleberde) różnych kształtów – Partyzana (Pertuisane) spiczasta ostra, bez siekiery rodzaj halebardy. – Sponton (espontón włoskie spuntone) rodzaj małej piki noszonej przez oficerów piechoty w XVIII wieku. — Bagnet (bajonette) wynaleziony podobno przez Puysegura + 1682 w Bayonne.

Sulice = lanceae versatiles.
Buzdygan (Streitkolben)
Kijec grenowity
Wekiera (Streithammer mit Spitz) 1666
Czekan – Streithammer
Kilof,
Kiścień (Streitkolben)
Barta
Berdysz 1526 (Streitaxt)
Topor
Szponton (pika o szerokim grocie)
Glewija (javeline, Wurfspiess)
Grot, żeleźce

Łuk (Bogen – arc) [cięciwa] z strzałami, używany od najdawniejszych czasów, a w Anglii jeszcze r. 1606 robiony był z drzewa cisowego lub ze stali. W Anglii i Szkocyi byli sławni łucznicy, z których każdy w ciągu minuty przynajmniej 12 strzał wypuścił i na 220 metrów trafiał do celu. Strzały (~~...~~ Pfeile – pilles, sayettes) żelazne lub metalowe przytwierdzone były do bełtu (carrelet, carreaux – Bolzen) mającego pierze lub skrzydła skórzane; Koniec strzały był hakowaty. ↓ Łucznik miewał pokrowiec na łuk i [łubie] sajdak (Pfeilköcher – couin-tul) na strzały. Strzała angielska miała 90 centymet. długości.

T czyli Kołczan

Kusza (Armbrust – arbalète – arcubalista) znana już była w XII wieku; wyszła z użycia we Francyi w XVII wieku. Składała się z łuka umieszczonego w osadzie (Rüstung) i była naciągana za pomocą osobnego klucza czyli windy. Naciąganie kuszy było u kuszników mozolniejsze i więcej czasu zabierające, a niżeli u łuczników zwyczajnych. — Podyma zwał się cyngiel u kuszy.

Rüstung in ihren Einzeltheilen

Helm

Halsberge (Kołnierz – colletin, hausse-col) – na to nadziewano: (ryngraf.)

Kehlstück (gorgerin – corazza – naszyjnik) z kilku szyn złożony. – Kołnierz, obróżka

Küraß (cuirasse) składał się z: Kirys

Brustplatte (plastron) getrieben, damascirt oder tauschirt, gerippt in Facetten geschliffen, – przednia część, miewała Gräte (tabule) z góry nadół środkiem biegnącą – oraz Rüsthaken (arrêt, faucre) z lewej strony w kształcie haka do utwierdzenia włóczni. pleszek na piersi 1526 napierśnik

Rückenplatte (dossière) (Rückblech) humerał 1635

Kleine Schienen (petites plaques, lames d'aiselles)

Achselstücke (épaulières) mit oder ohne Ränder (passe-gardes)

Achselhöhlscheibe (rondelle de plastron)

Vorderschurz (braconnière) przypinany do pancerza dla ochrony lędzwi, złożony z szyn

Krebs (tassette) przypinany w środku do ~~[illegible]~~ szortu dla ochrony kroku czyli raczej dla ochrony lędzwi

Gliedschirm (brayette) dla ochrony między krocza.

Hinterschurz (garde reins) przypinany do pancerza z tyłu, z szyn.

Armschienen (brassards) złożone z Vorderarmzeug i Hinterarmzeug (karwasze); które połączały Meusel lub Ellbogenkachel (cubitière) (armillae Naramnica 1526 naramiennik 1635 Karwasze armozagi 1635

~~[illegible]~~

Kampfhandschuhe (gantelets): na całą rękę: Fausthandschuhe (moufle, miton); – lub Schuppenhandschuhe gefingerte (gantelets a doigts séparés) zwykle z irchy jeleniej z naszytemi łuskami metalowemi. rękawice

Schenkelschiene oder Dieling, Dichling (cuissard) pokrywał goleń nakolanki 1526 nakolanka 1625 nagolenice

Kniestück (génouillière) na zgięciu kolana (boucle),

Beinschienen (grèves, jambières doubles) pokrywały piszczele (Knemide, ocrae – tumelières) nabiodrki 1526

Rüstschuh, Eisenschuh (soleret, pedieu) z hakiem [illegible] (w XI wieku), z dziobem (Schnabel – à la poulaine) w XII wieku; (w kształcie wołowej nogi lub niedźwiedziej łapy (Holzschuhform, Bärenklaue) od r. 1440; w kształcie z żoba kaczki (Entenschnabel) od r. 1560.

Przy turniejach nadziewano jeszcze na pancerz:

Schulterschild (épaulière - garde-bras) lub

Scharfrenntartsche (manteau d'armes - Tournier Brustschild) z podbródkiem (Schembart - à mentonnière)

Tournier-Lendenplatte (grand enissard de joute)

Schwebescheibe (rondelle de lance) do zakładania kopii

Rüsthaken (faucre; arrêt de lance) do podtrzymywania kopii, przyśrubowany do zbroi.

Vorhelm, Barthaube (haute pièce, haute mentonnière) zakrywający szyję, podbródek i spodnią część twarzy.

Zbroje żelazne jako niedające dostatecznej ochrony przeciw broni palnej, zaczęto w XVI wieku zarzucać; pozostały aż do połowy XVIII wieku w używaniu tylko pojedyncze części jako to pancerz, koszulka druciana, karwasze. Pod pancerz wdziewano zwykle kaftan watowany (buffletin - Koller).

przyłbica. szyszak 1526
przyłbica (Sturmhauben)

Helm (casque) pierwotnie miał kształt żelaznej czapeczki do której przymocowana była koszula z kółek żelaznych (przyłbica - misiurka, z arabskiego misr, t.j. egipski) (camail)(Ringhaube). Kształty hełmów były następujące:

Topfhelm (heaume) w XIII wieku kształtu kónicznego z obroną na nos (Nasenberge, Nasenschutz, Stembert, Schemenbart - nasal) z żelaza, bronzu, z ozdobami srebrnemi. (Stechhelm, Kolbentournierhelm)

(Kapalin)
Cervelière

Kesselhaube (bacinet) w XIV wieku połączony z koszulą drucianą, ozdabiany często tak zwanym klejnotem (Helmzier - cimiere)

Schale, Schaller (salade), wygięty na zewnątrz u spodu, z obroną karku (Nackenschutz - couvrenuque) i obroną brody (Kinnstück - bavière) (mentonnière) która przytykała do naszyjnika (Halsberge - gorgerin)

Eisenhut (chapeau d'armes) miał szerokie krawędzie, podobnie jak i Eisenkappe (pot en tête) w XIII wieku (calotte d'armes).

Burgunderhelm (bourguignote) w XV wieku w formie dzwonu (timbre) z grzebieniem (crête - Kamm) z daszkiem na oczy (avance - Augenschirm) obroną na policzki (Wangenklappen - oreillères) i obroną karku (Nackenschutz - couvrenuque)

policzki u szyszaka (Ušies) 1526

Hundskopf (mit spitziger Visirschnautze)

Visierhelm (armet) z ruchomą przednią częścią (Visier - nézail).

Morion (morion) [szyszak] w XVI wieku używany w piechocie, hiszpański hełm z przodu otwarty, po bokach i z tyłu ma wygięte brzegi i grzebień poprzeczny (Pickelhaube).

Birnenhelm (cabasset) w kształcie gruszki z szypułką od góry.

Orjentalne hełmy tureckie, perskie, indyjskie, chińskie, japońskie mają ruchomą obronę nosową (nasal) daszek, obronę karku i z wierzchu tulejkę.

Hełm wielkiego księcia Jarosława Wsewołodowicza
z r. 1215, znaleziony został r. 1808 pod wsią Lipicą koło
Jurjewa w Władymirskiej gubernii. Ma kształt normandz-
ki zakończony z wierzchu utrąconą tulejką; z przodu wy-
kuta maska z wypukłością na nos i otworami na oczy;
nad czołem mała srebrna pozłacana tarcza z wyobrażeniem
S. Michała i napisem sławiańskim „Wełykij Archistratiże
Gn. (Hospoden) Michaile, pomozy rabu swojemu Theo-
dorie! (Krzestne imie). — Ob: Drewnosti Rossijskago Gosu-
darstwa — Drewnija i nowaja Rossija 1875. Tom I str. 92)

I.

[illegible]

[illegible] 1895 [illegible]

[illegible] III [illegible]

[illegible]

Broń: 1) Miecz (Mecz) (Schwert) miał szeroką obosieczną głownię (Klinge) z jednym lub kilkoma bróździami na krew (Blutrinne), bywał gładki albo zębaty (zi bczasty). – 2) Szabla (Sabla) krzywa od czasów tatarskich używana – 3) Pałasz dłuższy od miecza. 4) Tessak rodzaj krótkiego miecza z jednym ostrzem. 5) Kiścień (Kisten) (Schlag-Kugel) była to kula metalowa przytwierdzona na łańcuszku do trzonka. 6) Koncerz (Konczar, Konczer – Degen) rodzaj długiej i wąskiej szpady o trzech lub czterech granach. 7) Kindżał (Kinżał – Dolch) noszony za pasem, krzywy. 8) Noże noszone przy pasach (pojasnyj), przy sajdakach (podsajdasznyj), lub w butach (podsapożnyj). 9) Kopja (Lanze) długa miała kanciasty wierzchołek. 10) Rohatyna miała płaskie ostrze; jeżeli to ostrze było wygięte, zwano ją sownia 11) Berdysz rodzaj siekierki na długim obuchu używany od piechoty. 12) Topór (Toporok) szersza siekierka na krótszym obuchu używana od kawalerji. 13) Halabardy (Alebardy) i Partisany (Protesany) od XVII wieku. 14) Sulica krótka włócznia do rzucania (Wurfspeer), zwykle ich było na zapas 3 w futerale. 15) Dzida rodzaj włóczni. 16) Sajdak czyli futerał na łuk, miewał czasem pokrowiec zwany Tochtuj. 17) Kusza (Samostrel) z lewarem do naciągania. 18) Działa (Piszczały) jako to: Kolubryny (źmijki), falkonety (sokołki; wołkomejki)

Oznaki wojenne: Czekan (młotek), Szestoper (Pernacz, Pernał, Buzdygan), Buława.

Uzbrojenie: I) Okrycie ciała: 1) Kolcza zbroja (Dospiechy Kolczatyja) składała się z koszuli z rękawami robionej z kółek żelaznych lub srebrnych wyciętej łukowato pod szyją, lub z kołnierzem. Kolczuga robiona była z drobnych gęstych kółek okrągłych; Bajdana z kółek płaskich, która jeżeli sięgała do pasa i do łokci tylko zwała się Połubajdana. 2) Blachowa zbroja (Dospiechy doszczatyja – Schienen-rüstung) składała się z blach metalowych (doski); były zaś jej gatunki: Bechterec czyli Bachterec była koszula zbrojna naszyta na piersi, od tyłu i z boków, rzędami małych blach żelaznych lub mosiężnych. Kałantar (Kałkan?) składał się z 2 części: przedniej i tylnej bez rękawów, miał naszyte blachy żelazne i noszony bywał na kolczudze. Juszman czyli Jumszan, koszula pancerzowa naszyta blachami metalowemi na piersi, od tyłu i z boku, mająca rękawy. Kujak z sukna, adamaszku lub axamitu kaftan z naszytemi blachami, miewał czasem tylkie 2 duże blachy (szczyty), jedną na piersiach a drugą z tyłu. Zercało (Spiegelharnisch) pięknie robiony, podobny do Kałantara miał blachy pomniejsze szlifowane ruchome. Łaty był pancerz przedni i tylny z 2 blach, rzadko używany. Kirys całe uzbrojenie pancerzowe od stóp do głowy. 3) Przeszywana zbroja (Tegilai) było to właściwie kaftan watowany bawełną, pakułami, z przodu zapinany (stębnowany) noszony od uboższych. — II) Okrycie głowy 1) Hełm (Szłem, Szołom) noszony na czapce, z żelaza kuty zakrywał całą głowę aż do podbródka i szyi. Twarz pokryta była wizyrem czyli żelazną maską mającą wgłębienie na nos i otwory na oczy, lub też siatką drucianą. Czasami miał tak zwaną nosową sztukę (czyli nożyk) metalowej [illegible] szyny małej, który na nos mógł być opuszczany albo przez otwór w daszku w górę podciągany, czasami też był na zawiasach.

2) Kołpak czyli wysoki kapelusz z metalowemi ozdobami, pokrywający głowę iż tylko twarz była niezasłoniona, od niego spuszczała się na szyję, na policzki i na biodra siatka z kółek. 3) Szyszak (Pickelhaube) był to hełm z długim wierzchołkiem czyli szczytem (szych) w którém umieszczano kity lub proporczyki; wdziewany był częstokroć na hełm. 4) Missiurka (Sturmkappe) była płaska czaszka z siatką kolczastą i pokrywami na uszy czyli nausznikami. Jeżeli czaszka ta sięgała aż do czoła, zwano ją Przyłbica; jeżeli zaś była tak mała i płaska, że tylko wierzchołek głowy pokrywała, zwano ją Napleśnik i wtedy spadała od niej na dół siatka kolczasta. Misiurki noszono często pod hełmem. 5) Szapka żeleznaja (Eisenkappe) był to hełm zwykły pokrywający głowę, kark i szyję, tak iż całą twarz wolną zostawała. 6) Szapka medjanaja, hełm wschodni czyli turecki; z pokryciem na nos (Nasenpfeil). 7) Jerichonka, hełm stalowy z ozdobami wykładany srebrem i złotem. 8) Szapka bumaznaja była to czapka watowana bawełną, mająca naszyte sztabki żelazne, bywała z sukna i miewała pokrycie nosowe (nożyk). — Okrycie innych części ciała: 1) Naszyjnik (Barmica) [Halsberg] z jednego lub kilku kawałów. 2) Naramienniki (Naręczy) [Armschienen] składały się z 2 żelaznych wygiętych płat, które za pomocą rzemieni i sprzączek z sobą były spojone. 3) Karwasze (Zarukawja) podobnie z 2 płat, pokrywały staw od ręki. 4) Rękawice (Rukawicy) naszyte na rękawicę skórzaną, strzegły tylko rękę zewnątrz. 5) Nakolenki (Nakolenki – Knieschienen) były ruchome. 6) Nagolenniki (Ponoży, Buturlyki, Batarlyki – Beinschienen) była to płata wygięta w kształcie golenia.

Tarcze bywały plecione, ze skóry, z żelaza, mosiądzu częstokroć wykładane srebrem i złotem; płaskie, wypukłe, okrągłe, graniaste. Tarcza taka (Szczyt) miała w środku wypukłość (jabłko). Jeżeli szyt ten był okrągły i miał otwór wycięty na rękę i zabezpieczony płytą wygiętą żelazną, zwano go: Tarcz

Dawne ubiory ~~w~~ Rossyi: 1) Koszula (soroczka) płócienna wyszywana u kołnierza (ożerelie) i na piersiach i rękawach koło ramion (łastowki łastowicy) czerwonym jedwabiem lub niciami, lub złotem. podobnież i na mankietach (zarukawja). 2) Spodnie (ispodnicy) najczęściej szerokie (sztany) związane u pasa sznurem. 3) Zwierzchnia suknia (asjam z płótna lub sermiąg, sermiężny kaftan) z sukna grubego szarego zapinanu z przodu, z wąskiemi rękawy, sięgająca do kolan. 4) Kaftan obcisły najczęściej z jedwabnej materyi sięgał do kolan, z tyłu miał do góry stojący kołnierz (kosyr) wyszywano bogato złotem i perłami. Noszono go w domu, na nim noszono 5) Ferezyja (ferjaz, ferezeja) z axamitu, brokatu i lub sukna sięgającą do kostek bez stanu i kołnierza, mającą długie aż do ziemi spadające rękawy. 6) Ochopień (Ochaben) z mory, atłasu, brokatu, miał długi czterograniasty aż do środka plec sięgający kołnierz, zawdziewany był na ferezyję. 7) Jednoradek (odnorjadka) bez kołnierza, z sukna karazyi (kirsay) rodzaj paletotu. 8) Szuba czyli futro z bogatej materyi, podszyte u majętnych futrem tureckim (rysiami) lub ruskiem (z zajęcy, lisów, marmurków, soboli, bobrów, gronostajów i lodowych lisów) miała kształt ochopnia i posiadała kołnierz. 9) Tułub było futro baranie u biedniejszych. —

Do wytworniejszych ubiorow należał: 1) Terlik podobny do ferezyi, z węższemi i krótszemi rękawy, czasem futrem podszyty. 2) Kaftan turecki, długa suknia nakształt

szlafroka bez kołnierza. 3) Sipun miał stojący bogaty kołnierz, na którą to suknię nawdziewano Kaftan stanowy z krótszemi i szerszemi rękawy. 4) Złatno rodzaj bogatej ferezyi z axamitu lub brokatu noszonej na innych sukniach. 5) Opaszen rodzaj Kontusza z krótkiemi szerokiemi rękawy. 6) Inne suknie: Bugaj, Portyszcze, Tentenia, Czuga, Ormiaczok i t. d.
Podczas żałoby noszono suknie czarnego, wiśniowego, gwoździkowego lub purpurowego koloru.
Pas (pojas) bywał ze skóry jedwabiu lub axamitu, haftowany złotem lub srebrem perłami i kamieniami drogiemi miał różne bogate wiesidełka (Kantorgi, tuztuki-Trzosiku lub wacek (Kalita). Pas z sytej jedwabnej materyi zwał się: Kuszak.
Bojary nosili łańcuchy złote (Czepy) i rękawice (Perczatki)
Do pokrycia głowy używano: Szłyków marmurkowych, (Szapka murmołka), Kołpaków futrzanych, Czapek futrzanych spadających na szyję (Szapka gorłatnaja) Czapki te miały w środku guz z kamieni drogich i pereł, przytem kitę lub sznury z pereł. Wysoka czapka cafska którą sam Wielki Książę nosił zwała się Tafja.
Boty (Czoboty, Sapogi) z ostremi dziobami, w górze sznurowane, bywały z czarnego, żółtego, zielonego lub czerwonego safijanu albo axamitu złotem i srebrem wyszywane.
Ostróg bardzo rzadko używano natomiast zwykle Kańczug lub Kiścień.
Piotr wielki r. 1698 wydał rozkaz co do strojów dworskich, ukazem z d. 4 Stycznia 1700 zaprowadził strój węgierski, a r. 1701 zaś strój niemiecki czyli raczej cudzoziemsko francuski t. j. surduty, kamizole spodnie i buty.

Berdysz albo obuch berdebuszka, wekicia) zwał się też młotek (w rękop. Krolodworsk: mlat) albo czekan (persk. czakusz = laska) lub Klewec

najbogatszym źródłem do poznania dawnych ubiorów i uzbrojenia ruskiego są drzeworyty w Podróży Majerberga i w Gwagninie.

Siła zbrojna Polaków i Rossian składała się z Konnicy (Komonnika) czyli jazdy; piechotę najmowano lub wybierano (wybrańcy - hajduty)

Hełm turecki czyli arabski albo wschodni zwał się na Rusi w XVII wieku: Jerychonskaja szapka t.j może kowany w Palestynie podczas krzyżowych pochodów; albo może od przymiotnika Jurgenski; t.j. Gruzyjski.

Forma jego ze stali baniasta: 1) Wierzch (Wjenec) 2) Nosowa część (Nos) 3) Nauszki (Nauszniè) na zawiasach 4) Tylnia część (Zatyłok) najczęściej z blach ruchomych. 5) Tulejka na pióro lub ozdobę.

Przyłbica

Hełmy (Szłem) ruskie były ze stali (bułat) z wykowanemi ptasz: korzeżbami (czekannyj) -

Oddz. III Tabl. 17. 18 jest hełm taki ruski z kowanemi stalowy złocony rzeźbami na których Herkules z Anteuszem wyrażony raz jego ruską roboty włoskiej w guście Benwenuto Cellini, darowany r. 1591 przez Zyg: munta III carowi przez posła Pawła Sapiehę - Tego rodzaju hełmy zwano Szapka albo Szyszak grecki były z blachy stalowej nabijane złotem lub srebrnemi deseniami

Hełmy germańskie zachodnie z wizyrem (rjeszetka) zwane litewskiemi na Rusi nie były używane.

Hełmy mongolskie zamiast nosowej części miały maskę żelazną (Liczyna) szyszak

Wogóle ~~[illegible]~~ szyszak zwał się hełm orientalnej formy w kształcie czaszy z pióropuszem; jeżeli zaś hełm miał kształt płaskiej miseczkowaty, zwał się Misiurka od perskiego słowa Mizer ~~[illegible]~~ a arabskiego Miehfer t.j nakrycie głowy z nasypu...? Miasta Kairu część główniejsza zwała się Mistr. t.j greckie mitra albo

(à mailles)

metropolis. Do misiurki przyczepiona była Kolcza zbroja) czyli z drucianych kółeczek obojczyk barmica. Jeżeli czerep misiurki oprócz drucianego obojczyka miał nauszniki i zatylek z blachy to zwano Przyłbica. W Polsce zwano przyłbicą wierzch misiurki t.j drucianej siatki.

Zbroje (Łaty) były z nakolankami, zarękawiem. Sukmia wdziewana na pancerz zwała się Natatnik a podpancerz Podłatnik. franc. gamboison

Bachterec był to kaftan z stalowemi pręgami i kółkami podspodem watowany z rękawami (z przodu na sprzączkę [sprzączkami]) zapinany, używane głównie na Rusi i Litwie gdzie zwano go po polsku Bechter; pochodzi z łzyi t.j. bogatyrskija łaty. — Koszula druciana bez podszewki czyli Kolczuga zwała się Bajdana, czyli Badana misiurskaja albo Połubojdajan

Kabat sukmia_talaris dalmatica t.j odzieża dalmacka z tąd dołoman) — Żupan (zubbon (sagum)) — Dołman był krótki żupan czyli dłuższy kabat — Czuha (łacin. toga — Kontusz (węgier. Köntös) — Żupan (węgier. zubony) — Dołman miał rękawy wąskie

Kaftan z Kolczugi (czyli drucianej misiurki) z krótkiemi rękawami, zapinany z przodu i mający szynki żelazne zwał się Juszman: był z tarczyszkami; różnił się tem tylko od Bachterca że był dłuższy

Zbroja karacena w łuski (armure à facettes) na całe piersi i tył bez rękawów, lub złożona z wielu płat żelaznych naszywanych na watowanie zwała się Zercało i nie była na Zachodzie używana tylko w Rosji

Jeżeli Kolczuga Koszula druciana miała gdzie dziurę, to ją zaprawiano kółkiem z blachy miedzianej czyli rozetą zwaną Myszeń (z perskiego niszan t.j. cel, meta)

Kołnierz u zbroi

W najdawniejszych czasach rozróżniano kowali hełmów (Helmschmied. Galearius - Heaumerius - Heaumier) od pancerników (Panzerschmied - Loricarum artifex - Haubergerius - Haubergier.) cf. Armifex. Od XIV wieku gdy na zachodzie zaczęto zarzucać kolczą zbroję, zaczęto pancerze, hełmy i inne przyozdabiać inkrustacyją (damasquinure) i wykładami z złota lub srebra.

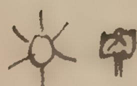
Kujak był to pancerz watowany z ruchomych szyn żelaznych albo naszywany drutem (pochodzi od Mongołów) — Pancerz z sztuk całych zachodni (cuirasse) zwał się Łaty (po polsku: płaty) z blachą przodową (doska łatnaja) tylnią, naszyjnikiem (oszejnik) na= ramiennikami (naramki) nagolennikami (nakolennik) karwaszami, rękawicami, botami żelaznemi; hełmem — Hełm do misiurki czyli kolczej zbroi zwał się Przyłbi= cą (Prilbica) — Kaftan watowany naszywany szynkami i kołeczkami, bez rękawów spięty po bokach sprzączką zwał się Bachterec (Bechter), pochodzi z Azyi; był najczęściej bez rękawów. — Koszulę żelazną kolczą, jeżeli miała na kółkach wykute litery lub słowa zwano Bajdana na kolcach — Bechter jeżeli się z przodu zapinał, to go zwano Juszman: podbity suknem — Jeżeli Bechter miał łuski mosiężne i stalowe w de= senie (armure à facettes) to go zwano Zercało (od desenia okrągłego w środku) — Koszulę drucianą w kółka zwano też Kolczuga [(cotte de mailles)] — Naramienniki z blachy okrywające rękę (karwasze) zwano Czerewce jeżeli były z szynek i kółek zwano je Zarukawje i uży= wane do Bechtera (azyjatyckie) — Nagolenniki z blach żelaznych zwano Buturłyk albo Ponoży (jambière) — Karwasze z blachy zwano Naruczy (brassards) — Tar= cza mała okrągła zwała się Szczyt (rondelle) — jeżeli tarcza miała w środku wypukłą wzniosłość, zwała się

Takowe uzbroje= nia pochodziły z fabryk w Anglii, Niemczech, Prus= sie.

(chemise de mailles)

Tarcz (targe a brassard) – Tarcze plecione z trzciny były wschodnie – Tarcze drewniane pokryte skorą nosorożca pochodziły z Persyi – Tarcze żelazne wypukłe (Bouclier) z zachodu. Słowo Tarcz jest arabskie: tars [illegible] włoskie: targa. niem. Tartsche; tarcza była mniejsza dla Konnicy, a pawęża dłuższa dla piechoty podług Knapinsa. – Czekan (marteaux d'armes) była to laska z młotem po polsku zwał się też obuch; po serbsku čekanac od słowa czekanić bić młotem. – Oprócz

(wschodniego początku) tego używane były w Rossyi Topory (hache d'armes) – Halabarty – (Kopie pertuisanes) – Buzdygan jest słowo tureckie buzdy-chan [illegible] t.j. berło wojewodzkie; po węgier: Buzgany, Buzogany – jeżeli buzdygan

miał pióra to jest 6, 7, 9, 10, 8 piór zwał się Pernat – jeżeli miał 6 piór zwał się Szestoper (po persk: szesz par) (masse d'armes a six pans) – Buława (masse d'armes) miała wierzch okrągły używana dla dostojeństwa

– Napis na Karabeli (w Bruzejnej pałatje): „Judica domine. nocentes. me. expugna. impugantes. me." – a na innych IC. XC. NIKA. – Najlepsze klingi pochodziły z Syryi i Kaszmiru. – Szable były krzywe, węgierskiego kroju miały rowki (na krew) z znak ⁝⁚. albo)(– jeżeli szabla była prosta zwała się pałasz; rękojeść była czasem z rybiej kości, a nożny pochwa z jaszczuru albo capy – Koncerz (estoc [illegible]: [illegible], [illegible], Panzerstecher) był długi cienki, graniasty, ostrokończasty; po ross: Konczar, po arabsk. chandżar lub Kinżał.

Na tureckich mieczach czyli szablach są zdania z sury jakowej Koranu i najczęściej zdanie: „Niemasz siły i mocy bez pomocy Najwyższego. Niemasz porażki bez pomocy Zulfagara" – Zulfagar był to miecz sławny Alego który dostał od Machometa, był z koniczysty ⅄ przeto najczęściej ten znak na głowniach arabskich.
Napisy na mieczach: Soli Deo gloria. – Fide sed cui vide.
– Kindżał po rusk. Kinżał (poignard) mają kształt nożów malajskich zwanych Krys.
– Samopały dawne zwano na Rusi Piszczał (arquebuse)
– Pas muszkietowy z nabojami wiszącemi (Bandelier) zwał się Berendejka, używany był od muszkieterów niemieckich.
Berdysz (hallebarde) był rodzaj czakana tylko zamiast młotka miał siekierkę (barta) – z tego powstała

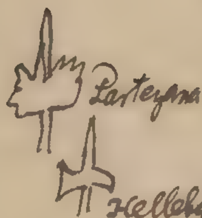
Partyzana (u Gotów Bart, Bardisan)
Dzeryd jest to metalowa kopia (azjatycka nazwa)
Tesak była szabla szeroka krótka, krzywa.
Rohatyna była orężem dla pieszych lub na polowaniu używana; miała grot osadzony na drzewcu czyli ratowiszczu. W Latopisach ruskich pod r. 1149 przy osadzeniu Łucka przez Andrzeja Georgewicza księcia przeciw Izasławowi wspomniane są rohatyny (w pogańskich mogiłach podobne – cf Osseg)

Kopja była to dłuższa rohatyna i miała grot kanciasty graniasty nakształt bagnetu, cienki – Grotyk była cienka

lanca. – Sulica

Partezany i Halabarty (Protazan, Alebart) były to berdysze ~~na wielkich~~ szerokie na wysokich drzewcach używane do straży honorowej. Partezany były wycięte w różne figle topory – Halebardy były zaś topory cienkie.

Samostrzał (arbalèt) czyli Łuk samostrzelny (arcubalista) wspomniany już r. 1185 w Kronikach ruskich. Samostrzał czyli kusza miała przykład wysadzany kością i ~~[illegible]~~ spust. Do naciągania kuszy używany był żelazny Kołowrot – a do strzelania strzały z żelezcem lub ślepe bełty – Łuk i strona

Sajdak (w Dżagatajsko-tatarskim języku: Sadak oznacza przybor zbrojny t.j. łuk z strzałami. – Sajdak czyli pochwę w którą łuk wkładano zwano Nałuczik (coryte) – Kołczan (carquois) był mniejszy sajdak i krótszy, zwano go też Tuł. Pokrowiec na sajdak zwał się Tochtuj (fourreau ou etui)

Rogi, trąby, surmy bębny, kotły.
Wojenne wozy kowane, skarbne, kolasy z dyszlem teligi na i konia z oktob: lami bez dyszla. – sanie

Tulumbas był to kocioł (timbale, ross. litawr) po którym bito pałeczką która miała przywiązaną kulkę (Woszczaka). – (Różnił się tulumbas od francuskich bębnów w XVI w. w Polsce zaprowadzonych)

Uzbrojenie koni: Czołdar (housse de cheval) po turecku Dżułtar różni się od czapraka tem że przykrywał piersi i tył koniowi był częstokroć dawniej z kolczej roboty i miewał napierśnik. – W Rosyi otrapono też konie w Nakolenniki (rodzaj branzolet końskich) (genouillères) – Uzdzienica jajeła miała łańcuszki zwała się [illegible] Reszma, miała nagłówek (nałobnik – fronteau – Zarczak było to siodło kizylbaszkie, miał z kule czyli strzęgła

Kolczugi czyli kolcze zbroje z kończnemi hełmami biorą początek w Indyjach gdzie dotąd w Delhi płatnerze sławne takie robią wyroby. Z Indyj wschodnich przeszły owe formy do Persyji Arabów. W Europie najprzód Sławianie używali kolczug: albowiem już na kolumnie Trajana wyobrażona konnica Sarmatów w podobnych kolczugach i hełmach. W bitwie pod Dorostołem kolczuga (ὁ ἁλυσιδωτὸς χιτών) stalowa i szyt - podług słów Lwa Kalojskiego Diakona - roku 971 obronity wielkiego księcia Światosława od ciosu który mu zadał Anemas przyboczny strażnik Cymischa. - Do rzędu kolczug wschodnich należą: bachtercy, bajdany, półbajdany, kolontary i juszmany, które były z kółek z rzędami stalowych złotem wykładanych szyn czyli łuk, i które wdziewano na potkaftanie albo na zupan. - Pancerze przybyły od Rzymian gdzie uzbrojenie (panoplia) - cataphracta, lorica hamata, lorum - po gotycku: liedr, läder = skóra, rzemień:), thorax /: cuirasse lwgalz = skóra:/) składało się z blach czyli płat (lata lub plata po czesku - lacinia) czyli skórzannych albo rzemiennych napierśników na których przyszyte były latunnyja blachy rzędami lub łuszkowato (czeszujkowato - karacena od corazzo). - Greckie uzbrojenie Πανοπλία (z tąd nazwa pancerz) podobne było do rzymskiego tylko wypożyczyło sobie niektóre formy z Grecyi. Słowo ruskie Zercało (pancerz) pochodzi może od wschodniego wyrazu zerch lub zyrech (t.j. uzbrojenie, kolczuga). - Pancerze kolcze mające koła mosiężne lub miedziane z okrągłej blachy (miszeń) pochodziły z Czerkasyi. Czerkieskiemi zwano też pancerze kolcze naszyte na materyi jakiej z rozporkami po obu bokach. - Kujak był to pancerz chiński, mongolski lub kałmucki (kujak jest słowo mongolskie) był to rodzaj pilśniowego lub watowanego kaftana mający naszyte wśrodku szyny żelazne (przybite gwoździami różnej wielkości) kaftan ów pokrywał pierś, plecy i tył i zapinał się sprzączkami albo guzikami; do tego należały także podobne nagolenniki. Kawaleria chińska dotąd jeszcze używa podobnych kujaków i kujacznych chełmów. - Pancerze kolcze naszywane (cottes de mailles)

z kółek żelaza sysnowego, były nieznane w Europie i dopiero z
Krucyjatami przybyły z wschodu. Wilhelm le Conquerant w
bitwie pod Hastings (podług świadectwa Guillaume de Poitiers)
nosił podobną zbroję nabijaną, którą zwano haubert à mail:
les (gotyck: halsberga, frankońskie: haubergeon, haubert)
W podobnych kaftanowych pancerzach mających naszyte szyny
żelazne wyobrażoni są wojownicy na Kobiercu Matyldy żony
Wilhelma Zdobywcy. Na Rusi zwano ten pancerz: bajdana
misiurskaja (t. j egipska, z Kairu); a jeżeli nie miała na:
golenników czyli nogawic: Połubajdana.
Helm. Na Kolumnie Trajana wyobrażeni Sarmaccy wojownicy
w kolczugach i w ostro kończatych hełmach podobnych do
najstarszych sławiańskich. W Królodworskim rękopisie wspom:
niany jest hełm (szłem) toż samo i w Słowie o połku Igora.
Hełm miał na wierzchu trąbkę czyli tulejkę, w którą wsta:
wiano, pioropusz lub klejnot albo znak (jełowce czyli
jełow) z ozdobami. Przy kolczej zbroi okrywano szyję spadają:
XIV cem po bokach naszyjnikiem (barmica) kolczem. — Szyszak słowo
polskie oznacza hełm z blachy stalowy zachodni z nausznikami
i zatyłkami. — Szapka jerychońska jest hełm azyjatycki do kolczej
zbroi mający zamiast kolczego naszyjnika nauszniki i zatyłki. —
Misiurka lub Szapka misiurska (arabsk: miehfer; persk. mi=
zer = hełm) małe czapeczkowate przykrycie głowy z którego spływał
kolczy naszyjnik — Szapka niemecka lub żelazny kołpak różnej
formy hełmy stalowe — Szapka kołmycka hełm mongolski lub chiń=
skiej formy. — Tarcze były stalowe drewniane lub skórzane, jeżeli były
okrągłej i wypukłej małej formy to były wschodniego rodzaju. O szczytach
czarnych żelaznych wspomina rękopis królodworski; Słowo o połku
Igora wspomina o czerwonych szczytach. Tarcze pokryte były często drogiemi
materyjami na których obicia i ozdoby metalowe; pod spodem były wato:
wane materią. Pawęza (Paweza ross. paweza czesk. pavois franc.
pavese włosk.) była ogromna tarcza przykrywająca całego wojownika.
Lew Diakon opisujący obronę bulgarskiego miasta Presław przez oddział
8500 Rusów pod księciem Swiatosławem przeciw któremu szło greckie
wojsko Cymischa przez wąwozy góry Hemus czyli Bałkana do Bulgaryi
mówi że Rusy wojownicy mieli potężne i długie do samych nóg szczyty.

Głownia, rapir, szpada, sztokarda
floret, puinał, ofuzejo, darda (krótka
spisa) włócznia, samopał, rusznica, hakow-
nica, karabin, fuzya, pistolet krócica
szyszak, przyłbica (u niej kaptur Visier) i płas-
ki szyszak, kołsztuk żelazny, kirys,
pancerz – nabiodrki, naramienniki,
rękawica zbrojna, katanka na zbroć,
łofica, kiryśnik, Pancerny.
Uzdeczka, wędzidło (kawecan), munsztuk,
cugle, lice, nadzienica, siodło, kulbaka
łęk, terlica, popręg, tork, olstro
strzemię, puślisko, nadgłówek,
podpiersień, podogonie
Ogier, wałach, podjezdek, kucyk, źrebię,
dzinek, fryz, szłapak, kroczak
kłusak, wwodny, zaręczny
Chód: krocz, szlap, galop, kłus, trucht

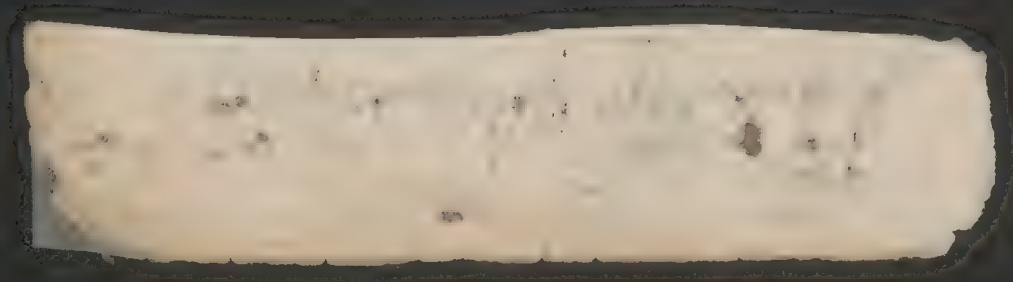
54

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Księgi hartowny starożytnego żołnierza za Tolemi [illegible]
Łowy Dziajasny widok wystawiony.

[illegible] ściany kościelne im nie odpędzą

Żołnierze dawniej mieli zwyczaj do czapki z T. Kagorzii
Żołnierz świstem kir dwakiem pstrym p. Tatarem odziany.
Królewskim estem towarzystwem chętnie żołnierz
Kamień świadectwa wielkiego w koronie polskiej Senatora
niewinności przez jednego szlachcica Polskiego wydany. roku Pań
1668. Ratajn orze ziemię bezpiecznie.

Powszechne jest mniemanie, iż proch strzelniczy wynaleźli 2 mnichy Constantin Amalzen i Bertold Schwarz (r. 1280 – 1320) w klasztorze Fryburgskim w Bryzgowii. Wszelakoż podanie to jest mylne, bo już Chińczycy nierównie dawniej znali proch strzelniczy; zresztą Marcus Graecus (846 r. po nar. Chryst.) podaje w swem dziele wyraźny przepis fabrykacyi prochu. Pierwotne armaty (Donnerbüchse – bombarda) były z żelaza w kształcie moździerza, z tyłu nabijane od spodu (Bodenstück – culasse) i klinem zamknięte. Dopiero na początku XV wieku lano działa z bronzu. R. 1328 używali już dział Krzyżacy: strzelano z tych dział kulami kamiennemi. Około r. 1450 były w użyciu przy działach czopy (Zapfen-tourillons) dla nadania równowagi, a r. 1492 ruchome łoże czyli lafetty (affut). – Jerzy Löfler w Augsburgu sławny giser Karola V. ustalił powszechnie przyjęty wagomiar (Kalibermaß – calibre) t. j. 6. 12. 24 i 40. i wtedy też zaczęto używać kul lanych. W XVI wieku istniały już różne gatunki dział: wężownice (Rothschlangen – serpentines), kolubryny (Feldschlangen (coulevrines), falkonety (Falkaunen, Falghähne – faucons), bazyliszki, moździerze, organki. Szturmaki (Kanonenschläge – pétard) zjawiają się r. 1579. Działo czyli armata (canon) miała części: tylną (Zündkammer – tonnere), przedni wylot (volée – Vordere Mündung) otwór wewnętrzny (Seele – ame) którego przekrój zowiemy kalibrem czyli wagomiarem; zapał (Zündloch – lumière); uczy (Henkel – anses); czopy (Zapfen – tourillons); gałka czyli grono spodnie (Knauf – bouton). – Moździerz (Mörser, Karthaune – mortier – mortarium).

Pamiątki hr. Krasińskich posiada w Opinogórze

Chorągwie szwedzkie z pod Kir: holmu austriackie (Maxymi liana), regimentu Mirowskie go, Kuretów i t. p.

Buławy: Stanisława Matczchowskiego ... Czarnieckiego.

Zbroje: Władysława IV, ostatniego mistrza krzyżaków, Krzysztofa Zadziwiła, Stanisława Krasińskiego, Mikołaja Czartoryskiego

Szyszaki: Jana Sobieskiego, Kazimierza Leszczyńskiego,

Buławy: Mikołaja Zbaraskiego Krzysztofa Radziwiła, Alberta Krasińskiego Michała Żórawskiego, Stanisława Matachowskiego

Sajdak Kara-Mustafy zdobyty

Pałasze: Władysława IV, Dominika Zasławskiego Kazimierza Leszczyńskiego, Jana Tarnowskiego, Pieniążka Kawalera maltań., Xięcia W. Anspach-Beureuth elektora.

Nr. 880.

Kopia Obez

Władysław IV król polski
21 Augusti 1644 Ustaw
przez rajców krakows

Kopia J
na 5 k

[illegible]

Hanuss Książe oswięcimsk
książe oświęcimski i zatorski
Tajowi Myszkowskiego z Prz

1381
30

W Zatorze we wtor

1351
18

(Orygin. na pergam.
nym)

(Nr. Klasztor. 1

Krzośka
Pułhak ~~Jurkow~~
~~Wiszkięt~~ Samopał
Arkabuz Ruszmica
Lont, żagiew
Arkabuz Schießbüchsen
Hakownica Rozzolhak
Połhak, Sztuciec
Gwintówka
Karabin, Bandolet
Ruśznica, fuzya Flinten
Krucica, pistolet
Łoże, zapał, panewka, dekiel, kurek lub piesek, spust, (Zängel)
cyngiel
Śmigownica (wężownica)
Kiść do wycierania

63

(Lanckoroński ?)

[illegible]

S — L
N — B
C — K
S — S
D — S

Działo znalezione w Wiśle 1885
żelazne, [illegible]

D' Amman D' Amman D° Amman
D' Amman D° Amman

Damman (Hadr.). Omnium poene gentium imagines. D. Amman
Coloniae 1577. fol.

Crte.. 538.

Pieczęć Rusznikarzy 641

3 wieże : Sigillum Pixidariorum Cracoviensium 1624.

X z rusznica

beinahe je[illegible]

Augen, so [illegible]

und vor d[illegible]

Tiefthal, [illegible]

viele and[illegible]

empfing.

Di[illegible]

lässige N[illegible]

Zu[illegible]

B = quem

1469 fer. 3a in crastino S. Stanislai in Majo

1469 fer. 5a post f. S. Michaelis

Decretum Judicii terrestris Cracoviensis

Literae significatoriales quibus judicium

66

Geschichte der Handfeuerwaffen von J. Schön. Dresden (Kuntze) 1858. 4°

Pycki sufragan Krakowski potwierdza
nszem widerkaufowym 50 złp. przez Jana
na swei Kamienicy w rynku Krak in aue

62

Quellen und Forschungen zur vaterländ. Geschichte. Wien 1849. 4°

danach Wolfskron,

N.r 879
a.

Władysław IV krol. polski pot
1644 Ustawy Cechu bedn
(roku 1644 d. 20 J

Rznięcie kamieni drogich. – W najdawniejszych czasach
ścierano za pomocą szlifowania końce, nadawano kształt
okrągławy lub też polerowano naturalną powierzchnię.
Dopiero później rznięto w liczno kątowe powierzchnie
przez co podnoszono blask. R. 1456 pierwszy Ludwik
van Berquen w Brügge w Flandryi jubiler zaczął
proszkiem diamentowym polerować brylanty i na-
dawać im formę rozet (dawniej tablice czterograniaste
tylko były w używaniu) i facet regularnych przez
co grę kolorów podnosił
Diament rznięty w kształt piramidalny zwie się Bryllant;
pierwszy podobny zrobiono dla Kardynała Mazarina, powierz-
chnie graniaste zwią się: Facette – jeżeli ma wiele pod
zwie się Rosette lub Raute Raucik, ma zwykle 24
facet – Dickstein czyli Indyjskie rznięcie (Diamant épais)
ma zwykle 8 facet – Tablica czyli Dünnstein (Diamant
taillé en table) płaska tablica cienka bez facet
jeżeli głębokie rznięcie z figurami to się zwie Intaglie
a samo rznięcie Skulpturą; – jeżeli wypukłe rznięcie
(relief) to się zwią Camee, a samo rznięcie Tornaturą.
Flizu (Glasfluß – Pastes) robią się z krzemionki (Kieselerde)
mineralnych barw i boraxu
Korund (oryentalny) ma różne nazwy: Rubin (ciemno-karmazynowy) Hia-
cynt (bladoróżowy) Ametyst (fioletowy) Safir (ciemno niebieski) Topas
(żółty) Smaragd (zielony) (Beryl (jasno niebieski) Balas-rubin
czyli Spinell (bladoróżowy) Granat (fioletowo-ciemny) Karbun-
kuł (granat) Żabi kamień (skamieniały rybi ząb)
Ob. Biehler T. Über Gemmenkunde. Wien 1860. 8vo

Diamenty najpierw używano surowe lub nieco polerowane potem rznięto w tablice, na którą dawano z wierzchu fasetty, około r. 1520 w rozetty, a r. 1660 w bryllanty i karat pięknie rzniętego brylantu warta dziś 80 talara do 38 talarów. Największy brylant waży 136 7/8 karatów (regent) drugi 67 1/8 karatów, trzeci 53 3/4 karatów czwarty 31/2 kar, piąty 28 3/8 kar. a trzynasty 16 kar. (mazarino) największy brylant Radsha Mattanu z Borneo waży 367 karatów nieszlifowany – Drugi 186 karatów (dyjamant wielkiego moguła w Delhi) – trzeci 194 3/4 karatów (Orłow w berle Katarzyny II) – piąty 136 3/4 karatów w Paryżu – napoleoński)

Granat czyli carbunculus (granatowy)
Turkus (jasno-niebieski)
Ametyst (fioletowy)
Jaspis (nie przezroczysty)
Sardonyx (brunatny)
Karneol (ciemno-czerwony)
Agat
Opal
Lapis-lazuli
Bursztyn
Agat
Marmur: Kararyjski, lub paryjski (biały) – Nero antico (marmur tebajski czyli egipski) – Rosso antico – Giallo antico (numidyjski) – Verde-antico
Perły – Korale

Mieszkanie Kopernika w Toruniu.)

PROSPEKT.

ASTRONOMIJA

SPOSOBEM

DLA KAŻDEGO DOSTĘPNYM

WYŁOŻONA

PRZEZ

J. K. STECZKOWSKIEGO

PROFESSORA MATEMATYKI W UNIWERSYTECIE JAGIELLOŃSKIM.

Pomiędzy wszelkiemi umiejętnościami, z któremi każdy, chcący posiadać jakiekolwiek ukształcenie, obznajomionym być powinien, Astronomija najszczytniejsze — można to rzec śmiele — zaj-

muje miejsce. Bliższe poznanie tego nieskończonego świata odsłonionego dla oczu naszych w przestworach niebios, obok którego człowiek i jego siedlisko, ziemia, jak drobna kropelka w bezdennym oceanie się wydaje; zrozumienie misternego układu niezliczonych ciał niebieskich, odbywających swe wspaniałe ruchy w wzorowym porządku; zbadanie świateł, które codziennie wschodzące i zachodzące widzimy, a które przeważne wpływy na wszelkie istoty ziemskie wywierają: stało się już dziś konieczną potrzebą dla ducha ludzkiego, zwłaszcza gdy na polu nauk przyrodzonych, z któremi astronomija ścisłym i nierozdzielnym prawie połączona jest węzłem, w niewielu latach ostatnich tak olbrzymie zrobiono odkrycia. U nas, w ojczyznie Kopernika — tego mistrza wszystkich narodów w astronomii — przy braku dzieła zawierającego jasny i popularny wykład astronomii, rozległość suchych nauk przygotowawczych, jakiemi są arytmetyka, geometria, fizyka i geografia, odstraszała wielu od zajęcia się tak ważnym przedmiotem. Chcąc temu brakowi zaradzić i naukę astronomii w polskim języku dla każdego przystępną uczynić, zajął się znany powszechnie w kraju naszym z naukowych prac swoich J. K. Steczkowski professor matematyki w uniwersytecie Jagiellońskim i członek c. k. towarzystwa naukowego, były adjunkt obserwatoryum astronomicznego krakowskiego, napisaniem dzieła obejmującego treściwy wykład astronomii z uwzględnieniem najnowszych odkryć w téj mierze poczynionych. W dziele tém, znajdą czytelnicy, nie potrzebując kosztownych i sztucznych narzędzi astronomicznych i nie wdając się w mozolne rachuby matematyczne, jasnym i dla każdego dostępnym sposobem opis i wytłómaczenie najszczytniejszych zjawisk świata fizycznego, wyświecenie praw nadających ruchy porządkowe ciałom niebieskim, historyją stopniowych odkryć astronomicznych aż do czasów ostatnich, gruntowną wiadomość o kalendarzu oraz o rozmaitych w używaniu będących podziałach czasu, i jak sam autor pisze: „zaspokojenie nie jednéj „swéj wątpliwości, nie jednéj obawy, tak iż po przeczytaniu nie

„będą całkiem obojętnie i bezmyślnie zwracali oczu ku niebu: bo „każde spojrzenie, bądź to na słońce lub księżyc, bądź téż na „gwiazdziste sklepienie niebios, dostarczy im przedmiotu do miłego „a wzniosłego zastanowienia się i rozważania tych cudów stworze„nia. W przypadku nawet gdy znużona myśl zstąpi na ten padoł „płaczu, znajdzie i tu nie jeden przedmiot bardzo blizko nas ob„chodzący a godny zająć każdego, dla którego dobro materyjalne „nie jest jedyném bożyszczem“.

Całe dzieło obejmujące 39 arkuszy druku ścisłego na pięknym, welinowym papierze, w formacie jak prospekt niniejszy, ozdobione 80 drzeworytami, 1 tablicą i kolorową kartą gwiazd kosztuje tylko Złp. 24, czyli Tal. pr. 4, czyli Złr. 6 W. A.

Nabyć można we wszystkich księgarniach krajowych i zagranicznych.

Księgarnia D. E. Friedleina.

KRAKÓW, W DRUKARNI UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO. 1861

Dictionnaire d'orfévrerie, de gravure et de ciselure chrétiennes, ou de la mise en oeuvre artistique des métaux, des émaux et des pierreries - comprenant: 1° La description et le symbolisme des instruments du culte; 2° l'histoire des travaux artistiques dans les ateliers monastiques; 3° des inventaires des principaux trésors; 4° la liste de noms d'orfèvres; 5° les statuts des orfèvres; 6° la biographie des principaux orfèvres, et 7° glossaire de l'orfévrerie; par M. l'abbé Texier; publié par M. l'abbé Migne. Paris chez J. P. Migne 1857. (prix 8 frs) [illegible] pp 1496 368 drzeworyt.

Almandyne lub Alabandine (lub Almandine), rodzaj rubinu gorszego gatunku = miasta Alabanda w Karyi. (łacin. alamandina) r. 1295 = „Almadynek i kostka rybia we złocie oprawna" (inwentarz po Kasprze Gutteterze rajcy krak. 1615)

Acerra (navette - Zeüßfaün) stużgla do kadzenia - rodzaj wazy.

Stal (ross. bulat) hartowana - dziwerowana (damassé) (Osemundt = stal czyli żelazo ze Szwecyi)

Brenner zwał się rzemieślnik który w miejskiej hucie złotniczej (Brennyadn) czyścił od przymieszania (alliage) srebro lub złoto. Takie wyczyszczone srebro zwano fainsilber. (cf brant - krez - szumowiny)

Agat rodzaj kwarcu przezroczystego rozmaicie zabarwionego: koloru wiśniowego zwie się karniol lub kornalin, koloru pomarańczowego sardonix koloru niebieskiego mglistego chalcedon, koloru zielonkowatego chryzopras. [z różnokolorowych agatów rznięto rozmaite sztuki wypukło (relief) które zwano kameami, a samą sztukę rznięcia Glyptyka [dwubarwisty onyx do kameów]

Agrafa (monile, fibula, morsus)

Agnusek. Aż do XV wieku wyobrażano św. Jana Chrzciciela trzymającego baranka w kabłąku (diskos). — Chrystusa wyobrażano jako baranka na górze z której wypływają 4 rzeki: Tygris, Eufrates, Phison i Gehon (przed XI wiekiem) — Na opłatkach wypiekano baranka z chorągiewką. Początku symboliki Chrystusa w postaci baranka szukać należy w Ewangelii i w Apokalipsie. Baranek apokaliptyczny leży na księdze o 7 pieczęciach. — Każdego pierwszego roku swego papiestwa i potem co 7 lat święci papież przed niedzielą in albis w czasie wielkanocnym agnuski i figurki święte z wosku, które się jako dary rozchodzą. Zwyczaj ten sięga IV - VI wieku.

Akwisgran (Aix-la-Chapelle) w katedrze tutejszej jest kaplica pod tyt. N. P. Maryi, S. Anny, S. Stefana, S. Emeryka i innych patronów węgierskich, którą jak napis świadczy Ludwik król węgierski i polski

(z napisu polskiego)
zbudować i r. 1374 poświęcić kazał d. 4 sierpnia. Kaplica ta teraz znajduje się odnowiona w stylu XVIII wieku. — W skarbcu są mon=strancyje i lichtarz z daru króla Ludwika z jego herbem. Na jednej monstrancyi jest herb Ludwika z orłem polskim i herb Andegaweński tarcza lazurowa w której 3 lilie złote (fleur de lis) dwie w górze a jedna pod niemi) a nad tarczą hełm z ozdobą (cimier) składającą się z głowy strusia, trzymającej podkowę w pyszku.

Alabaster

Alchemia ma źródło swe w Byzancyjum, skąd dostała się do Alexandryi a ztąd przez Arabów do Hiszpanii i Europy. Zasadą jej była siła żywotna która miała spoczywać w kruszcach; wierzono iż podobnie jak rośliny kruszce mogą róść i wydawać owoc najdroższy to jest złoto. Zadaniem więc alchemii było wy=naleźć istotę lub płyn któraby przyspieszyła to wydanie owocu czyli przeobrażenie w złoto. Tajemnica którą alchemiści zachowy=wali; charakter obcy ich manipulacyi, język mistyczny i niezro=zumiały dla gminu w którym wyrażali swe formuły, były powo=dem iż w średnich wiekach przypisywano alchemistom współudzia=łanie czarta. Lubo dziś cała ta nauka wydaje się fałszywą, oddała ona chemii wielkie przysługi. Królowie n.p. Zygmunt III z Wolskim oddawali się alchemii, a Sędziwój z Skolska i Kowski uzyskali sła=wę z swych pism alchemicznych.

Barwy malarskie ob. Mme Merrifield: Ancient practice of painting. London. 8o 2 Vol. — Theophilus: Diversarum artium schedula. — Podlinnik bizantyjski z góry Athos. i t.p.

Bursztyn (ambra)

Ametyst (amatistus) fioletowy lub różowy (rodzaj kwarcu)

Aurifrigium, Aurifrisum (filum aureum) złotogłów) (Orfrois) ga=lon złoty; sławne robiono w Cyprze (cf frażkie złoto)

Ampula (ampla-olla)

Anastasius Sanctus — złotnik w Persyi (w styczniu)

Anioł. Aż do XV wieku wyobrażano aniołów w postaci poważ=nej i przystojnej (zakrytej). Odtąd weszło w używanie wyobrażenie aniołów w postaciach wypieszczonych manierowanych, nagich a częstokroć nawet nieprzystojnych

Angielski styl (opus Dunelmense) (façon d'Angleterre) był w XIII i XIV wieku w modzie w wyrobach złotniczych i materiach (styl normandzki)

Annulus. Pierścień od najdawniejszych czasów jako ostatnie ogni= (od perst = palec)
wo łańcucha, był godłem połączenia. – Pierścień ślubny czyli Obrączka 73
(Annulus nuptialis) podług dawnych rytuałów bywał bez ozdób i bez
kamieni. – Pierścień biskupi (Annulus episcopalis) bywał ze złota
z kamieniem drogim lub z relikwiami noszony na prawej ręce na
rękawicy. Biskupi i opaci otrzymywali inwestyturę przez pierścień. –
Pierścień do pieczętowania czyli Sygnet bywał z herbem lub z dewi=
zą. – Pierścienie cudowne czyli talizmany n.p. Salamona z napi=
sami zagadkowemi. – Pierścienie z epoki romańskiej miewały
kamień lub emalię osadzoną w gnieździe (kaszty do kamieni dro=
gich dodawano później dla odmiany w użytku) – Później robiono
pierścienie filigranowe, w różnych dziwacznych kształtach.
Anticaille (antiquaille) rzeźby naśladujące wzory greckie lub
rzymskie powstały we Włoszech z stylem odrodzenia w XVI wieku
Apostołowie do XIV wieku wyobrażeni bywali z księgami, tylko
S. Piotr z kluczami a S. Paweł z mieczem) a prorocy z zwojami
Od XIII wieku wyobrażano Apostołów z narzędziami męki.
Emalia w której pojedyncze barwy oddzielone są blaszkami kruszy=
cowemi utwierdzonemi na spodzie czyli tle (podobnie jak oprawa
szkieł malowanych w ołów) była właściwie rodzajem inkrusta=
cyi; we Francyi zowie się Emaux de plique czyli Emaux cloi=
sonnée. Używana u Greków. Zdobiono ją też rzniętemi kamienia=
mi drogiemi i perłami. Dopiero w XIV wieku zaczęto robić emalie
kolorowe spływane nakształt malowideł. Po łacinie: Esmaillium
de pliqua.
Architektura wchodziła także w zakres ozdób złotniczych. Styl
romański (byzantyński), gotycki (francusko-normandzki)
włoski (odrodzenia), zepsuty czyli skażony (Zopfstyl), styl
mauretański czyli arabski (mieszanina romańskiego) dają się
spostrzegać na pomnikach złotniczych.
Argentum w najdawniejszych czasach i dość późno złocono
takowe dla zabezpieczenia od śniedzi (argentum deauratum – złociste)
Złotnik robiący srebrem w XIII wieku zwał się argentarius albo
monetarius. – Próba srebra do wyrobu stała pod kontrolą rządu.
Arsura (topienie kruszców drogich): Aurifices, argentarii, monetarii,
trapezitae, metallorum fusores – Fusiles cineres, purgamenta,
spumae et scoria vel testularum fragmenta in quibus massae liquae=
fiunt vocantur etiam scopaturae. (XII wiek cf. Kreuz)

Aurichalcum, Orichalcum (ὄρος gora χαλκος miedź) czyli mosiądz, połączenie miedzi z cyną lub cynkiem

Aurificium, Aurifrigium, Aurifrisium (Orfroi) frandzle lub galony – najsławniejsze wyrabiano w Anglii r. 1360.

Aurifilum – robota z nitek złotych czyli drutu (cf. filigran)

Altare portatile, gestatorium – wyobraża i zastępuje miejsce kościoła – ozdoby stawiane na stole ołtarzowym zwano: tabulae (Tafeln) albo super-altare (ikonostas?) były to obrazy lub rzeźby z srebra, lub drzewa.

Ascella (ais) rodzaj klauzury (zatyczki) lub narożnika u ksiąg, albo też zwierzchnie okucie (blacha) zwykle ze złota srebra z emaliami.

Azurrum (lazurowy) zwie się niebieska barwa w emalii (esmaletum – Schmaltz) (esmaltatum)

Bachinus (balin) czyli lawaterz albo miednica. (baccinium)

Rubinus balassius) Balasius (balay) rodzaj rubinu. Rubin balas (rubis balais) miał barwę jasno-różową; a Rubin Spinel (rubis spinelle) miał barwę czerwonawą w różową wpadającą. (Ob: Histoire de l'orfévrerie joaillerie par M. L. Lacroix

Banierka (bannière) rodzaj oznaki (Freizeichen)

Bandloczki (Kanz: zaloknu) wisiorki przy kulczykach. Baryta (baril) ze srebra służyła do stołu

Baculus cantoris de petiis eburneis cum summitate crystallina –

Bite lub klepane złoto wyrabiali Goldszlagiery (bateur d'or) z niego robiono nici czyli tasiemki do okręcania nitek

Benedictio. Od r. 1153 czyli epoki wielkiej schizmy są 2 formy benedykcyi. W kościele łacińskim używa się do benedykcyi ręki prawej z otwartym wielkim palcem i dwoma innemi, zamknąwszy palec czwarty czyli serdeczny (annulaire) i palec piąty czyli mały. W kościele greckim otwiera się drugi i trzeci palec zgina się piąty mały palec i łączy się pierwszy wielki palec z czwartym.

Berillus rodzaj kryształu na kształt szmaragdu. (morsko-zielonej barwy)

Bocale (bocal) Pokal) Trinken, picarius- ital. bicchiero, ang. byker. puhar.

Bouteille = butelka (buticula)

Bracelet (armilla) manele = (cf Collier- kanak, ros. barma)

Brelogue – drobiazgi do ozdoby (dewizki)

Broche – rodzaj sprzączki z ruchomą zatyczką.

Bronz – kompozycja z miedzi i cyny ciemna, w której miedź przeważa, używana do posągów, nagrobków, bram, dzwonów. Rdza (patina – aerugo nobilis) i werniks używany przez Florentczyków odbierały bronzowi smutną barwę. (Ob. spiż)

Buffet zbiór naczyń do ozdoby stołu

Bukel = puhar, niem: Becher, włosk. Bicchiero, ang. Byker.

Bukszpan (buxum) drzewo używane do rzeźby.

Cabochon kamienie drogie bez szlifowanych faset wygładzone w kształcie okrągłym lub owalnym; ten rodzaj jubilerstwa kwitnie głównie na Wschodzie i używany był w Europie aż do XIV wieku, w którym zaczęto rznąć czyli szlifować gładkie powierzchnie (à facette). Dawne insygnia, relikwiarze i pierścienie mają jeszcze ów kształt okrągławy.

Kamienie te oprawiano w gniazda (lectula) wystające i potwierdzano ząbkami lub mazurkami albo przedziurawione ze sztyftem. – Później szlifowane kamienie oprawiano w srebrne kaszty

Calix: kielich: w najdawniejszych czasach bywał z drzewa, szkła, rogu, słoniowej kości potem z kruszców ozdabianych drogiemi kamieniami i emalią. Już w III wieku (r. 203–221) nakazał S. Zefiryn papież, ażeby używano kielichów do ofiary pańskiej ze złota lub srebra – lecz dla ubóstwa kościołów i z powodu chciwej grabieży niewszędzie to zachowywano. Najdawniejsze kielichy były w kształcie czaszy na nóżce z 2 uszami dwoma (duae ansulae, z r. 823) takie kielichy obnoszone przez diakonów zwały się: calices ministeriales vel ansati, scyphi. Kształt kielichów przed XI wiekiem znamy tylko z rysunków na rzeźbach lub monetach. Kielich składał się z 3 części: z podstawki czyli (sedes, pes,) z gałki (nodus, pomellum) i czaszy. Stopę ozdabiano przedstawieniami biblijnemi. Najdawniejsze mają czaszę szeroką. – Do kielicha należy patena (patella offertorium) rurka do wina (syphon, canna, calamus, fistula) durszlayk (cola, colum, colatorium, cochlear) ampułki (urceoli, ampullae, amae, amulae) formy na hostię i na opłatki małe.

Camaheu, Camahieu, czyli camaea camaeus = rzeźba najczęściej na agacie onyxie monochromatycznym lub polychromatycznym – Kameami zowią się zwykle kamienie kosztowne z rzeźbą wypukłą (relief) – intagliami z rzeźbą wydrążoną.

Campana = dzwon; zwany r. 730 clocca po łacinie (Glocke, cloche) S. Paulin biskup z Nola w Kampanii na początku VI wieku pierwszy lał duże dzwony na kształt dzwoneczków (tintinnabulum) starych Rzymian. Dzwoneczków (nola) używano do ozdoby szat i naczyń

Cantarus = hiszpań: cantaro = rodzaj naczynia

Capsa = rodzaj relikwiarza.

Carat = Karat; przy diamentach oznacza wagę; i Karat = 205 miligramów. Przy złocie oznacza czystości stopień. Szczere czyli czyste złoto ma 24 karatów (czyli jest 24 próby): co się zwie karatem stopu czyli aliażu. Złoto 23 karatowe ma 1/24 aliażu obcego.

Carquan = naszyjnik (collier) w XVI wieku

Ceinture = rodzaj wstęgi lub sznuru ze złota z kamieniami do ozdoby kapelusza lub sukni

Cellini Benvenuto sławny złotnik i rzeźbiarz w Florencyi 1500 + 1571 robił od r. 1519 – 1550 i dla Królowej Bony.

Chaene, Chesne, Chaisne, cadene = rodzaj łańcucha złotego.

Chalcedon (cassidonia) rodzaj agatu niebieskawo-mlecznego używanego do kameów.

Candelabrum = Chandelier; jeżeli był wiszący to się zwał Lustre.

Chaton = kaszt albo gniazdo w którem osadzano drogie kamienie najdawniej w ołowiu

Chamarree = szamerowany, obszyty galonami; z tąd Szamarka.

Chrysolit = zielonkowato-żółty kamień

Chrysopras = rodzaj agatu jabłkowitego koloru.

Ciborium = naczynie na hostie w najdawniejszych czasach w kształcie gołębia zawieszonego; W inwentarzu cerkwi Podwyższenia S. Krzyża w Łucku z r. 1627 wspomniany jest: Gołub srebrny z łańcuszkiem nad prestołem (ołtarzem). – W inwentarzu monastera pieczarskiego w Kijowie z r. 1593: Gołąb nad ołtarzem srebrny złocisty – Toż samo w inwentarzu monasteru Mieleckiego z r. 1593. – Później stawiano puszkę w ozdobnej niszy (umbraculum, armarium, tabernaculum) najczęściej po lewej ręce ołtarza Sacramenthäuschen) lub w środku ołtarza. – Gołębie były z miedzi emaliowanej lub z srebra. Najdawniejszy kształt puszki

[margin note beside Ciborium:] od IV-go wieku (Columba in forma Spiritus Sancti

na hostie był w formie gołębia lub wieżyczki, a później kielicha zamkniętego

Cera = wosk używany był jako materiał plastyczny, z którego rzeźbiarze (imaginatores) wytwarzali vota 1260–1600

Cisellus = syzoryk czyli nożyk r. 1328 (ciseaux)

Celatura (ciselure) za pomocą dłuta i młoteczka w XIV wieku mocno weszła w użycie (Toreutyka)

Coffra = skrzyneczka z słoniowej kości lub srebrna z emalią r. 1295

Collier = naszyjnik złoty z klejnotem (cf distinctorium)

Componé = bordura różnokolorowa (1380 r.) (Kompanka) (rodzaj pasamonu)

Gallus (coq de clochers et des églises) Kogut umieszczany na szczytach budowli miał znaczenie anemoskopiczne jako wietrznik, lub znaczenie mistyczno-symboliczne – już w X wieku stawiano go na kościołach pokrytych ołowiem; oznaczał czujność służbistości (Ob. Guilelmus Durand biskup w Mende † 1296: Rationale divinorum officiorum. Edit. 1574 lib I cap 1. 22 Tom I p. 7) bywał z miedzi lub żelaza złocony

Corallus – owoc wegetacji polipów na skałach morskich w Morzu Czerwonem

Cordon = wstęga lub sznur w XVI wieku na kapeluszu (chapel) lub czapce (bonnet) noszone

Cornalin = agat barwy ciemnokrwistej

Cornu (corne – TrinkHorn) używany do picia lub do muzyki (cor, oliphant, cornemuse) (cornua eburnea)

Corporale = rodzaj ozdobnej teki w której chowają bieliznę służącą do zawinięcia hostyi.

Colare. Colum (coulouere = nalewka)

Coupe (czasza nakryta) (catino)

Corona = rodzaj świecznika wiszącego w który stawiano lampy (phara canthara, lychni, delphini, lub świece woskowe (phara cereostata, candelabra, corona regnum używane w najdawniejszych czasach. – Inwentarz Katedry Krakow. z r. 1110 wspomina: Corona aurea, Duae coronae argenteae pendentes

Corona imperialis, regalis (Carski wieniec), ducalis.

Cultellus = nóż z ozdobami; wyrobem trudnili się nożownicy
Okładki ksiąg liturgicznych zdobione były: tablicami rzeźbionemi z słoniowej kości blachami złotemi lub srebrnemi i kamieniami drogiemi. Tablice rzeźbione z kości słoniowej były naśladowaniem dyptychów konsularnych używane na Zachodzie oi IX - XIV wiek - Blachy złote lub srebrne z rzeźbami na Wschodzie zdobione były drogiemi kamieniami emalią czyli inkrustowaną mozaiką. - Kościół grecki i ruski używa dotąd Ewangelii mającej przednią okładkę (deskę) w podobny sposób zdobioną. - W XVI wieku zaczęto dopiero w skórę oprawiać - Deski oprawy bywały z cyprysu. - W XV wieku używano do oprawy materyj wiszących.
Crapaudine = Żabieniec (Krötenstein) według podania zmieniał barwę przy truciźnie. Rodzaj szmaragdu używanego do ozdoby pierścieni lub naczyń.
Credentia (crédence - credenza - créance) stół do naczyń czyli buffet.
Crismatorium - naczynie na olej święty (Salbölflasche)
Cristallus = kwarc przezroczysty bezbarwny. W epoce odrodzenia, szkła weneckie zaczęły zastępować kryształ górski używany do naczyń.
Crux - Krzyż chrześciański czyli Kościoła Katolickiego ma 4 kąty czyli dwa ramiona i dłuższy trzon czyli stopę. - Krzyż grecki ma wszystkie 4 ramiona jednakowe - Krzyż patryjarchalny ma podwójne ramiona ‡ - Krzyż S. Antoniego czyli Tau, ma formę T (Crux commissa) - W najdawniejszych czasach nogi Chrystusa są przybite na deszczułce (suppedaneum). Na najdawniejszych krzyżach głowa Chrystusa [illegible] zwieszona na prawo, przepaska (perizonium) długa

u Franciszkanów w Krakowie na Klasztorze

Cuprum - Miedź połączona z cynkiem tworzy jasny mosiądz (aurichalcum) - połączona z cyną tworzy ciemniejszy bronz (aes)
Colatorium - cedzidło.
Cuvette (Cuva - cuve) = miednica owalna.
Cambutta (cambuca, baculus pastoralis, pedum, crocia, crossa, ferula) pastorał biskupi lub opatów, w XV wieku przywieszony był do niego ręcznik czyli chustka (velum, orarium, sudarium) używana we Włoszech tylko od opatów, prawdopodobnie od zimna.

na Wschodzie pastorał ma ~~[illegible]~~ kształt litery T, który to kształt najdawniej był i na zachodzie w użyciu. Pastorały robiono z drzewa cyprysowego z słoniowej kości (z srebra z miedzi złoconej, cyzelowanej oz=dobione emalią lub niellą, filigranowemi plecionkami lub kamieniami. Na wschodzie używano dawniej z hebanu, słoniowej kości, bursztynu. Do ozdoby wchodziły najczęściej węże (Laska Mojżesza na puszczy)

Damasquinerie = rodzaj wykładania rysunku złotemi lub srebr=nemi nićmi czyli drucikami na żelazie, stali lub bronzie na zbrojach, szablach (cf blachmalowy – demeszka) Sztuka ta kwitnęła na Wschodzie w Damaszku, Mossoul, Bagdad skąd się dostała przez Grecyję na Ruś, a przez Wenecjan do Europy. Desenie rysunkowe służyły za model przy tkaniu adamaszków. – Wykładanie złotem na stali kwitnęło w XV i XVI wieku w Wenecyi i Medyolanie gdzie się zwało Lavoro all' azzimina (Damascé= stal szwedzka) – w innych krajach dopiero w XVI wieku za Kwitło. – Na stali rytowano rysunek i wtłaczano w miejsce rytowane druciki młotkiem. – Na drzwiach bronzowych wykonywano w ten sposób robotę iż takowe pokrywano (inkrustowano) ~~na gorąco~~ cienką blaszką złotą, na której rytowano. Tego rodzaju są drzwi bronzowe w kościele S. Pawła w Rzymie z r. 1070 w Konstantynopolu robione – i wiele drzwi cerkiewnych w Rossyi. (Labor ductilis et in=terrasilis) Zob. J. Labarte: Histoire de l'art par les meubles)

Diamant (adamas) najprzód bywały tylko ogładzone (cabochon) i różę, którą to sztukę dopiero w XIV wieku rznięto go w tablice (facettes) miał wynaleźć Ludwik van Berquen w Brügge we Flandryi r. 1476 (co mylne) jubiler szlifując go proszkiem własnym. Dla podniesienia blasku za czasów kardynała Mazarina rznięto dyja=menty w formę piramidalną spiczastą (brillant)

dyksztyn wystaje z oprawy ma małą 4kantową tabliczkę (fa=cette) – gruby dynsztyn płaski i cienki z obszlifowa=nemi kantami.

Dressoir = etażerka na której stawiano kosztowności.

Electrum mieszanina z srebra i złota.

Eligius S. (Eloi) patron złotników

Esmaltatus labor (Email) szkło kolorowe przytwierdzone zapo=mocą topnienia do kruszcu. Szkło czyli kryształy albo krzemionkę zabarwiano niedokwasami (oxides metalicznemi) i topiono oraz przy=twierdzano zapomocą boraxu. (χλευόκολλα – Goldloth – Borax)

Fuczynione nieprzejrzy=ste za pomocą dodatku cyny, i zabarwione nie=dokwasami (oxydami) metalicznemi

Jest 3 rodzaje emalii: 1) Inkrustacyja

Laborde hrabia dzieli emalie na 1) złotnicze dawne 2) malarskie nowsze.

używana aż do środka XIV wieku (Incrustation) której gatunki: a) Wykowano lub wyrzynano dołki na rysunek i kontury; w te dołki wsypywano proszek emaliowy (smaltę) i rozgrzewano dla topliwości blachę mie= dzianą. (Émaux incrustés ou champlevés) potem gładzono przez szlifowanie. używane najwięcej na zachodzie. b) Dawano przegródki na kontury i rysy z cienkich blaszek (nakształt ołowiu przy oknach malowanych) w te przegródki sypano (zsypywano) smaltę i topiono (Émaux cloisonnés) oszczędzane. tego rodzaju emalie są rzadkie – i były najwięcej w użyciu na wschodzie (w Grecyi i na Rusi. – 2) Emalie przezroczyste (Émaux translucides) od XIV aż do XV wieku (Émaux teints) lubo monochromatyczne służyły tylko za powłokę rzeźby, której wypukłe lub wklęsłe kontury sprawiały efekt malowidła. 3) Emalie malowane (Émaux peints) w XV wieku. – de Laborde dzieli emalie na 1) złotnicze 2) malarskie. Emalie złotnicze dzieli na a) emalie niello[i b) emalie w przegródkach (cloisonnes). – Farbowane szkła i inkrustacye znane już były Egipcyanom, Fenicyanom, Grekom. – Główną fabryką emalii w średnich wiekach było Limoges gdzie kwitli złotnicy i emaliatorowie (limuzyjscy; wyroby ich zwano Opus de Limogia seu Lemovicinum, Lemoviciense, najczęściej na miedzi.

Empreinture (opus quod sigillis imprimitur) robota wytłaczana. (stampe)

Encensoir (thuribulum) kadzielnica

Epingle (spinula, acus)

Calefactorium (chaufferette)

Esmeraude (émeraude) szmaragd – używany do pierścieni pochodził z Alexandryi

Esmouchoir (flabellum de serico ~~vel~~ et auro vel de pennis pavonum cum virga eburnea) r. 1346 używano ich jeszcze w łacińskim kościele przy mszy św. z końcem XIV w. zarzucono. Początek wachlarzy jest wschodnio-bizantyjski; dziś jeszcze są w użyciu kościoła wschodniego (Rypidion)

Espée = szpada; rękojeść jej (garnison) bywała wyrabiana

Esperons (éperons = calcaria – sporones) = ostrogi srebrne – sławne były mauretańskie i arragońskie.

Espinelle = spinella rodzaj rubinu (ob. Balasius)

Essai des métaux = Probierstwo kruszców odbywało się za pomocą kamienia (sztrychsztynu) z basaltu czyli serpentyny, lub za pomocą topienia

Estain (étain) cyna używana powszechnie do naczyń stołowych, najlepsza pochodziła z Anglii sprzedawana w Flandryi. Sztuczne wyroby z niej robili Konwisarze.

W XIV wieku gdy wszystkie gałęzie rękodzielnictwa zaczęły się organizować w korporacye – sztuka emaliowania wraz z złotnictwem zakwitła. Z końcem XV wieku z Odrodzeniem sztuk emalia stała się gałęzią malarstwa. Fabryki Courtois, i Léonard których dzieła zdobią zbiory Luwru, wydały arcydzieła w XVI wieku.

F Pénicaud

Starzy znali sztukę kolorowania szkła, glazerowania wyrobów z terra koty, inkrustowania, filigranowania – Emaliowanie metalów było tylko znane Gaulom.

E (nigellum)

(esmailliatores)

Emalie dawano na relikwiarzach, krzyżach, kielichach, pastorałach, oprawach książek. Sztuka emaliowania w IX wieku przyniesiono z Grecyi na zachód pierwotnie na złocie; dopiero w XII wieku emaliowano na miedzi.

Esterlings = jako waga złotnicza dzielono uncyją na 20 esterlinów. Tegoż imienia pieniądze w Anglii (szterlingi) z których każdy miał w sobie r. 1400 trzy obole turońskie (tournois). – Jako zasada w liczeniu monet służył w Anglii Funt szterling; w Niemczech grzywna (marca), u starożytnych Talentum, na Wschodzie Kiesa.

Estrief (estrieu, étrier) = lac. strepa; strzemiona; usarskie były sze=rokie, włoskie wąskie, tureckie i t. d.

Estuit (etui = coffret = écrin) = szkatułka

Etampe – cecha do wybijania ozdób, znaków, gmerków.

Ex-voto = bywały z wosku, z srebra z złota; wota wieszane bywały na obrazach już w XII wieku.

Fermail (fermoir) = używane agrafy na czapkach, sukniach. (pętlice, czaprągi, czaprazyki. (Firmaculum)

Fibula = agrafy używane do sukien

Feretrum = feretron (fierte) skrzynka lub trumienka na relikwie święte

Finiquerra Tomaso czyli Maso = złotnik, (żył 1400 – 1460 ucznia (Masaccio czyli Wawrzyńca Ghiberti, wynalazca sztychów w Florencyi

Flacon = naczynia z srebra (flasca = flasche)

Flandria = tu kwitnęło złotnictwo w Bruges, Tournay, Liège, Lille, Bruxelles, Amiens, Malines, Arras, Gand

Fleur de lys = lilia używana w złotnictwie, heraldyce

Fusillum sive piricudium = krzesiwo z r. 1080 (z tąd fuzyja) (ignile)

Fontaine = wodotryski były ulubionym przedmiotem ozdób.

Fons baptismalis opere fusili = chrzcielnica lana z bronzu

Fretel, fruitelet, = gałka w kształcie owocu na pokrywach naczyń.

Gemma = kamień kosztowny z wyrzniąciem.

Getruers, jettons = od X wieku używane z miedzi do rachowania tak zwane liczmany, od XIV wieku z srebra i złota (cf. Schaugrosz Schaugroschen – medal)

Gobelet, gobel (= godet. = cupa = czasza do napojów

Gorgeria de maylia = gorgale, gorgia, = r. 1336 rodzaj pancerza z kołek strzegącego gardło

Gréal, Graal = (sacro-latino) kielich który używał Chrystus przy ostatniej wieczerzy; był w Genui. z wydrążonego szmaragdu (a podług nowszych badań z pasty szklannej)

Granat = kamień barwy wiśniowej – oznaczał miłość; podobnie jak smaragd wiarę, a safir nadzieję.

Filigran (od filum i granum)

Grolle = naczynie w XIII w. nakształt flakonika.

Hanap = naczynie do picia

Hartmann Schopper: Panoplia omnium illiberalium mechanicarum aut sedentariarum artium genera continens. Francofurti 1568. (drzeworyty rzemiosł

Galearius = Helmschmidt = Heaumerius 1350.; Haubergerius = loricarum artifex (płatnerz) 1350.

Herciae (franc. herse) vel hercia = świecznik (stąd nazwa kierce)

Imago = Obrazów charakter: U Greków czyli w klasycznem malarstwie zasadzał się na spokoju rysów, regularności linij, harmonijnej proporcyi części ciała (mało tam wyrazu – Gotyckie malarstwo charakteryzuje się wyrazem fizyonomii. — Aże do końca XIII wieku wyobrażają (siedzącą) Maryą z dzieciątkiem Jezus siedzącem na kolanie jej trzymającem książkę, owoc, kwiatek, ptaszka i t.p. symbola Słowa Świętego, Odkupienia, Czystości, Duszy ludzkiej odkupionej przez Wcielenie. — Cudowne posągi i wizerunki Bogarodzicy w Francyi sięgają XI wieku. Najdawniejszy jest w opactwie Meymac z XI wieku rzezbiony z drzewa wyobraża siedzącą Bogarodzicę na tronie z dzieciątkiem; podobna w Conques, w Beaulieu z XII wieku, Eymoutiers z XIII w. — Od XIII wieku końca wyobrażana bywa Bogarodzica stojąca w koronie z dzieciątkiem. — Symbola Bogarodzicy zebrane z różnych textów tak są wyrażone (Hugonis a S. Victore Opera T. II p 303): „Łaskawa Dziewica Maria była biedną, pokorną, posłuszną, spokojną, skromną, prostą, rozumną, zwiastowaną przez „anioła, uświęconą przed swoim narodzeniem; niemożna połączyła się „z Bogiem swym oblubieńcem przez ślub czystości. Jest ona Matką „Pana naszego (Bogarodzica), Królową aniołów (niebios), gwiazdą morza, ziemią która wydała Zbawiciela, z której został utworzony „prawdziwy Adam, z której wyszła prawda z której wydobyty został „chleb prawdziwy; jest ona tą która wydała swój owoc pobłogosławiony przez Pana Zastępów i do której rzekł: Siemię padło na dobrą ziemię, opływającą w mleko i miód. Jest ona arką przymierza, arką pojednania, gwiazdą zeszłą z Jakuba, naczynie napełnione manną, tronem Salomona, „dom, [illegible] brama zamknięta, runo błogosławione (oroszone), tożem

Styl bizantyński (który był podstawą orientalnego i romańskiego) cechują formy konwencyjne, ciężkie, poważne, nieruchome uroczyste. Od XIII wieku poczynają ruchy być więcej swobodniejsze, układ sukien więcej do owczesnych zwyczajów stosowany; twarze tracą swą smutną surowość i powagę, widać coraz więcej naiwności, która w XVI wieku przeszła w poprawność i elegancyją

„Oblubienica, świątynia Salamona, różczka Aronowa, szatą monarchy
„wspaniałego, mieszkaniem o 7 słupach, ogrodem zamkniętym, fontan:
„ną strzeżoną, Arką Noego, piękna jak księżyc, błyszcząca jak słońce,
„zorzą powstającą." – Symbola te dawano około wizerunków Bo:
garodzicy.

Ivoire (ebur) – słoniowa kość używana w XIII i XIV wieku szczegól:
niej do rzeźb.

Hiacynt = tak zwano topazy, granaty mające barwę czerwono-żółtawą.

Jaspis = rodzaj kwarcu krwistego, żyłkowatego, nakrapianego,
kwiecistego, białego, różowego, czarnego (jest to właściwie
rodzaj agatu); Krwawnik jest twardy i nieprzejrzysty, używany
do pieczątek.

Gest, Gestre, Jayet = drzewo skamieniałe czarne, używane do paciorek.

Jazeran = zbroja z kółek żelaznych (façon d'jazerain = łańcuchowaty)

Joellus = jouelle. joyau = (Juwelen) klejnot (stąd jubiler)

Symbole ewangelistów czyli zwierzęta apokaliptyczne: lew, wół, anioł,
orzeł mają swe źródło w Apokalipsie IV. 6. 7. – Chrystus siedzący
na tronie z tęczą ma źródło w Apocalips. IV. 1. 2. 3. – Bogaro:
dzica w koronie otoczonej gwiazdami trzymająca Chrystusa ma
źródło w Apocalyps. XII. 1. – Baranek boży ma źródło w Apo:
calips. V. 13 i VII. 17.

Karbunkuł ciem:
no karmazynowy
granat (Almandin)
oryentalny

Justa (Lac.) = naczynie na wodę.

Kocie oko rodzaj
kwarcu niejzroczysty
mający czarną kropkę
w środku.

Lampier = korona wisząca świecznik z głową jelenia lub meluzyną.

Lazurum = Lapis-lazuli, kamień niebieski ciemny.

Lavatorium (lavoir = lawaterz) cum pelvi sive bacino. (r. 1376)

Lectorium (pulpit) (lutrin) lectrum, pulpitum, pulpitrum, analogium.

Licorne (Unicornu) = jednorożec którego róg miał cudowną moc
oddalać trucizny i choroby; nader kosztowny bywał tylko w posia:
daniu królów. Już Ctezjas opisuje iż Grecy przepłacali naczynia
z jedrożcu wierząc w moc cudowną przeciw truciznom. – Jednorożec
jako symbol czystości i N. Maryi, gra w średnich wiekach znaczną rolę.

Lingotum auri (sztaba złota) r. 1440

Livret = portrety w XVI wieku miały kształt książki zawierającej się

Louche = łyżka wielka do wazy.

Mazarinus (mazer ou madre) (Maserholz) – r. 1295 cyphus de mazero (środek
drzewa, rdzeń

Manda = puszka na jałmużnę r. 1305.

Manicle = manele (bracelet)

Marcassite = siarczyk żelaza (pyrite ferrugineuse)

Marelli, merelli = znaczki metalowe (marki – tesserae)

Marque = cecha, znak złotniczy

Medale = medaliony powstały w XVI wieku w epoce Odrodzenia przez naśladowanie monet starożytnych.

Miroir = Zwierciadła dawne były z kruszców polerowanych; dopiero w XVI wieku w Wenecyi zaczęto robić zwierciadła szklanne z folią amalgamizowaną z rtęci i cyny; – dawniej bywały z srebra, stali.

Monstrantia (ostensoir) = dawniej relikwiarz przeznaczony na wystawę w uroczystą, dziś służy do wystawy N. Sakramentu Ciała Pańskiego od końca XIV wieku; używana od r. 1420 do procesyi podczas Bożego Ciała = w XIV i XV wieku miała ulubiony kształt wieżyczek.

Musque = myszk, rodzaj perfum czyli pachnideł chowanych w srebrnych balsamkach okrągłych.

Navette = łódka do kadzideł kościelnych (navis [et turibulum] vel serra, naviculum)

Nielle (niello) (lavoro di niello) (nigellum) – rysunek rytowany na kruszcu i inkrustowany czarną emalią (anaglyphicus labor) – używany w Grecyi w IX wieku. Do inkrustacyi używano siarczyku srebra. Sztukę robienia niellów opisuje mnich Teofilus w XIII wieku. Sztuka ta kwitnęła szczególniej we Włoszech, gdzie się nią odznaczał Tomasso Finiguerra który r. 1452 zaczął odbijać ryciny

Nodulus (noiel) = guz do sukni.

Oeil de chat = rodzaj szafiru (corindon nacré)

Oeuf d'autruche = jajo strusie używane do pucharów.

Olifant = trąba z kości słoniowej (éléphant)

Onyx = rodzaj mlecznego agatu; Sardonix = rodzaj brunatno wiśniowego agatu – używane do kameów. (lapis onychinus)

Opal = kwarc mleczno-niebieskawy (orphanus, lat.)

Or = Złoto było dawniej 15 do 16 razy droższe od srebra; złoto arabskie, hiszpańskie było w cenie – złoto lukieskie, cypryjskie i genueńskie było w nitkach do pasamonów i galonów – Cypryjskie złoto w materiach cenione, cypryjskie złote nitki sławne w XIII i XIV wieku naśladowano w Genui – Orfrois = galon. – Złoto ciągnione czyli drut spłaszczono na cienkie blaszki i nim obwijano nitki – drzych [illegible] (Or clinquant) tkanny były druciki miedziane pozłacane. – Nędza (Or tremblant)

Orli Kamień brunatny lub szary wewnątrz próżny i mający ziarka które szeleszczą (używano go do ułatwienia połogu)

Aurifaber (orfèvre) — Orbatteur = goldszlagier
Oblata = opłatek (panis ad sacrificium oblatus)
Orcellus (orceau) kropielnica.
Ouvrages de Grece - wyroby bizantyńskie - naśladowano w Wenecyi i Genui.
Paxillum, pax, tabula pacis, osculatorium = pacyfikał z relikwiami.
Paniot albo Paviot - rodzaj opału używanego do kamiów, r. 1416.
Pâte cuite = terra cotta wypalana z modelu i złocona, używana w Wenecyi w XV wieku.
Patena = od wyrazu dawnego: patella; Grecy od okrągłości zowią ją diskos; w średniej łacinie zwała się: aurea spanoclysta, jeżeli służyła do komunii; = patena chrismalis służyła do chrztu lub namaszczenia królewskiego.
Paternoster = decymka, różaniec, paciorki wyrabiane przez paciorników z kości, rogu, korali, bursztynu, jaspisu, hebanu i t.d. (patrenostrier = paciornik)
Peigne = grzebień = pecten eburnea, służył dawniej w kościele przy ubiorze pontyfikalnym biskupa.
Pendant = kulczyk
Pénicaud = sławna rodzina emalierów limuzyjskich od r. 1495; najsławniejszy jest Jan Pénicaud w XVI w.
Pent a col = (fermail) rodzaj kanaku noszonego na szyi.
Peregrini de Cesena = złotnik XV w. sławny z swych niellów.
Peritot (peridon) = kamień drogi zielono żółtawy, przejrzysty 1200 r.
Perla = produkt muszli: avicula margaritifera; najpiękniejsze pochodzą z Ceylonu i Indyi (Katakuckie). - Perły uriańskie (d'Orient) były też wcenie.
Pichier = picherius, picarius (Imhan) kubek duży srebrny.
Pierre fausse = już w XIII wieku naśladowano kamienie drogie robiąc fałszywe (nie warowne)
Pinte = ciphus, scyphus, potus esmaillatus 1322. - W średnich wiekach konwisarze (cantrifusores, stannifusores = pintiers) gdy jeszcze nie dzielono sztuki od rzemiosła, wyrabiali prześliczne wyroby; na kształt złotników kładli na nich swe gmerki czyli cechy (marque) obok których urząd miejski kładł cechę urzędową poświadczającą dobroć metallu. Konwisarze byli to złotnicy dla niższej klasy —
Chopine (kwarta) było to pół pinty

Plats = scutellae; talerze

Poire = puhar; r. 1380

Polin czyli Poullain Jacques = złotnik w Paryżu r. 1532

Pomum argenteum foratum in plerisque locis, habens receptaculum argenteum in quo solet poni ferrum candens ad calefaciendas manus sacerdotis. (1502) – Podobne kule z agatu służyły do ogrzewania rąk dla chorych r. 1599.

Porcelana = aż do XVI wieku tak zwano perłową macicę (porcella) Od XVI wieku nazywano tak naczynia chińskie (z gliny chińskiej) emaliowane, białością swą podobne do perłowej macicy; p. Labarte mniema iż przed XVI wiekiem zwano tak wyroby z agatu mlecznego; – hr. de Laborde przeciwnie sądzi iż tak zwano rzeźby z perłowej macicy.

Porta = podwoje z tablic bronzowych lub żelaznych albo miedzianych z scenami biblijnemi, arabeskami, inkrustowanemi (damasquinure). Sławne są w Augsburgu, w Weronie, Rzymie.

Potentia = rodzaj pastorała dla opatów w formie Tau T (crux commissa)

Prasme = kryształ górny jeśli ma barwę r. 1360.

Pyxis = puszka na komunikanty; w dawnych wiekach w postaci gołębia wieszana nad ołtarzem. (custodia, vasculum Eucharistiae)

Quenna = rodzaj naczynia czyli miary r. 1382.

Relikwiarz = bywały z złota, z srebra, z bronzu, ozdobione drogiemi kamieniami miewają kształty architektoniczne (wieżyczek, kaplic) naczyń (kielichów, puszek, puzder) biustów lub rąk, albo posągów. = Munera, pignora ~~[illegible]~~ sanctorum, pheretrum, phylacteria, sanctuarium, scrinium, capsa, griba, caysia, quaissia, – W średnich wiekach aż do końca XIII wieku robiono zwykle figury stojące a bardzo rzadko leżące

Róża złota. = Zwyczaj posyłania złotej róży przez papieża sięga XI wieku; poświęca ją papież w niedzielę postu Laetare (Dominica rosarum); jest ona symbolem wiosny niebieskiej następującej po doczesnej zimie i smutku świata tego. Niektórzy odnoszą początek do r. 1366 za Urbana V, co mylne.

Rubin = najpiękniejszy ma żywą barwę przejrzystą koszenillową, jeżeli waży 4 karaty, ma cenę diamentu. – Balas (balay) i Spinel (espinelle) były odmiany rubinu.

Saleria = solniczka (argentea esmaltata 1347)

Saphir = jeżeli jest koloru niebieskiego indigo, wart 1/4 rubina; jasny mniejszej wartości

Sardonyx : rodzaj agatu brunatnego z powłoką chalcedonu, lub onyxu używany do kameów

Sarrazin (oeuvre de) = styl grecki, bizantyński lub romański w średnich wiekach. — Co do materyi, modele tylko pochodziły ze Wschodu, fabryki w Wenecyi, Paryżu, Arras, Bruxelli wyrabiały zaś w guście: sarrazinoise.

Saussière = naczynie na sosy.

Scel = pieczęć (w najdawniejszych wiekach służy jako materiał do historyi malarstwa i rzeźbiarstwa) — Smaragd

Sceptre = berło zakończone kwiatem lub ręką; rękojeść (canna)

Signet = pierścień z pieczęcią

Symbolism. = U Greków ideał nie wznosił się nad piękność fizyczną. Mistycyzm polegał na tłomaczeniu allegoryi. W symbolice kamieni drogich oznaczał: Jaspis wiarę i stateczność; Safir nadzieję; Chalcedon pokorę miłość; Szmaragd wiarę, dziewiczość; Karbunkuł (węgiel rozżarzony) miłosierdzie, skromność; Onyx niewinność miłosierdzie; Sardonix miłosierdzie; Granat miłosierdzie; Chryzolit mądrość; Beryl naukę; Topaz (żółty) mądrość, czystość; Chryzopras gorycz; Agat świętość; Hiacynt rozsądek; Ametyst skromność; Diament stałość

Table = diament lub rubin rznięty w 2 powierzchnie ścięte w krawędzi ukośnie z brzegami ukośnie ściętemi (tablicą).

Technika złotnictwa = obejmuje architekturę (kształty architektoniczne) malarstwo (emalierstwo) rzeźbiarstwo (figurki) rytownictwo (osadzając drogie kamienie lub filigrany), dzieli się zaś na jubilerstwo, gliptykę, sztukę niellowania i emaliowania. Pilnik, dłuto, młotek oraz piec i ogień co do odlewów stanowią główne warunki; matryce grają wielką rolę w odlewach. Złotnictwo może być uważane ze strony moralnej i materialnej: Strona moralna dotyczy formy i kształtu; materialna wyrobu. Co do techniki średnich wieków najważniejszym tu źródłem z początku XIII wieku: Theophili: Diversarum artium schedula: [illegible] Théophile prêtre et moine: Essai sur divers arts, traduction du Traité de Théophile accompagnée du texte latin, par M. de l'Escalopier. Paris 1843. 4º. Teofil mnich był Włoch albowiem niektóre rękopisy jego dzieła mają tytuł: Tractatus lumbardicus. Lessing, Morelli i [illegible] hrabia de l'Escalopier są zdania, iż Teofil był mnich niemiecki i że się zwał Rugerus. —

Samo dzieło ma 3 części i 156 rozdziałów. Część I traktuje o przyrządzaniu barw i ich zastosowaniu do malarstwa na pargaminie, drzewie, murze (między innemi wspomina i malarstwo olejne, którego wynalazek mylnie Janowi Van Eyck około r. 1410 przypisują = podobnie jak starzy mówili). sposób przyrządzania atramentu z złota, srebra, cyny, (księga 2ga o malowaniu i wypalaniu barwistem naczyń szklannych i glinianych. – Księga 3a o złotnictwie. – Kompilacyja: Lumen animae (z r. 1316–1334) cytuje traktat Teofila. Najdawniejszą jest edycya Lessynga r. 1774. – Innym dziełem ważnem dla złotnictwa jest traktat Benvenuto Cellini'ego

Thuribulum = kadzielnica (encensoir)

Timbre = cymbalum 2) We Francyi były następne gatunki dzwonów: 1) Cloche, dzwon w kościele lub refektarzu 2) Timbre, dzwon w klasztorze 3) Nole, dzwon do choru 4) Nolette, dzwonek w zegarze, (Durand de Mende: Rationale divinorum officiorum.)

Tombeau = nagrobek. – Najdawniejsze we Francyi są Godfryda pięknego Plantageneta Księcia Normandyi + 1151 (z blach miedzianych cyzelowany z emalią – w muzeum w Mans) – biskupa Evrarda de Fouilloy + 1220 w Amiens (z bronzu lany = Nagrobek papieża Syxta IV w Rzymie (z r. 1493 roboty Antoniego Pollajolo z bronzu) – Nagrobek Maxymiliana I w Insbruku (z r. 1513 z rzeźbami marmurowemi i posągami bronzowemi

Topaz dawniej zwany Chryzolit) barwy żółtej, przezroczysty.

Torcia (torsier) = Lichtarz, duża świeca.

Turmalin = kamień niższej wartości, miewa barwy rubina, szafira lub szmaragdu.

Talerz = taillieur (ou tailloir) (rotundalium) ou tranchoir; a. 1080.

Trésor = Skarbiec Królewski zostawał pod dozorem osobnych podskarbich – w potrzebach i czasach krytycznych był źrodłem do zastawy. Bogactwa Królów zbierane przez dary, małżeństwa. składały się z naczyń srebrnych i złotych, z bizuteryi, klejnotów, kamieni drogich i t.p. ozdób; okazywane obcym jako osobliwości. – Skarbiec Bolesława Chrobrego opisuje marcin Gallus – skarbiec Kazimierza wielkiego Jan z Czarnkowa archidiakon gnieznień. – późniejszych Królów zaś inwentarze – Skarbiec Kościelny zawierał naczynia, relikwiarze i ozdoby święte.

Trousseau (troche) = klejnot z kamieni drogich.

Troussuère = agrafa do sukni.

Turkus (turquoise) = kamień drogi niebieski nieprzejrzysty.

Tuellus (fistula, tutellus, canola, arundo, pipa, calamus, sipho = rurki używane do kommunii przy winie, aż do XVI wieku (tuyau)

Vasallamentum = naczynie srebrne stołowe (vaiselle)

Vandeluques = Sanctus Vultus de Luca = Veronica = Vera icon. Twarz Chrystusa malowana.

Wenecka robota = od XIII do XV wieku zwano tak styl mieszany bizantyjsko-orientalno-gotycki.

Żabi kamień żabieniec (Krötenstein) żółto-brunatny

Virga = pastorał, lub laska urzędowa.

Votum = z srebra lub złota przy obrazach cudownych.

Ydria = naczynie do wody duże.

Złotnictwo i jubilerstwo jako rzemiosło wymagało różnych zdolności: sztuki emaliowania, odlewania, cyzelowania, robienia liczin i rycin, jubilerstwa, kamieniarstwa czyli rzeźbiarstwa, architektoniki, malarstwa. Złotnik robiąc inkrustacyje musiał być malarzem, cyzelując był rzeźbiarzem, a nadając wyrobom swym kształt pomników musiał być architektem. – W złotnictwie dostrzegamy 1) rozmaitość wyrobu. Złotnik okrywał wyroby swe figurkami wypukłemi czyli dętemi, albo też wklęsłemi lub wydrążonemi za pomocą rylca, girlandami kwiecistemi, filigranami przejrzystemi, kamieniami, emaliami, niellami, deseniami liniowemi (guillochures), wykładaniami (damasquinures); robił ołtarzyki podróżne, nagrobki, kielichy, pateny, ampułki, pacyfikały, kadzielnice czyli łódki, turybularze, wieżyczki, lampy, okładziny mszałów, relikwiarze, puszki, monstrancyje, pierścienie biskupie, pastorały biskupie i opatów, ozdabiał ornaty, mitry, kapy i t. p. rzeczy kościelne. Z przedmiotów cywilnych z życia domowego wyrabiał pierścienie i obrączki ślubne, kanaki, manelle, agrafy, różne klejnociki (bijoux) wszelkich kształtów, naczynia, półmiski, talerze, wazy, puhary, kielichy, czary. Z przedmiotów uzbrojenia czyli z życia wojennego, ozdabiał hełmy, pancerze, tarcze, puginały, szable i t. p.

Cechy złotników powstają we Francyi w XIII wieku. – Wartość srebra dziś jest o 5 razy wiekszą niż w r. 1220 (powodem do tego odkrycie Indyjów.

Szkoła włoska złotników w XV i XVI wieku w Florencyi, Pizie celowała cyzelierstwem (np. Cellini) niellowaniem i filigranową robotą.

Szkoła francuska celowała emaliami – w XVII wieku odznaczała się kształtami manierowanemi i bizarskie (rococo).

Szkoła niemiecka (w Augsburgu) trybowaną robotą. Dinglinger J. M. † 1731 celował w rococo.

2) Rozmaitość techniki: Odlewy jednorazowe lub odlewy z grubsza obrobione dłotem, wypukło- lub wklęsłorzeźby, odlewy w formach, ozdoby z figurami lub ornamentami emaliowanemi na tle kruszcowem lub przeciwnie na tle emaliowanem, ozdoby rytowane napuszczane w zagłębieniach pastami czyli szmelcem kolorowym, roboty wykowane dłótkiem lub wyciskane, trostki: wie cyzelowane na kształt rzeźb drzewianych, ozdobione siatką metalową cieniutką jak koronki lub kamieniami w kasztach oprawionemi oszlifowanemi okrągło lub rznięte mi w tablice lub ostre końce. Osada kamieni kosztowna podobnie jak i opra: wa z kości słoniowej. Stosowne zestawianie kruszców n.p. złota i srebra, stali i złota, miedzi i kolorów. 3) Rozmaitość stylów: Byzan: tyński czyli grecki naśladujący florę orientalną, cechujący się powa: gą i spokojem typów i systematem draperyi. Romański styl; Gotycki styl w którym architektura nadaje tysiączne podziwie: nia godne kształty. Styl odrodzenia (cinquecento-renaissance) Styl rokoko. 4) Rozmaitość i bogactwo kompozycyi czerpane z dogmatów religii chrześciańskiej, z Pisma świętego, z żywotów świętych z legend i podań z życia domowego. „Figurae autem rerum multis modis apparent mirabiles: ali: „quando ex magnitudine aliquando ex parvitate, aliquando „quia rarae aliquando quia pulchrae; aliquando ut interim „ita loquar quia quodammodo convenienter ineptae; ali: „quando quia in multis una; aliquando quia in uno di: „versa." (Hugo a S. Victore: De Trinitatis per visibilia agnitione. Cap. 9 Tom III p. 33. – mnich z XII wieku.) – Ozdabiano kościoły bo psalmista mówi: „Domine, dilexi decorem domus tuae, et locum habitationis gloriae tuae" (Psalm XXV. 8). Złotnictwo może być uważane z strony rękodzielniczej (mecha: nicznej technicznej) i artystycznej (co do kompozycyi). Po upadku sztuk klasycznych [illegible] sztuki piękne znalazły opie: kunę w Kościele. Z zgliszcza cywilizacyi klasycznej odrodziły się jak fenix sztuki piękne, już dziki król Longobardów pisał: „Acerbum nimis est nostris temporibus antiquorum facta decrescere, qui ornatum „urbium quotidie desideramus augere." (Epist. Theodorici regis ad Tancillam senatorem in Operib. Cassiodori). Papieże, biskupi w Gallii protegowali sztuki. Św. Eligiusz (Eloi) biskup w Noyon uczył się za młodu złotnictwa u Abbona w Limuzyi i robił relikwiarze w VII wieku. – Teofil mnich z XII wieku napisał dzieło o technice sztuk. – Opactwo benedyktynów F

[Margin:] (lub wybijane młoteczkiem (robota wybijana – try: bowana – ross. czekan: nennaja)

[Margin:] Satyry w rzeźbie. Konie morskie (hippocampus), jednorożce (unicornu) półkonie (hippocentaurus) gryfy albo sępi (gryphus), smoki (draco)

[Margin:] F w St. Gallen w X wieku wydało niejeden płód artystyczny z pod ręki Notkera złotnika. Klasztory w Niemczech, w Anglii były szkołami sztuk. Z Konstantynopola [illegible] bizantyjski dostał się do Wenecyi, a ztąd do Francyi południowej około r. 973; albowiem wojna ikonoklastów za Alexego Komnena w XII wieku wypłoszyła artystów

82 33.

Ornamenta rossyjskie

W XI – XII wieku przeważają formy bizantyńskie. – Od XIII – XIV wieku przeważają wzory z świata zwierzęcego i figury monstrualne zwierząt, ptaków, wężów w splotach rozmaitych i węzłach. – [illegible] tak zwany styl „teratologiczny". – W XV wieku panuje styl geometryczny z różnych kombinacyj linij oraz okręgów i rzeszot, oraz ozdób roślinnych. – W XVI wieku panuje styl odrodzenia (renaissance) wracający do form bizantyjskich ornamentów (Bustajew).

Theophili presbyteri et monachi Libri III. Diversarum artium schedula. Opera et studio Caroli de L'Escalopier Lutetiae Parisiorum excudebant Firmin Didot fratres 1843. = Théophile prêtre et moine: Essai sur divers arts, publié par le Cte Charles de L'Escalopier, conservateur honoraire de la bibliothèque de l'Arsenal, et précédé d'une Introduction par J. Marie Guichard. Paris (J. Ch. Toulouse) Leipzig (Brockhaus et Avenarius) 1843. 4to kart 2. pag. LXXII. 314. k. 1. i 1 tabl. facsymil.

O technice sztuk pięknych w średnich wiekach pisano: 1) Compositiones ad tingenda musiva, pelles etc. (z IX wieku druk. w Muratori: Antiquitates Italicae medii aevi. Tom II) 2) Eraclius: De coloribus et artibus Romanorum (wydany przez Raspe A critical essay on oil-painting. London 1781. 4to) 3) Cennino Cennini: Il Trattato della pittura 1437 (wyd. w Rzymie 1821) 4) Theophili Diversarum artium schedula. – Autor tego ostatniego dzieła, pisał go w Niemczech w XII wieku. Pierwsze wyjątki z niego podane są w dziele Lumen animae pisanym około r. 1316–1334 które wiedeński karmelita Matthias Farinator wydał r. 1477 pod tytułem: Liber moralitatum magnarum rerum naturalium Lumen animae dictus · gdzie to pismo jest zwane: Theophili tractatus diversarum artium i Theophili Breviarium vel Brevilogvium diversarum artium. Pierwszy wiadomość podało rękopisie Georgius Agricola r. 1555. – Ephraim Lessing: Vom Alter der Oelmalerey aus dem Theophilus Presbyter (Vermischte Schriften. Berlin 1771–1794 Tom VIII) pierwszy podał niemieckie tłómaczenie z rękopisu Wolfenbüttelskiego i text wydał Taiński (w: Zur Geschichte und Litteratur aus den Schätzen der herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel von G. E. Lessing. Braunschweig 1781. 4°. Tom VI pag. 289–424) przypisuje on autorstwo benedyktynowi Tutilo z Sent Gallen w IX wieku. Morelli (Cod. mss̄cripti lat. bibliot. Nanianae. Venetiis 1776) zowie autora Theophilus qui et Rugerius. – Escalopier wydał podług rękps. z XIII wieku w bibliotece Kollegium S. Trójcy w Cambridge.

Dotąd znane Mscr. Theophili Diversarum artium schedula, są: 1) Mscr. biblioteki uniwersytetu w Cambridge z XIII w., wydany przez de l'Escalopier 1843. 2) Mscr. bibl. Kollegium S. Trójcy w Cambridge z XIII w. (wydany przez Raspe 1781. 3) Mscr. biblioteki w Wolfenbüttel (zrzego Agricola) z XI wieku wydany przez Leiste 1781 i Lessinga) 4) Mscr. biblioteki Akademii w Lipsku z XIII w. wydany przez Lessinga 1771. 5) Mscr. biblioteki Król. w Paryżu (Bigotianus - le Begue.) 6) Mscr. biblioteki cesarskiej w Wiedniu (Nanianus) opisany przez Morelli 1776.)

=

Theophili monachi: Diversarum artium schedula.

Praefatio - tu autor chwali z wyrobów kraje: quicquid in diversorum colorum generibus et mixturis habet Graecia; quicquid in electrorum operositate seu nigelli varietate novit Russia; quicquid ductili vel fusili seu interasili opere (wybijane, lane, złobione) distinguit Arabia; quicquid in vasorum diversitate, seu gemmarum ossiumve sculptura auro et argento inclyta decorat Italia; quicquid in fenestrarum pretiosa varietate diligit Francia; quicquid in auri, argenti, cupri et ferri lignorum lapidumque subtilitate sollers laudat Germania." (pag. 8)

Lib I: O malowaniu (cap. 1-45): cap. 1-14 (o malowaniu na pergaminie) 15-16 (malowanie na murze) 17-22 (malowanie na drzewie) 23-26 (pozłota) 27-28) malowanie olejne) 29 (malowanie przezroczyste aureoli) 30 (mielenie proszku złotego, srebrnego, mosiężnego i miedzianego) 31 (dawanie gruntów pozłotę) 33 (amalgamowanie złota) 34-38 (inkaust do pisania złotego) c. 39 (malowanie miniatur) c. 40 (dawanie podkładów pod litery) 41-44 (robienie farb) 45 (robienie atramentu)

Liber I O malowaniu i mieszaninie barw temperamentum colorum czyli zaprawie: Twarze malują się farbą cielistą (membrana) z bieli ołowianej (cerussa) upalonej pomieszanej z nieupaloną bielą ołowianą i cynobrem (cenobrium). - Farba ciemnozielona czyli trawiasta (prasinus) (Saftgrün?) - Twarze, ciało, nos i oczy cieniują się farbą zwaną posch (mieszanina z prasinus, membrana, ogra combusta et cenobrium) - Rumieńce malują się farbą: rosa [illegible] (mieszanina z membrana, cenobrium et minium) - Światła jasne na ciele malują się farbą: lumina [illegible] (mieszanina z membrana i cerossa) - Źrenice w oczach malują się farbą: veneda (mieszanina: nigrum cum albo) - Włosy malują się mieszaniną: nigrum cum ogra vel prasino vel rubeo - Cienie na twarzy i rysy malują się farbą: exedra (mieszanina: rubeum cum nigro). Do cieniów sukien na pergaminie używa się farba: menesch (czyli (folium indium = indigo) mieszana cum rubeo, vel cenobrio, vel minio vel lazur vel succo folii vel cerussa vel ogra vel auripigmento (złotokęs) tym się maluje też [illegible] : fałdy (rugae et plicationes): [illegible] czyli smugi (tractus)

Do malowania na murze używano: ogra cum modico calcis, cum rubro, prasino, cenobrio, indico. Farby te zaprawiano wapnem, mur suchy skrapiano wodą i na zwilżonym dopiero malowano. Lazur mieszano z żółtkiem jajka. = Do malowania na drzewie obrazów: dawano grunt (albatura) z twarogu czyli sera (caseus) utartego z wapnem potem gładzono gładzikiem (planatorio ferro), na to dawano skórę, potem powłokę z gipsu (gypsum) którą gładzono skrzypiem (asprella), barwy zaprawiano klejem (gluten) (Lib I cap. 19) = Do malowania drzwi (lakierowania) mieszano farby z olejem (oliwnym, orzechowym, makowym, lnianym) (L. I. c. 20) = Malowidła lub lakier dla trwałości przeciągano pokostem z oleju i gummy (gummi fornis) który się zwał: vernition (L. I c. 21) = Do pozłoty brano złoto bite w płatki (petula auri), mazano białkiem z jajka miejsce, nakładano płatki złota lub srebra bitego, lub płatki z cyny zafarbowane szafranem (croco – Zwischgold) i gładzono zębem. (L. I. c. 23-26) = Do malowania olejnego (De coloribus oleo et gummi terendis) zaprawiano wszelkie farby olejem lub gummą z wiśni, z wyjątkiem minium, cerussa et carmin które się białkiem z jajka zaprawiały (L. I. c. 27 pag. 46) = Do malowania przezroczystego (pictura translucida) na aureole używano płatków z cyny bitej, które potem wernixowano. L. I c. 29.) = Pod pozłotę proszkową dawano grunt z minium i cynobru potem pozłotę a w końcu gładzono (L. I. c. 31) = Chcąc mieć złoto tarte trzeba go najprzód zmieszać z żywem srebrem na sposób flandryjski secundum Flandrenses) przecedzić przez skórę i wyprażyć proszek na ogniu (L. I. c. 33). = Pisząc litery dawano trojakie grunta (folium) czerwone, purpurowe, szafirowe (L. I. c. 40) = Farby używane: Cenobrium (z siarki i żywego srebra), Viride salsum (z miedzi), Viride hispanicum (z miedzi), Cerussa, Minium = Atrament do pisania robiono z drzewa tarniny (L. I. c. 45). —

Malowanie po murze (tempera) i murowe (fresco)

Liber II O szklarstwie, robieniu i malowaniu szkła do okien i naczyń. = Szyby czyli tafle albo stolnice (tabulae vitreae = Co do wypalania szkła barwionego: Franci in hoc opere peritissimi (Lib. II. c. 12) robili oni szkła szafirowe, purpurowe, zielone. – Grecy wypalali szkła złocone (L. II c. 13). = Vitrum graecum ad musivum opus (kostki do mozaiki) (L. II c. 15) = Malowidła

Lib II O szklarstwie (cap 1–31)

na naczyniach glinianych dawano mieszając farby z szkłem tartem i wypalając potem. (De vasis fictilibus diverso colore vitri pictis L. II c. 16 t.j. majolika) = Do malowania wypalanych szyb używano miedzi: jako ozdoby malowano: ramos folia flores, nodos, bestiolas, aviculas, vermiculos. = Szyby malowane szkła spajano ołowiem zmieszanym z cyną robiąc calamos stanneos.

Liber III. Złotnictwo, robienie naczyń kościelnych

L. III O złotnictwie, jubilerstwie, odlewnictwie – robienie organów) (C. 1-80)

De nigello (farbą czarną robiono z srebra, miedzi, ołowiu i siarki i gummy berabas. (L. III c. 27. 28) = Złocenie i gładzenie naczyń (L. III c. 37. 38) = O robieniu nogi czyli trzonu kielicha. = Najlepsze było złoto arabskie (L. III c. 45) zwane – po nim: aurum hispanicum (robione z miedzi, prochu bazyliszka i krwi ludzkiej) -dalej: Aurum arenarium in littoribus Rheni (piasek złoty) = Lutowanie złota, lut, lutunek czyli nit (Schlagloth) Solidatura auri (osadzanie kamieni na złocie lub oprawa w złoto) w kaszteach (domunculae). = De electris (L. III. c. 53) t.j. o kamieniach drogich fałszywych czyli błyszczach i o wypalaniu emalii = Spiż czyli bronz (aes) robi się z palonego galmanu (calamina) mieszanego z miedzią, (L. III c.65) lecz nie przyjmował złocenia = tylko mosiądz (auricalcum) złocono (L. III c. 67) = Na miedzi dawano powłokę czarną czyli w ryte na miedzi rysunki dawano czerń z oleju smażonego (L. III c. 70 początek rytownictwa: Quomodo denigretur cuprum) = O rytowaniu na srebrze instrumentem. Meizel (L. III. c. 71 - Słowo Meisel = rylec pokazuje że autor był niemcem pag. 234) = Robota filigranowa (ziarnonitkowa) = De opere punctili (Punzenarbeit) (L. III c. 72) = De opere ductili (Robota wybijana młotkiem) (L. III c. 73) = De opere quod sigillis imprimitur (Robota wytłaczana (Lib. III. c. 74) na relikwiarzach mianowicie = O robieniu blaszek złotych do okręcania nitek jedwabiu (aurifrigia) (L. III. c. 76) = De opere ductili quod sculpitur (Cyzelowanie, rzeźbienie, pędzenie, trybowanie) (L. III c. 77) = De organis (L. III. c. 80 ostatni)

Ampulla (ampla olla) – Aspergellum (okrzyp, ostrzyca) – Aureola (Ozłot, Łunka święta, Ołok święty) = Auricalcum (mosiądz) znał już S. Isidor Etym. L. XVI. c. 20 = Auripigmentum (Złotokost) = Barabas (borax) = Calx (narzut wapienny) = Casei gluten (twarogowiec) = Colatorium (cedzidło, sitko) = Coxinarii (zwieradła stolarskie, zwiernie kluby) = Fictilia (naczynia łożydłowe) = Interasilis (damasquinure – dziwerowany) = Limbus (zwoje u świętych z napisami) = Musivum (mozaika rzymska z łasek, – florencka z płytek – wenecka z gipsów różnobarwionych (marmoryzowanych) w kinie sadzonych[F] = Nigellum (niello – czernianka czar= na emalia – na błyszczących metallach najlepsza) = Petula (płatek złota bitego) = Prasinus (zieleń)

F grecka z płytek złocistych i kolorowych pastów)

= Organy: sławni organmistrze krakowscy: Łasierbski Eugeniusz robił organy do Bernardynów r. 1701. Lesczyński, Wojciechowski, Głowacki; Ant. Sapalski

Schedula artium Bogumiła arcybiskupa gnieźnieńskiego przełożył i uwagami dopełnił Karol Teodor Soczyński Dr Med. i chir. prof. fizyologii, instytucyj medyczno-chir. kliniki, terapii, ginekologii, pedyatryki w akad. krak. naczelny lekarz, dyrektor szpitala wojsk franc. polsk. rossyjsk. austr. Członek król. tow. przyjac. nauk w Warsz. tow. nauk. krak. mineralogicznego wejmarskiego, literackiego w Jenna, senator Rzpl. krak. kawaler ord. Virtuti militari, krzyża jerozolim. (in fol. ark. 31.

[illegible] ~~[illegible]~~
[illegible] I [illegible]
[illegible] 1895 [illegible]
[illegible]

[illegible] ([illegible]
[illegible] [illegible] 408,000 [illegible])
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] II [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Dyament afrykański: „Star of South Africa" (Gwiazda południowej Afryki) czysty, znaleziony 1869 w południowej Afryce nad brzegami rzeki ~~Ua~~ Vaal, ważący 83 karatów przed oszlifowaniem, kupiony pierwotnie za 11200 funtów szterlingow, jest w posiadaniu Lorda Derby.

89 37

Malachit = Zyelenycza 1569

A. 1252 raz[1-szy] w Florencji bił dukaty złote (floreni – bo miały herb florencki lilię) których jeden – wartał i funt srebra. – Z jednej grzywny złota wybijano 67 dukatów

1 Grzywna = 4 Fertony (Vierdung) = 16 Lutów = 24 Skojców = 96 Kwartników = 48 Groszy = 576 Halerzów = 20 Szelągów (Schilling) = 240 denarów.

Hosius ~~[illegible]~~

28
8
224
28
5

11
8
88
30
58
30
28 Epakta Julianska
11
17 Epakta Gregor.

16
16
32
32
64

1831
9
28 | 1840 | 65
168
160
140
20

19 = 103

1831 Liczba złota 8.

91 38.

Refutatio przez Łukasza Rzeczyńskiego jednego złotnika Krakowskiego od złota wydana przeciwko Replice Starszych Cechu Złotniczego Krakowskiego na przestrogę szkody pospolitej. W Warszawie d. 29 Marca 1629. 4to Kart 14. przysada - aliage

W XIII wieku stosunek złota do srebra 1:10 = t.j. jedna grzywna złota warta 10 grzywien srebra

Stopa procentowa była 10 do 12 procentów

Na Szląsku przestali bić brakteaty około r. 1292 a natomiast bito denary czyli półgroszki

Grosze praskie zaczął wybijać Wacław II r. 1300 na wzór Turoneńskich z 1 grzywny 60 groszy praskich

Grzywna polska była mniejsza od czeskiej

Stanislas I roi de Pologne, Duc de Lorraine. Petit sculp. fil.

Int. Exc.

Achates – Onyx – Sarda – Prasmos –
Cyaneus – Heliotropium – Jaspis –
Calcedon – Lazar – Cornalin – Gemma
Calced. – Amath. – Smaragd – Magnes –
Ectypum – Cristall. – Smaragd
Vitr. antiq – Lazuli – Diamant (Skarabee)

Prasinos Sarda – Crystal.

1825 Cameen (erhaben geschnittene Steine)
Intaglio's (einwärts " ")

Camees:
Agathonyx – Sardonyx – Sardagath –
Jaspagath – Hyacinth – Heliotrop. – Onyx
Carneol

Intaglio's:
Granat, Jaspis, Chalcedon (Abraxas), Carneol (Scarabaeus), Steinkohle, Hämatit, Amethyst, Smaragd

Numerus currens	Litera	
	Bartsch Adam	

94 39.

<u>Caraglio</u> Jacobus. Bartsch Adam: Le Peintre graveur
Leipzig 1867. (nouvelle édition.) XV Vol.
pag. 61–100 cytuje 65 rycin Karaglia.
Święte podług Franc. Parmesano, Raphael, Titian
Mitologiczne podług Perin del Vaga, Raphael, Rosso i B. Bandinelli

Glyptyka
Scarabei
Cylindry assyryjskie — Abraxas.
Grecy
Caraglio wezwany r. 1539 na dwór polski rytował medale oraz kamienie drogie.
Jacques Guay ur. w Marsylii 1715 + 1787 Fryderyk August (III) Król polski
Romain-Vincent Jeuffroy ur. w Rouen 1794 + 1826

96 41

Scamozzi Architektura Lib III.
(w Zbarazu patrz)

Domenik Wenecyanin
Zygmunt August Dziennik wil. 1818 T. I № 587
Albertrandy

Kamea popiersie (Bony napis Bona Sphor Regina
w profilu
Poloniae Jacobu. Veron. (agat wschodni medalion
w złoto emaliow. oprawny.
Déscription des objets d'art qui composent
la collection Débruge Duménil par Jules
Labarte. Paris 1847. p. 491.
Jeuffroi bawił u Stanisł. Aug. robił intaglio
wizerunek na Kornalinie - i w pastie 4291
Jeuffroi à Varsovie 1772
Bolzenthal
Jan Maria Padovano
Ludovico Leoni Padovano. (usunąć

Giov. Battista Guglielmeda; Roma 1686.

Abraxas = Kamienie mistyczne były w użyciu u Gnostyków (sekty religijnej chrześcijańskiej)

Pastae = Kamienie ze szkła ~~malowanego~~ kolorowego, go rznięte znane już Egipcjanom. Francesco Visconte poprawił ten sposób odlewów. Najlepsze kazał robić Ks. Orleański w [illegible] (Mariette T. I p. 93)

Prawie 3/4 gemm i Kameów jest mierna i licho rznięta.

Stosch miał 28,000 odcisków z pasty
Lippert " 3000 z gipsu

Pisarze (o Kameach) Bellori - Agostino - Michel Ange de la Chausse - Santo Bartoli, Maffei - Gori - Gorlaeus - Hoch - Boisi - Mariette - Picart - Caylus -

Précis de la guerre d'Amerique, orné des figures. Paris. 4to

5 ...

Artes 445.

(Cabochon)

dyamenty Karpackie są to Kryształy górne znajdywane na Węgrzech w Sanockiem, a w Podobinie (pod Mszaną) powiat Limanowskim i w pow. Stryjskim.

Rękopis Biblioteki Katedralnej Krak. pergamin mate folio, kart 47 (a jedna wycięta)

Rękopis w Król. Bibliotece Królewieckiej in fol. pergaminowy

Rękopis liche papierowy z XVIII w. w bibliotece miejskiej w Królewcu z rysunkami

Rękopis papierowy in fol. w bibl. hr. Tytusa Działyńskiego w Kórniku sporządzony z drugiego exemplarza Krakowskiego przez Wincentego Kaniaka, r. 1841. (odmienna chorągiew 53a.)

F. A. Vossberg: Märkische Forschungen. Berlin 1850 8°. IV Bd. pag. 14-ff. i osobno

Adolf Meckelburg Neue preussische Provinzialblätter 1850. IX p. 321-367.

Muczkowski

Joannis Dlugossii seu Longini Historiae polonicae libri XII. Cracoviae 1877. 4°
Tomus IV Liber XI. pag. 42 – 47.
~~Bellum~~ Descriptio vexillorum et ordinum exercitus Cruciferii.

19 44

Reitzii Friderici Volgangi: Musaei Franciani Descriptio. Pars I. Numismata et gemmae. Lipsiae, litteris Udalr. Christ. Saalbachii 1781. 8vo

pag. 326 nr. 1458 Gemma caelata (Kamea) Chalcedonius, 7 linij w diametrze, oprawny w ołow: Popiersia potgorone (Zygmunta III Polskiego Króla i jego żony Anny Austryaczki (córki Karola arcyksiążęcia) „Opus bene sculptum".

Zbiór ten należał do Józefa de France radcy nadwornego cesarzowej Maryi Teresy w Wiedniu oddziedziczyła córka Anna Katarzyna baronowa de Cannegiesser żona Joachima Alberta de Hess konsiliarza nadwornego, który ten zbiór sprzedali 1781.

Camahutus - Camaïeu - Camee - Gamajk

An die Buchhandlung des Herrn

Der Unterzeichnete wünscht die Zusendung von

1 **Einbanddecke** zur „**Germania**“ in rother, brauner, grüner Farbe. (Preis 9 M.)

Ort & Datum: Name:

Gefl. recht deutlich auszufüllen und an die Buchhandlung baldigst einzusenden, von der die Hefte bezogen wurden.

Nieprzeźroczyste:

Jaspis ciemnozielony – jeżeli czerwono nakra-
piany: Heliotrop

Lapis Lazuli (Lasurstein) jasnoniebieski

Turkus ciemno niebieski

Półprzezroczyste:

Agat różnych kolorów

Carneol – Sarder (czerwono mięsnej barwy) Krwawnik

Chalcedon różnych kolorów

Onyx (mleczny wpadający w niebieski) do Kameów.

Granat (wiśniowy)

Opal mleczny. lecz gra rozmemi kolorami:

Przejrzyste:

Topas białawo-żółty

Chrysolith jasno niebiesko złotawy

Chrysopras niebiesko-żółtawy – morski kolor

Amethyst fioletowy lub niebieski różowy

Smaragd zielony (korund)

Hyacinth żółtawo-czerwonawy

Saphir niebieski (Korund)

Beryll wodno-niebieski (korund)

Turmalin brunatno-ciemny

Rubin: a) Almandin, Karbunkul, Carfunkel ciemno różowy –
b) Ballas blado r.
c) Spinell fioletowy
d) Rubicell żółtawo-różowy

Diament

Gips alabaster 45.

Kamienie nieszlachetne

1) Kryształ górski
2) Malachit
3) Kocieoko
4) Steatyt (Speckstein)
5) Serpentyn - Nefryt
6) Porfir, Granit, Basalt
7) Marmur: Karraryjski biały - Egipski czarny numidyjski żółty - Lacedemoński zielony - Bresciański (żółty z białemi plamami) Brocatello (żółty, zielony, czerwony mieszany) Cipollino (bladozielony), Giallo antico (słomianego koloru biało nakrapiany), Lumachello (czarno i biało nakrapiany) Ochio di Pavone, Pavonazzo, Giaspro antico (podobny do ja...) Verde antico (zielono nakrapiany)
8) Hematyt (żelazo)

Kamienie drogie

Diament – szlifowany: brylant (twardość 10)
(zasada węgiel) – rytowat na nim w XVI w. Jaco:
po czyli Come de Trezzo.

Korund: gatunki (twardość 9)

a) bezbarwny: Saphir blanc
b) różowy karmazynowy: Rubis oriental (Rubinus-carbunculus)
c) " jak róża: Rubis oriental variété.
d) niebieski lazurowy: Saphir oriental (Beryllus aëtoides)
e) " indygowy: " indigo.
f) fioletowy. Améthyste orientale.
g) żółty (jaune). Topaze orientale (Topazius-Chrysolithus)
h) zielony. Émeraude orientale.

Odmiany (z niższego rzędu) (twardość 8)

Różowy: α) Rubis spinelle (ponsowy)
β) " balais (fioletowy lub różowo-zielonkowaty) (Rubinus balafsius)

Zielony: α) Émeraude béryl
β) " aigue marine
γ) Turquoise

Twardość 7) γ) (kryształ górski fioletowy) " (Chalcedonius) (Leucachates)
Ametyst – Opal – Agat – Kalcedon (Heliotrop-Kornalin) – Onyx (Sardonyx) (Onyches Sardonyches) – Jaspis (Jaspidium)
Granat – Almadyn

Gemma sculpta (Intagliata) vertieft.
" caelata (Camees) erhaben
[illegible] (Leucachates)
Chalcedonius (weißer Agat
" aquatum
Carneola sive Cornalina (roth)
Sarda, Sardonyx gelb (Sardonyches)
Onyches (camees) Onyx (Opal)
Sardonyches (camees) Sardonyx
Jaspidium (grün) Jaspis (roth) (grün)
Turcica, Turcoides Jaspis aërizusa
Cyanus, Lapis Lazuli
Oculus felis, Asteria
Rubinus, Carbunculus
Rubinus balassius, Carbunculus amesthyson.
Granatus, Carbunculus nigrius rubens
Hyacinthus, Lyncurius (violet)
Saphirus blau – Beryllus aërioides
Topazius grünlich gelb
Chrysolithus
Malachites
Imago = caput
Protoma = Brustbild
Apophragisma = Abdruck – ectypon
Abraxae, Basilidianeae, Scarabaei (Abraxas
Symplegma (wojsiłka głów lub cresc. ciała)

Haematites
Vitrum
Carbunculus
Chrysoprasius
Smaragdoprasius
Adamas
Sardachates
Achates
Alabastrites
Steatites
Prasius
~~[illegible]~~
Beryllus
Pastae
Concha marina
Anaglyphum ex concha
Amethystus.
Symplegma (rożny skład)
Scarabaei
Cylindry asyryjskie

An die Buchhandlung des Herrn

Der Unterzeichnete wünscht die Zusendung von

1 **Einbanddecke** zur **„Germania“** in rother, brauner, grüner Farbe. (Preis 9 M.)

Ort & Datum: **Name:**

Gefl. recht deutlich auszufüllen und an die Buchhandlung baldigst einzusenden, von der die Hefte bezogen wurden.

48. drogie
podrogie

Annulus ferreus — Sardae inc.
aereus — Jaspide „ Jaspis
aureus — Achat_jaspis
argenteus — Onyces
Achat granata
Onyx Onyces
Sarda ex Sarda ampula aurea et circulo argent
Prasinos
Achates
Heliotropia . Lazuli
Hyacint
Cornalin
Cristal
Cyanea
Prasmos
Lazur
Gemma
Calcedon
Amath
Smaragd (rzadki)
Magnes
Amethystus
Vitr. antiqv.

M. Mariette Traité des Pierres gravées

Collore za Henryka IV
Gray 1753

Farbe Glanz, Durchsichtigkeit, Härte, Politur (49
Edelsteine Diamant. po persku almas greck. adamas
reiner Kohlenstoff
1) Gross-Mogul 279 karatów kosztuje 12 mil franc.
2) Orlof 193 karaty kupiony r. 1772 za 1/2 mil talar. przez Lazarewa w ~~Armenii~~ Bagdadzie z tronu Szaha-Nadir
– Kosztów.
3) Diament wielkiego Księcia Toskanii waży 139 kar.
Dziś dworu austr.
4) Regent kupiony w Malacca w posiadaniu Napoleona I
5) Gwiazda południa znaleziony 1853 w Brazylii 125 1/2 Kar.
6) Kohinoor z posiadłości Mogoła „Gora swiatła" 103 Kar.
7) Impératrice Eugenie 51 Talar.
8) Ligott z wschodniej Indyi Pasy Egiptu 47 Kar.
9) Gwiazda polarna w skarbie franc. 40 Karat
10) Sancy " " 33 Kar.
Korund, Rubin Saphir (reine Thonerde)
1) Diamant. 2) Rubin 3) Safir. 4) Chrysoberyll 5) Spinell
6) Zirkon, Smaragd, Beryll, Topas, Turmalin,
Granat, Pyrop, Opal, Chryzolit, Turkus
Halbedelsteine Ametyst, Bergkrystall, Chalcedon,
Karneol, Achat, Jaspis Feueropal, Chryzopraz, Malachit
Agat, Bernstein, Lazur
Spinell (Thon u. Talkerde = glinka i talk) jeżeli wiśniowy
nazywa się Almandin Rubin, żółty: Topas, rosenroth Balais, dunkelroth: Rubin Spinell
Chrysoberyll Thon = u. Beryllerde gelbgrün
Zirkon gelbroth Hiacynt
Smaragd Beryl (Berylerde, Kieselerde, Thonerde)

tief grasgrün Smaragd, blaugrün Be-
ryll (Aquamarin)
Topas hellgelb
Granat Karbunkel ma gros pěn zelaz
chrom i mangan
Chrysolit ölgrün
Türkis grünlichblau u. himmelblau
Hochtürkis Kost mamuta rafaboiwen
perlglein meidy
Opal milchweiß
Halbedelsteine: Lager,
Malachit, Bergkristal Onyx Agat

Bestellungen mit Ihrer Firma auf dem Umschlage erbitten wir uns deshalb umgehend, weil der Umschlag wegen Trocknen des Druckes bedeutend früher gedruckt wird.

Wenn Sie hiermit baar und in Rechnung fest oder à Cond. bestellen, so wollen Sie jeden Zettel gefälligst mit Ihrer werthen Firma versehen. Auf dem Baar-Verlangzettel zugleich in Rechnung verlangte Exemplare können wir nicht effectuiren.

Das Circular über „Halb's Illustrirter katholischer Volkskalender für 1866" folgt nächstens.

Von Ferdinand Kl…

…fest auf 12–1 frei | à Cond. | In …

Ort:

J. N. Et. G. — Druck und Papier von Leopold Sommer in Wien.

Wyroby z Kruszców:

I) Żelazo dzieli się zwykle na 3 gatunki stosownie do przy:
mieszki węglika: 1) Żelazo kute zawiera 1/2 lub 2/3 procentu węg:
lika; przy cieplocie +1400° R. daje się dopiero łączyć z sobą (szwejso:
wać), przez nagłe oziębienie w wodzie twardnieje. Za pomocą młot:
ków i dłut nadawać mu można kształty (toreutyka) roz:
maite. Kowale, ślusarze, płatnerze, pangrecerowie, ryngmachery,
iglerze, robili z żelaza kutego: drzwi, kraty, okucia, zbroje, broń
i t. d. 2) Stal zawiera więcej węglika i topliwszą jest od żelaza kutego,
oraz twardszą; przez łączenie drobnych kawałków żelaza z stalą robiono
tak zwaną stal damasceńską (demeszkę), która przez oksydacyję lub
przez kwasy gryzące mocniej żelazo niż stal, nabywała nierównej chro:
powatej powierzchni. 3) Żelazo surowe czyli lane, zawiera w sobie
przeszło 3 procentów węglika i topliwe jest już przy 1224° R. – Żelaza
zaczęto w Europie używać powszechnie dopiero w VI wieku. Przyozda:
bianie wyrobów żelaznych za pomocą wykładania innemi kruszcami
zowią Niemcy: Tauschiren (z włoskiego: tausia) jeżeli wyżłobiony
rysunek w zagłębieniach nabija się innokruszcowym ornamentem; lub
Damasciren, jeżeli się grunt pilnikiem robi się chropowaty a na to
wysadza się ornament. Oprócz nabijania drutem, wykładania, wysad:
[zania] czyli inkrustowania, używano do ozdób na żelazie: wykowania,
czyli trybowania, wyrzynania, rzeźbienia czyli cyzelowania,
i rytowania.

II) Miedź używana od najdawniejszych czasów pierwotnie na wyspie
Cyprze, ztąd nazwa grecka Kyprios i łacińska cuprum. Miedź jest miększa,
ciągliwsza i topliwsza od żel[a]za; można ją na zimno młotkiem dobrze
obrabiać, nabywa przez polerowanie pięk[n]y p[o]łysk, i przez wilgoć zieloną
powłokę niedokwasu. Z tąd bardziej się nadaje do wyrobów sztuki.
Połączenia miedzi z innemi kruszcami: a) Śpiż czyli Bronz, jest to miedź
z dodatkiem cyny, koloru czerwonawożółtego, twardszy od miedzi zwyczajnej,
powleka się wolniej od miedzi rdzą zieloną zwaną Aerugo nobilis, Łatina,

Verde antico. Śniedź takową można także sztucznie wywołać przez mazanie roztworem z salmiaku, wajnsztynu, soli kuchennej i miedzi saletrzanej. Bronz używany do medalów ma dodatek 2 do 10 procentów cyny w miedzi. — b) Mosiądz jest mieszaniną miedzi i cynku: im więcej cynku, tym żółciejszy bywa mosiądz. Właściwy mosiądz z dodatkiem cynku pierwszy zaczął wyrabiać Eber w Norymberdze r. 1553.
(Kontryfał) Jeżeli w mieszaninie więcej jest miedzi, zowią to tombakiem, który słabo złocony nazywa się talmi złotem. Nazwa tombak przyszła z Siamu. c) Pakfong, Alpacca srebro, Chińskie srebro, Neusilber, Argentan, jest to mieszanina miedzi, cynku i niklu, powzięta od Chińczyków.

III) Cynk znany pierwotnie w Chinach i Indyach, dopiero w środku szesnastego wieku wszedł w użycie w Europie. Biały mosiądz używany dziś do odlewów składa się z 8 części cynku, 1 części miedzi i 1 części lanego żelaza.

IV) Cyna

Tabaka. Do Polski pierwsze nasienie tej rośliny przysłał z Konstantynopola r. 1590 poseł Jakób Uchański Annie Królewnie (siostrze Zygmunta III). W bibliotece Załuskich był zielnik po tejże Annie, a w nim znajdował się liść tytuniu. Palenie tytuniu przyjęto od Turków w XVII wieku jak świadczą słowa tiutuń, cziaperuch (kapczug) lulka, stambułka, cybuch. Zażywanie zaś tabaki przyszło od Niemców i Francuzów. R. 1620 młodzież polska rzuciła się do palenia i zażywania tabaki jak świadczy Fabian Bierkowski w kazaniu na S. Jana Kantego. Jezuici polscy napisali dzieło Anti-Misokapnos zawierającą odpowiedź na dzieła Jakuba I króla angielskiego przeciw tabace. Haur za Jana III mówi o tabace czyli proszku francuskim iż go nawet damy używają. Pierwszy Ludwik XIII zaprowadził w Francyi monopol tabaki; w Polsce zaś 1776 ustanowiono monopol tabaczny i fabryki.

Cynk zaczęto wytapiać w Polsce i Krakowskiem r. 1817.

Żelazo wytapiano od najdawniejszych czasów w tak zwanych cygańskich (dołach) piecach lub dymarkach ([illegible]). Pierwszy ślad kuźnicy żelaznej przychodzi w przywileju Władysława Księcia Opolskiego i Wieluńskiego z r. 1364 na założenie kuźnicy Kerbeltowskiej pod Krzepicami przez rudnika Panka. — Za Batorego niejaki Hoevel w kuźnicach olsztyńskich w Oleśnicy wprowadził szwedzkie wykowanie żelaza z braniem sławy osmundskiem zwane. — Za Zygmunta III Włosi Caccia wprowadzili bergamskie dymarki w kluczu samsonowskim biskupa krak. i w tych kuźnicach wyrabiali pancerze, szyszaki, broń sieczną i palną. — Za Jana III wystawiono ([illegible]) w dobrach biskupów krak. pierwszy półwielki piec szybowy a r. 1725 pierwszy wielki piec w Zębkowicach. Za Stanisława Augusta przy końcu było 30 wielkich pieców, 30 dymarek, 80 fryszerek które produkowały 240,000 pudów [illegible].

W najdawniejszych czasach kopalnie kruszców należały do praw monarszych (regale). Panujący prowadził albo sam na swą rzecz i korzyść (jak żupy w Bochni i Wieliczce) albo upoważniał towarzystwa spółkowe (gwareckie) do prowadzenia kopalni na własną korzyść pod warunkiem oddawania dziesięciny (olbory) w wydobytej rudzie panującemu: który to rodzaj gwareckich kopalni przybył do nas z Czech, Węgier i Niemiec. Pozwolenie na poszukiwania górnicze wydawał panujący. — W Wieliczce i Bochni panujący kopali sól własnymi ludźmi na swoją korzyść lub puszczali saliny w dzierżawę. Z hojności swej dozwalali także kopania soli duchownym dla uproszenia łaski Nieba i prywatnym w nagrodę za usługi. Ztąd też widzimy w salinach oprócz rębaczy solnych królewskich, także oznaczoną pewną liczbę prywatnych zarobków (otroków) wyrębujących sól na dochód duchowieństwa, kościołów, ołtarzy lub też zasłużonych u dworu ludzi. Takie pozwolenie zwało się stolnictwem (branie soli na swoją potrzebę), otrzyctwem (utrzymywaniem otroka) lub łojem (od używania łoju do przyświecania służącego za miarę czasu pracy). Przepisy dla kopaln solnych zebrane ze zwyczajów w statut za Kazimierza Wielkiego są czysto krajowe polskie i nie mają wzoru ani podobieństwa w obcych krajach. — Dopiero od Pacta conventa Stefana Batorego r. 1576 regale doznało zmiany, szlachta ziemianie zawarowała sobie własność wnętrza ziemi z rudami kruszcowemi i solą. Tylko w dobrach królewskich lub starostwach pozostało regale kopania i olbora.

Le Livre des Collectionneurs par Alph. Maze-Sencier. Paris, librairie Renouard 1885. 8° str. X. 878. (20 Mark)

Zbieracze osobliwości. – Po ujarzmieniu Grecyi przez Rzymian, artyści wytworniejsi przenieśli się do Rzymian; a po upadku Państwa rzymskiego, sztuki piękne schroniły się na Wschód i do Carogrodu, w Europie zaś znalazły w klasztorach przytułek. Dopiero z końcem XV wieku, z odrodzeniem się nauk humanitarnych, sztuki piękne i wyroby artystyczne coraz silniej zaczęły się rozrastać we Włoszech, Francyi, Niemczech i Flandryi. Głównemi protektorami takowych byli: Karol V., Franciszek I., Leon X., Medyceusze

Stolarstwo wytworniejsze, Szkatulnictwo (les ébénistes, les huchiers). Od najdawniejszych czasów wykładano na Wschodzie meble złotem, słoniową kością, kruścami lub przedniejszemi drzewami. Sztuka inkrustowania znana była już dawnym Egipcyanom. – Kształt mebli odpowiadał zwykle panującemu stylowi architektury; meble same bywały rzeźbione. Pierwotnemi meblami były: krzesło czyli stołek (faldistorium, cathedra, dzisiejszy fauteuil), skrzynia (kufer czyli szkatuła, sepet–bahut, coffre, huche), kredens (dressoir, crédence, buffet), łóżko (lit) opatrzone zwykle podniebiem czyli baldakinem, szafa (armoire – Schrank), stół (table) później fornierowany (marqueté), ławka banc); – późniejszej daty są: komody, kanapy, biurka mahoniowe (en acajou) ozdabiane bronzem, porcelaną, taburety, toalety, sofy, ottomany, fotele, gerydony, szyfonierki, i.t.p. z drzewa cedrowego, mahoniowego, hebanowego, palisandrowego, różowego. (Ob: Jacquemart A.: Histoire du mobilier. Paris, Hachette 1876. 8vo). Style: gotycki, średniowieczny, renesansowy, rokoko, de Boulle ozdabiane bronzem, chiński. Sztuki przemysłowe.

53

Konwisarstwo. Wysokie ceny naczyń złotych i srebrnych, a
po części też prawa zbytkowe, które mieszczaństwu zakazy:
wały używać tychże kosztownych naczyń, były powodem iż
Konwisarze (Zingiesser. Maitres potiers d'étain) wyrabiali z cyny
lub kontryfatu (laterczyny) naczynia które nakształt srebrnych
ozdabiali piękną ornamentacyą. Półmiski, talerze, prawdy, miesz:
ki, miednice, czarki, dzbany, nalewki, konwie, kufle, flaszki,
solniczki kubki, lichtarze, świeczniki, kropielnice, relikwiarze
i t. p. naczynia i sprzęty, chociaż z cyny, dla pięknego i artystycz:
nego wyrobu, który rywalizował z utworami złotniczemi, wy:
soko są częstokroć cenione. W Niemczech mianowicie w XVI wieku
Konwisarstwo kwitło najwięcej: Marcin Harscher, Melchior Koch
(+1567) i Kasper Enderlein (+1633) w Norymberdze, a Franciszek
Briot w Besançon doszli do niepospolitej w tym przedmiocie
sławy.
Mosiężnictwo (Dinanderie) zajmowało się wyrobem miednic
do chrztu ze spiżu, lub miedzi, odlewaniem lichtarzy, nalewek
(aquamanile) w kształcie dziwotwornych zwierząt, sprzętów kościel:
nych, nagrobków. Miednice chrzestne wyrabiane młotkiem
w Augsburgu w XV wieku przez osobnych rękodzielników (Be:
Kenwloer) przyozdabiano wizerunkami: Zwiastowania, Adama i
Ewy, Trzech Króli; S. Marcina, S. Jerzego i napisami wytłaczanemi
trudnemi do odczytania z powodu dziwacznego układu liter gotyc:
kich. Odlewacze (Rothgiesser) (Ciseleurs, bronziers, fondeurs)
używali też młotka i dłuta. Podobnemi wyrobami z żelaza
trudnili się ślusarze (Serruriers) którzy wyrabiali sztuczne kra:
ty w swych warsztatach (la ferronnerie) oraz bramy i zamki.
Zegarmistrzowstwo (l'Horologerie) przyniesione ze Wschodu
kwitło już w XII wieku w Europie, mianowicie po klasztorach. Zegar:
ki kieszonkowe w kształcie jaja zaczął wyrabiać około r. 1500 Pe:
ters Hele w Norymberdze (pektoraliki). W XVI wieku miały więcej
zegary z automatami.
Szklarstwo (la Verrerie) bierze swój początek od Egipcyan i Fenicyan
skąd się dostało do Wenecyi (Ob. Jules Labarte: Histoire des arts indus:
triels au moyen âge et à l'époque de la Renaissence. Paris, Morel 1875 –
A. Sauzay: La Verrerie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours.
Paris. Hachette 1868).

Słynne są wyroby ze szkła weneckie z fabryk w Murano rzeźbione i złocone z XVI wieku, mianowicie ze szkła mlecznego (lattiuinio), z ozdobami filigranowemi (vasi a ritorti) (vasi a ritorti di lattiuinio); z ozdobami siatkowemi (vasi a reticelli) lub z ozdobami kolorowemi, polychromowemi (millefiori). W Niemczech sławne są naczynia z szkła kryształowego, które wyrabiał Kaspar Lehmann (1612) rznięte, z szkła rubinowego wyrobu Jana Kunckel (+1702), szkła czeskie które są czyściejsze od weneckich.

Emalie (Émaux) powstały około 3go wieku po Chrystusie, u dawnych Gallów, głownie w Limuzyi (Limoges). Francuzi rozróżniają następujące rodzaje emalij na wyrobach kruszcowych: 1) Les émaux champlevés ou en taille d'épargne et les émaux de niellure – nakładane na gruncie rzeźbionym, zwykle miedzianym. 2) Les émaux cloisonnés ou émaux de plique – nakładane polychromowo w polach pooddzielanych dla nieprzelewania się szmelcu, zwykle drutem złotym. Emalie tego rodzaju są zwykle pochodzenia bizantyjskiego i dosyć rzadkie bo je nakładano na złotych i srebrnych wyrobach. 3) Les émaux de basse taille ou translucides sur relief – nakładane na rysunkach cyzelowanych różnokolorowemi szmaltowemi proszkami, które się wypalały. 4) Les émaux mixtes. – Te cztery rodzaje emalij zowią ogólnie emaliami złotniczemi (Les émaux des orfèvres). – Odrębnym od tych jest gatunek emalij malarskich (Les émaux des peintres) który w XV wieku powstał w Limuzyi przez malarskie nakładanie pędzlem barw szmaltowych i wypalanie takowych. Najsłynniejsze emalie tego rodzaju wyrabiali Jean Penicaud, Léonard Limousin, Pierre Reymond, Pierre Courtois, Jean Court dit Vigier, Colin Nouailher i Noel Laudin.

Kobierce (tapisseries tissées), dywany, kilimy, obicia, kotary pojawiają się najprzód u Medów, Babilończyków, Egipcyan, następnie u Arabów (– kąd nazwa kobierców starego kształtu: Sarazinois).

53/d

Wyrabiano takowe z jedwabiu, wełny i złota najgłówniej ~~[illegible]~~ w Arras w XIV wieku (skąd ich nazwa Arrazi) następnie w Löwen, Bruxelli, Bruge, Audenarde, Lille i Tournay w XVI w. tak zwane flamandzkie kobierce. W Paryżu założył Jean Gobelin na początku XVI wieku fabrykę dywanów (Gobelins) przy której r. 1662 minister Colbert osobną szkołę otworzył. Użycie obić i kobierców oraz kołtryn z wygniatanej i wybijanej skóry kordybanowej na pokrycie ścian wyrugowane zostało r. 1688 przez zaprowadzenie malowanych obić papierowych (tapet) przez Papeléona. W Flandryi wyrabiał Bernard Van Klay kobierce podług kartonów rysowanych przez Rafaela. We Francyi dostarczali Vouet, Poussin, Le Brun, Coypel, Legrenée, Mignard. Kobierce mają zwykle na bordurze nazwę fabrykanta; dla podniesienia światłocieniów używano nitek złotych. Kobierce z scenami Starego Testamentu tkane są podług rysunków Rafaela, z mitologii podług Giulio Romano, z historyi Mojżesza podług Poussina, z historyi Alexandra Wielkiego podług Le Bruna. – W Belgii posiada M. Braquenie pomiędzy kobiercami także gobeliny z historią Jakóba i Józefa, oznaczone I.V.Z. (t.j. Jaques Van Zeunen – którego gobeliny są także w Katedrze Krak. pag. 337.) Najdawniejsze kobierce bywały też wyszywane igłą; kobierce tkane na warsztacie, także postrzygano.

Instrumenta muzyczne: a) dęchowe, b) perkussyjne, c) z strunami; theor. Najdawniejszym instrumentem był: rebec, o 3 strunach – altówka, be (torban) – Skrzypce: 1) Viola di braccio: skrzypce, altówka, viola d'amour. 2) Viola da gamba (b. setla). Najsławniejsze skrzypce wyrabiała rodzina Amati w Cremona (1580–1697) Guarneri w Cremona (1660–1755), Antonio Stradivari w Cremona (ur. 1644 † 1737) jego skrzypce płacą po 10000 fr.; Bergonzi, Montagnana. – Lutnie – Spinet (épinette) był to dawny psalterion, który Spinetti w Wenecyi na początku XV w. zaaplikował do klawicymbału – Organy – Arfy – Mandoliny – Gitary (Chitterrone) – lutnie (Archiluth) – Wirginał (rodzaj klawicymbału – wiolonczello – klarnety, flety, fagoty, surmy, trąby, puzany, szto[illegible]ty, cistrum.

Ceramika: 1) Wazy greckie i rzymskie z malowidłami białemi, czerwonemi, fioletowemi lub żółtemi na tle czarnym lub żółtym albo czerwonym; ich rodzaje: Oenochoé, Crater, Scyphus, Rython, Hydria. 2) Fajanse perskie ozdabiane kwiatami, zwierzętami, ptakami malowanemi z XIV wieku. 3) Fajanse hiszpańsko-mauretańskie z połyskami metalicznemi. 4) Fajanse z wysp Balearskich mianowicie z Majorki (z kąd nazwa Majolika) z kolorytem metalowym. 5) Fajanse włoskie z Castel Durante księstwa Urbino (gdzie wyrabiano tak zwane biskwitowe lichtarze z gliny niepolewanej (bistugi, tak zwane od fabrykanta Giovanni dai Bistugi r. 1361), z Pesaro, gdzie wyrabiano sławne czasze z malowidłami (cupa amatoria) i talerze na podarunki), z Gubbio z malowidłami dziwacznemi (groteschi), z Faenza w Toskanii z pięknemi arabeskami (z kąd nazwa Fajansu) - 6) Fajanse francuskie: z Oiron, sławne fajanse Bernarda Palissy z XVI w. z wyciskanemi zwierzętami i kwiatami (Rustiques figulines), fajanse z Nevers, Rouen, Marsylii, Strasburga, Luneville gdzie Stanisław Leszczyński założył fabrykę, w której Paweł Ludwik Cyffle wyrabiał piękne statuetki. 7) Fajanse holenderskie z Delft, z Bruxelli, z Arnheim (noszą znak koguta) Ob: Demmin: Guide - Jacquemart: Histoire de la céramique - Garnier Ed.: Histoire de la céramique. Tours 1882)

8) Porcelana: a) chińska wynaleziona w prowincyi Sin-p'ing 206 lat przed Chrystusem i japońska z różnych czasów i fabryk. b) saska wynaleziona r. 1709 przez Böttchera w Meissen ma znak [znaki], c) wiedeńska ma znak [znak], d) rossyjska ma znak: [znak] e) francuska z Sèvres ma znak [znak] (dwa L) z literą w środku np. [znak] z roku 1753 i t. d.; od r. 1793 znaczono: [znak] Sèvres; od r. 1833 (S. 33); - z Paryża r. 1778 znaczona: [znak] A

9) Naczynia kamienne (poteries de grés) dzbany i kufle wyrabiane z gliny szarej: a) niemieckie z płaskorzeźbami wyrabiane w XVI w. w Siegburg, Kolonii, Norymberdze, Buntzlau. b) flamandzkie wyrabiane w Raeren w Limburgskiem (Apostelkrug) - c) angielskie wyrobu Wedgwooda.

53/1X

Sztuki piękne

Malarstwo miniaturowe i na porcelanie.

Rzeźbiarstwo: a) Modelowanie z gliny (les terres cuites) u Gre-
ków i Rzymian używane, miało we Włoszech sławnych mistrzów:
Luca Della Robbia, Donatello, Mino de Fiesole, Desiderio, a
we Francyi w XVIII wieku: Ricourt, Michel, Boizot, La Rue, Marin,
Claude Michel (Clodion), a ostatniemi czasy: Cambos, Oms, Mo-
reau, dawniej Le Mire i Cyffle. b) Rzeźby z kości słoniowej
n. p. Dyptychy greckie lub prace rzeźbiarzy: Hans Sebald Beham
(+1550), Veit Stoss (+1542), Angermann 1672), Leonard Kern (1663),
J. C. Luck (+1780 w Gdańsku), Krueger (z Gdańska), Michał Amit,
Benvenuto Cellini (+1571), Jean de Boulogne (+1508), Blondel
1730. c) Rzeźby na drzewie wykonywali: Albert Dürer, Hans
Schaufflein (+1550), Lucas Cranach, Veit Stoss, Giuseppe Maria
Bonzanigo (+1820) - d) Modelowanie z wosku.

Gliptyka czyli sztuka rznięcia na kamieniu twardym sięga odległych
czasów starożytności. Pierwsi Egipcyanie zaczęli jej używać przy wy-
rabianiu skarabeów, które kładli przy mumiach w trumny wyobraża-
jące z jednej strony wypukłego chrząszcza rozmaitej wielkości, a z drugiej
noszące imię zmarłego wyryte hieroglifami. Skarabee egipskie (we-
dług Champolliona Figeac) sięgają nawet XVII wieku przed Chrystusem.
— Po nich najstarsze są Cylindry assyryjskie z agatu, lub krzoś-
tatu z napisami klinowatemi, używane jako amulety, podobnie jak
Abraxae czyli Abraxas Basilidianeae z mystycznemi napisa-
mi gnostycznemi, dotychczas zagadkowemi. U Greków którzy Glipty-
kę od Egipcyan przejęli sztuka ta doszła szczytu swej doskonałości.
Wyrzynano na drogich lub mniej szlachetnych kamieniach różne wy-
obrażenia, które zowią Kameami (Camahutus, Camaïeu, Camée,
Anaglyphum) jeżeli są wyrzynane wypukło (Gemma caelata)
(po staropolsku Gamajk) - a Intaliami (Intaglio, Intagliata, Gemma
scalpta) jeżeli są wyrzynane wklęsło czyli wgłąb. Wyobrażające
popiers, zowią Protoma; — rozmaity skład czyli zwój kilku głów lub części
ciała, Symplegma; (caprices) — maszkary: Grylli; — zwierzęta potworne: Chimerae;
— sama głowa: Caput. Kamee są najszacowniejszemi zabytkami sta-
rożytności, świadczącemi o rozwoju sztuki w różnych epokach, jako
też bogatym zasobem do [illegible] zwyczajów i obyczajów starożytnych narodów.

Widzimy na nich wizerunki bóstw oraz przedmioty odnoszące się do ich czci, sceny historyczne z czasów heroicznych począwszy od woj: ny tebańskiej aż do powrotu z pod Troi; napisy literami greckie: mi, etruskiemi, rzymskiemi, perskiemi, charakterami klinowate: mi assyryjskiemi, hieroglifami, wizerunki sławnych utworów rzeźbiarskich dotąd istniejących (jak Laocoon) lub zaginionych (jak Apoxiomenes Polykleta, Wenera Praxitelesa, głowa Miner: wy Phidiasa); ~~[illegible]~~ wyobrażenia i portrety ludzi sławnych z nauki (jak Homer, Demostenes), Cesarzy i Panujących; na nich dochowały się także imiona znakomitych artystów. Wielcy mistrzowie (jak Rafael i Michał Anioł) posługiwali się zna: komicie takowemi (A. Millin: Introduction à l'étude de l'archéo: logie). – Napisy na kameach greckich wyrażają zwykle imię artysty; na etruskich imię osoby przedstawionej; na rzyms: kich imię właściciela lub artysty. Kameów używano do ozdoby włosów, strojów, do pierścieni i jako pieczątki. Do wyrobów glip: tycznych używano kamieni: malachit zielony nieprzejrzysty; kamień lazurowy czyli ultramarynowy lapis-lazuli; Safir (Beryllus aëroides) niebieski; Rubin (Rubinus, Carbunculus) różowy; Smaragd (Smaragdoprasius) zielony; Topas (Topazius) żółty; Hiacynt (Hya: cinthus) fioletowy; F Opal (Onyx) mleczny i Agat (Achates) róż: nych kolorów (Sardonyches, Chalcednius seu Leucachates); Jaspis (Jaspidium) oliwkowy lub różnych kolorów; Kryształ górski przeź: roczysty; Turkus (Turcoides) blado niebieski; Krwawnik Corna: lina, Carneol) najczęściej używany; P Steatyt używany przez Chiń: czyków do statuetek; Bursztyn, Koral i Perłowa Macica (Concha marina) (od starych nie używana), Szkło (Vitrum) czyli Pasta, którą się najwięcej fałszerze posługują. – Sztuka gliptyczna znaną była u Chińczyków, Indów, Parthów i innych narodów Azyi; od Egipcyan dostała się do Greków, Etrusków, Rzymian, wreszcie do Carogrodu gdzie u Byzantynów zamarła. Dopiero w XVI wieku odżyła na nowo we Włoszech. W XVII wieku znowu podupadła i dopiero z końcem XVIII wieku na nowo odżyła wskutek amatorstwa zbieraczy. Najsłynniejszemi artysta: mi w tej gałęzi byli w starożytnej Grecyi: Théodoros z Samos (740 lat przed Chrystusem), Polyctetes z Sycionu i Pyrgoteles (po Alexandrze wielkim) – za czasów rzymskich: Eutyches, Dioscorides, Nicandros, Evodus, Epdion – Z czasów odrodzenia: Domenico dei Cammei, Foppa Caradosso z Medyolanu,

U Greków i Rzymian dobierano kamieni koloro: wych odpowiadających treści n.p. Plutona rzeź: biono na kamieniu czarnym, Bachusa na ametyście, Amfitrytę na szmaragdzie, Marsyasa na krwawni: ku (karnelinie).

F Rodzaje agatów nadających się do rzeźby kameów

P Saphirin, Chrysopras, Heliotrop – nazwy od zabarwienia.

53/h

F Engelhard Daniel z Norymbergi + 1552;

Pietro Maria da Pescia, Matteo del Nassaro z Werony (+1547), Giov. Jacopo Caraglio z Werony (1539), Lorenzo Marmita, Alexandro Cesare il Greco, Flavio Sirletti (+1737), [Antoni Pichler ur. w Brixen i syn jego sławny, Jan Pichler ur. w Neapolu 1737 + 1791, Wawrzyniec Natter ur. w Biberach, Jacques Guay 1715 + 1787, Romain-Vincent Jeuffroy (1749 + 1826) (Ob: Vasari, Mariette, Natter, Millin, Champolion-Figeac, Leturcq, Chabouillet)

Sztuki piękne zastosowane do ubioru i stroju.

Płatnerstwo: Zbroje i rysztunki. Płatnerze i miecznicy (Fourbisseur - Schwerdtfeger).

Szewstwo i szewc. (les chaussures et les cordoniers) podlegali także modzie. Rzymianie, przyodziewali nogi w kothurny; za czasów Karola Wielkiego noszono już boty. R. 1154 Henryk Plantagenet dla pokrycia niekształtnej narośli na nodze zaprowadził w Anglii modę trzewików à la poulaine, która przeszła w XIII wieku do Francyi i przetrwała aż do końca XV wieku, przybierając tak potworne rozmiary iż Karol V edyktem z r. 1368 zmuszony był zakazywać takowe. Od czasów Ludwika XII noszono trzewiki axamitne, wyszywane i wycinane, okrągławe. W XVII wieku weszły w użycie boty rajtarskie (à l'écuyère). Za Ludwika XV nosiły damy trzewiki z skóry mordorowej (czyli ceglastej) lub safianowej przyozdabiane fontaziami z koronek złotych i zapinek, lub z wykładami czerwonemi, oraz z kosztownemi sprzączkami. Sprzączki u trzewików pojawiają się w XVII. wieku aż do r. 1789 we Francyi.

Osobliwości amatorskie.

Zbieracze osobliwości: guzików, sprzączek, podwiązek, grzebieni (które należały i do przedmiotów kościelnych), tabakierek, fajek, pierścieni, rękawiczek, zwierciadeł, wachlarzy, lasek, autografów, (Sławny Vrain-Lucas podrabiał autografy Attyli, Judasza, Alexandra Wielkiego i sprzedawał drogo Michałowi Chasles członkowi Akademii), znaczków pocztowych (zaprowadzonych w Londynie 1840, we Francyi 1849, w Niemczech 1850), fajek, tabakierek, nożów, kart do gry

Sposób dzielenia (égrisage) dyamentów odkrył Ludwig de Berghem (z Brügge) r. 1476

Sposób rytowania w dyamencie pierwszy użył Ambrogio Foppa zwany Caradosso (1503–1513) po nim Jacopo da Trezzo (1519–1556), Jerzy Höfler (1630) z Norymbergi, Clement Birago z Lombardyi, M. de Fries (1863) 1. 12

Fabrykacya Strass (Kamień czeski) naśladującego dyament znana u Arabów, ukazała się w Niemczech około r. 1200 (plasma) tego rodzaju fabrykaty naśladują szmaragd, topaz, szafir, granat

54.

Pierścień (od słowian. pierst' = ręka z palcami lub palec) z osadą
drogich kamieni [redacted] (Annulus - δακτύλιος - anneau - ring
- litewsk. žiedas); - Obrączka (od obręczy = kółka) gładkie kół=
ko jakiego używają do ślubu (nazwa późniejsza); - Sygnet
(od łacin. signum = pieczęć albo signetum) z pieczęcią do odcis=
kania. Pierścień u starych narodów był symbolem władzy (Farao
na znak władzy w Egipcie dał Józefowi pierścień. Genes. XLI. ii. 42)
Starzy Grecy kochali się w pierścieniach; zbiór takowych zwał
się: Daktylioteka. Pierścienie noszono dawniej na lewym ręku
zwykle na czwartym palcu, który z tąd otrzymał nazwę annu=
laris. Z początku nosili niewolnicy żelazne ludzie srebrnej klassy
srebrne i bronzowe, a senatorowie i inne znaczne osoby ze złota.
Namiętność do podobnych ozdób wzrosła do tego stopnia że pierścienie
noszono nie tylko na obu rękach i wszystkich palcach, ale
nawet na ramionach i na nogach. (Z tąd powstały naramienniki
bransolety.) Pogańskie narody na całej prawie kuli ziemskiej
znały już pierścienie jak to widać z znajdywanych w mogiłach
i kurhanach pierścieni i obrączek bronzowych lub złotych
lub srebrnych w kształcie spiralnym lub plecione lub z tyłu
zamykane na haczyk. Podobne pierścienie z tak zwanej epoki
żelaznej znajdują w całej Sławiańszczyźnie i na Litwie.
W mogile Childeryka króla Franków znaleziono r. 1635 w Tournay
sygnet z napisem: "Childerici regis." (jest dziś w bibliotece w Paryżu)
Słowem pierścień jest ozdobą sięgającą najdawniejszych czasów
i rozpowszechnioną na całym świecie. W dziejach naszych spoty=
kamy 2 piękne legendy o pierścieniu: jedna dotycząca herbu Habdank
druga wynalezienia kopalni w Wieliczce przez św. Kingę. [redacted]. Zygmunt August zostawił w skarbie koronnym (jak świadczą
inwentarze) znaczny zbiór kosztownych pierścieni. Za Stanisława

Augusta zwyczaj noszenia licznych pierścieni wyrodził się w nadużycie: albowiem damy wyższych stanów idąc za przykładem pani Dulli metresy króla nosiły pierścienie nie tylko na rękach, lecz i na palcach nóg; było to bardzo przyzwoitem w wieku który się gwałtem chciał zbliżyć do dziczyzny, czyli jak sam nazywał, stanu natury. Obrączki ślubne czyli zaręczynowe znane były Hebrajczykom, Grekom i Rzymianom; forma ich okrągła był symbolem wiecznotrwałej miłości małżeńskiej; noszono je na czwartem palcu lewej ręki; albowiem wierzono, iż z tego palca jedna żyłka bezpośrednio łączy się z sercem; ztąd też lud zowie ten palec serdecznym. W pieśniach gminnych napotykamy częste wzmianki o pierścieniach. Dotąd jeszcze lud wiejski nosi pierścienie tombakowe, cynowe, srebrne. Polskie ślubne obrączki nosiły dewizy JEH (Chrystus), „Dwie ręce [dwa serca] splątane", lub napis: „Serce moje i twoje – Połącz Boże oboje." Indianie, Chińczycy, Malajczykowie noszą obrączki na palcach na rękach, nogach, ramionach, biodrach, w uszach, nawet i w nozdrzach. W wiekach średnich noszono tak zwane konstellacyjne pierścienie jako talizman: (cf pierścień z rogiem łosia, z zabiciem) złoty oznaczał Słońce; srebrny Księżyc; cynowy Jowisza; żelazny Marsa; miedziany Wenerę; ołowiany Saturna. Kamienie drogie miały także swe znaczenie: do pierścieni złotych dawano karbunkuł, do srebrnych szafir, do cynowych topaz, do żelaznych rubin, do miedzianych szmaragd, do ołowianych granat. Pierścień taki talizmanowy skrycie położony na ołtarzu podczas mszy św. zanurzano potem w wodzie święconej. Posiadający taki pierścień mógł się stać niewidzialnym, dotknąwszy nim przyciągał do siebie osobę, zgadywał myśli cudze, mógł się od choroby i trucizny uchronić. Szkoda tylko że się nie zdołał oprzeć prawdzie, przed którą rozwiać się muszą te urojone przesądy. Nie zadziwi nas wartość jaką Polikrates przywięzywał do swego pierścienia jeżeli wspomnimy jaką pierścień dziś jeszcze pomiędzy nami odgrywa rolę. Strata pierścienia zadatku miłości, zguba ślubnej obrączki zasępi i najpogodniejsze czoło, nasuwając wróżbę złowrogą; zwrot pierścienia danego to zerwanie wszelkich związków miłości i przyjaźni. Obrączkę ten martwy symbol, poszanujemy nieledwie

za miłość samą. Dać komu obrączkę – to dać swe serce; odebrać ją – to serce odebrać; stracić przypadkiem – to rzucić w swą pierś robaka niepokoju, że miłość się rozchwieje, związki serca pękną, uczucia zardzewieją. Nie zawsze jednak pierścień tak piękną przedstawiał stronę. Ludzie z najniewinniejszej rzeczy potrafią zrobić narzędzie występku i zbrodni. Któż nie słyszał o pierścieniach jako narzędziach śmierci mieszczących w sobie jad i truciznę. Do Polski Królowa Bona przyniosła te pierścienie śmierci, jak widać z listów Zygmunta Augusta do Barbary Radziwiłłówny. Do wewnętrznej strony takowego pierścienia przymocowane były dwa delikatne ząbki z najostrzejszej stali ze zbiornikiem przeznaczonym dla trucizny. W owe czasy chcąc się na kim zemścić dość było włożyć mu na palec taki pierścień i ścisnąć rękę, tak żeby lekko zadrasnąć, a ofiara mając w zadraśnięciu jad zapuszczony nie uszła śmierci. Taką śmiercią zginął akademik Condorcet, przenosząc otrucie nad gilotynę otrzymawszy przygotowany pierścień od Cabanisa; taką trucizną chciał się otruć Napoleon I w Fontainebleau.

Abhandlungen über die Goldschmiedekunst und die Sculptur von Benvenuto Cellini, übersetzt und verglichen mit den Parallelstellen aus Theophilus' Diversarum artium Schedula von Justus Brinckmann. Leipzig (E. A. Seemann) 1867. 8º. pp. 193. 1 Thlr (Trattati dell' Oreficeria e della Scultura di Benvenuto Cellini edit. Carlo Milanesi 1857. – 1a edyc. Due trattati uno intorno alle otto principali arti dell Oreficeria; l'altro in materia dell' arte della Scultura, composti da M. Benvenuto Cellini. Fiorenza 1568. 8º.

1) Niellikunst 2) Filigranarbeit 3) Emailliren 4) Edelsteinkunde, Schliff, Einfassung, Tinte, Folie. 4) Minuteriearbeit, mit Punzen (Cesello = ztąd Ciselirung) erhabene Figuren auf Gold= und Silberblech zu treiben (Toreutica trybowanie) 5) Grosserie in Gold und Silber – Odlewy w formach (en coquilles) lub w piasku (en sable)

Rubin balascia (ziemski) – 1) Egipcyanie znali już emalią w celkach zellenemail – émail cloisonné) – 2) Emalia dołkowa (Grubenemail – émail champlevé) poźniejsza wynaleziona w Francyi i Italii – Filigranowa robota (lavorar di filo) znana u Egipcian – Niellowanie (od nigellum) odwieczne, na początku XVI wieku zarzucone, tylko na Wschodzie kwitnie

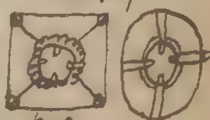
3) Przezroczysta emalia wypukła (émail translucide sur relief) powstała w XIII w. 4) Emalia malowana powstała w XV wieku w Flandryi

Steinschliff (linsenförmig, halbkugelig) = en cabochon (mugeliger Schliff) – w XV w. facettowanie – Rauten

Krzyż złoty z cząstką (drzewa) Krzyża św. dar Kazimierza W. w Katedrze Krakowskiej (Ob. Wzory sztuk średn. Ser. II Zesz. 15 Tabl. P. i P.p. Krzyż cały i szczególnie z sztuki: Wysoki 0,830 metr. Długość poprzecznej belki 0,580 metr. Na nim w środku mała pasyjka z drzewa Krzyża św. w oprawie złotej z Chrystusem złotym i ozdobami w których małe rubinki. Belka podłużna ma nabite kaszty złote ozdobne z dużemi kamieniami drogiemi trzymanemi przez pazurki; oraz małe kaszciki okrągłe z kamieniami i perłami przytem ozdoby arabeski w których splotach powtarzają się Orzeł polski, Ptaki rajskie Osoby zbrojne jadące na koniach osoby stojące. Ozdoby te, sploty i osoby są przybite do blach złotych; są one odlewane i rycone; niemasz na nich śladu gotycyzmu, tylko styl romański: Krzyż ten ma 60 rubinów (rubini) szmaragdów (smaragdi) szafirów (saphiri) ametystów (właściwie rubiny blade: balassii) chryzolitów i 100 przeszło pereł. Podług zapisu w Kalendarzu Krakow. (Łętowski: Katalog IV p. 53) kazał go zrobić Kazmierz W. i darował go Katedrze Krakow. r. 1369. Toż samo powiada pod r. 1369 Długosz (Ed. Lips. I p. 1157). Krzyż ten ceniony na więcej jak 10,000 czerw. zł. (?) stał na złotej podstawie ozdobionej czterema złotemi statuami które Zygmunt I r. 1524 przy odnowieniu Krzyża tego kazał dorobić. – U spodu krzyża dodane później 3 tarcze herbowe na jednej Orzeł biały w polu czerwonem na drugiej głowa woła w polu czerwonem (raczej Półkozic) a na trzeciej: 3 Korony (herb. Kapituły Krakow. – Maczyński (Pamiątka II p. 140) pisze że kształtu grecko-ruskiego (?-bynajmniej) że się po zdobyciu Lwowa r. 1340 dostał

kaszty

Kamienie mało-wato szlifowane

Kazmierzowi W. który go umierając 1370 zapisał Katedrze – tożsamo powtarza Łętowski (Katalog)

Janko z Czarnkowa archidiak. gniezn. pisze że Kazmierz W. testamentem sporządzonym d. 3 listop. 1370 zapisał Katedrze Krak. Krzyż wartający przeszło 10000 florenów (Somersberg II p. 100)

Toż samo powtarza pod r. 1370 Długosz (Ed. Lips. I p. 1161) dodając że ten Krzyż duży (wartający 10000 flor. miał dużo kamieni złotych i drzewo Krzyża św.

Pod r. 1369 poprzednio (Ed. lips. I p. 1152) Długosz idąc za Kalendarzem krakowskim pisze że Kazmierz W. r. 1369 d. 12 Lutego darował Katedrze Krak. Krzyż złoty duży zdobny w kamienie drogie perły i drzewo Krzyża św. Co stanowiło największy klejnot katedry. (Więc podług Długosza darował Kazmierz W. dwa Krzyże: jeden r. 1369 a drugi 1370 ?)

Kromer pisze iż Kazmierz W. zabrał r. 1340 we Lwowie dwa Krzyże złote; z których jeden z drzewem Krzyża św. jest w skarbu kapituły Krak. darowany przez tegoż Króla testamentem (Ed. Colon. pag. 207 et pag. 220). Toż samo co Kromer powtarza Bielski (w Kronice wyd 1597 pag. 228 i 238)

Chociaż Rastawiecki w opisie i historyi tego Krzyża pisze iż jest kształtu greckoruskiego i robiony może we Lwowie – to nie ma w tym Krzyżu ani śladu Ruszczyzny; bo Rusini nigdy nie ozdabiali krzyżów osobkami wypukło odlewanemi – jak tu widzimy – jest to robota niezawodnie zachodnia, polska, a najprędzej Krakowska.

1) Kielich Dąbrowki w Trzemesznie z srebra pozłacany z X w. czarę ma dużą szeroką (calix ministerialis) na niej u góry napis: +++ Matre Deo digna – sunt haec pro Virgine signa – Pro nostris damnis – lavat hunc Jordanicus amnis. Napis ten rytowany i napuszczany czarną farbą (niello) na tle srebrnym. Pod napisem (robota rytowana) na tle srebrnem złocone sceny św. rytowane napuszczane niello: a) Objawienie się Boga Mojżeszowi (w krzaku gorejącym) który zdejmuje trzewiki b) Zwiastowanie N. P. Anioł z nimbem trzyma wstęgę z napisem: Ave. Maria. gra. c) Aaron (w kapeluszu [△]) stoi przed ołtarzem na którym 3 świece i różyczka; na ołtarzu napis X. II. – Aaron Virge. d) Narodzenie Pańskie: Maria leżąca, nad nią dziecie w powiciu, wół i osioł e) Chrzest Chrystusa: S. Jan Chrzciciel w skorze P. Jezus w wodzie a nad nim Duch św. i Anioł trzymający szatę. f) Wieczerza pańska. Chrystus, 11 Apostołów i z przodu Judasz. Figury wyzłacane, tło srebrne arabeskowe zapuszczane niello, sceny przedzielają słupki. Chrystus na wszędzie nimb z [⊕] – U spodu ~~[illegible]~~ pod scenami napis do koła: +++ Concordes isti cantus magnalia Christi. pod nim na tle srebrnym arabeskowem niello złote wizerunki ewangelistów z wstęgami: S. Johannes ewa. (orzeł z nimbem) – S. Marcus ew. (lew skrzydlaty z nimbem) – Scs. ~~[illegible]~~ Lucas ew. (wół skrzydlaty z nimbem) – Scs. Mateus ewa. (anioł) = Gałka ma wśród arabesków wypukłe 4 figury osób lejących wodę z naczyń, w górze napis: Eufrates. Geon. Phison. Tigris. = Podnożek niski ma górze w łukach 4 wyzłacane figury z napisami u spodu: Justicia (z wagą) Temperancia (lejąca napój) Prudencia (z wężem) Fortitudo z włocznią i tarczą [shield]. Poniżej na samej podstawie w środ łuków pomiędzy wiażyczkami kościelnemi architektury bizantyńskiej na tle srebrnem niello 8 figur kobiecych trzymających napisy na wstęgach: Beati paupes. S(piritu) Q(uoniam) E(orum) E(s)t R(egnum) C(elorum) – B(eati) Qui precutione(m) p(er)p(atiuntur) P(ropter) J(ustitiam) Q(uoniam) Ipsi(orum) C(elorum) R(egnum) i t. d. (8 Błogosławieństw) – Na brzegu podstawy napis: + Gaudia sumorum – queris habere polorum – harum sectator – virtutum sis et amator. – Pod spodem kielicha w XVII wieku wyrytowano M(arcas) 4. Scoti 1½: Przezdziecki czyta mylnie Semiuncias; półtora łuta ?? Serenissima Dąbrowka eulae Tremesnensi obtulit Anno D. 965. –

kształtu liter: G (g) A. M (m) E (e) P (per) q (g) — Do tego Kie:
licha Patyna srebrna pozłacana duża: W środku Chrystus na Krzyżu
w przepasce (perizoma) po kolana (co pokazuje na XIII w.) mający nogi
na podstawie (subpedaneum) obok niego Kobieta (wiara) w Koronie z proporcy:
Kiem o 3 strzempkach (co pokazuje na XIII w.) chwyta w Kielich strumień
Krwi wytryskujący z boku Chrystusa. Z drugiej strony Kobieta z zawią:
zanemi oczemi (pogaństwo) trzyma proporczyk na dół i Koronę ma pod
(nowy i stary testament) nogami. Napis środkowy do Koła: + Vita subit letum — dulce do po:
tat acetum — non homo sed vermis — armatum vincit inermis.
Dalej około na brzegu 9 scen z starego Testamentu: a) Abraham ofiaru:
ruje Izaaka b) Melchisedech z winem i chlebem c) Sen Jakuba o drabinie
d) Mojżesz zawieszający węża na pustyni. e) Mojżesz wyprowadza laską
wodę ze skały f) Dwaj wysłańcy żydowscy z winnym gronem g) Człowiek
wiek młócący snopy i anioł h) Człowiek palący baranka na ołtarzu
i anioł. i) Człowiek z brodą koło niego z naczynia i kobieta z drew:
na trzymająca. Napis na brzegu pateny: + Clamant scripture — quod
signavere figure — signis patratis — jubar emicuit deitatis — que
precesserunt — Cristi tipus illa fuerunt. — Cała patyna srebrna złoco:
na rysunki rytowane niello. — E. Raczyński (Wspomnienia Wielkopolski
T. II p. 337) słusznie kielichy te Trzemeszneńskie do XII lub XIII wieku
zalicza — Rysunek i opis podał Dr. Ney w Przyjaciel ludu Rok XVI
obacz XX (wielkość naturalna) str. 115. — We Wzorach sztuki średniowiecznej Tabl. XX (Kielich Dąbrow:
obacz Y ki w Trzemesznie z tex tem.) Tabl. Y (Patena do kielicha Dąbrowki) Tabl.
X. (I. c. szczegóły: 4 rzeki: II. a szczegóły: 6 scen z czaszy kielicha. II b. szczegóły:
4 ewangeliści. II c. szczegóły: 4 cnoty. — III szczegóły: 9 błogosławieństw) —
— A. Przeździecki mylnie do X wieku odnosi. — W Trzemesznie jest naj:
dawniejszy przywilej z r. 1145, oraz rękopis: Manuscripti variorum rerum
curiosarum a prima fundatione hujus domus canonicae Tremesnensis. Anno
1666 per Żegocki) — W Trzemesznie był starożytny relikwiarz głowy św.
Eufemiu przyniesiony w X w. z Werony, ten skradziono r. 1838.

2) Drugi Kielich Dąbrówki w Trzemesznie srebrny pozłacany grubo,
rzeźba na nim młotkiem wykowana. Na gałce arabesk napuszczany emalią
czarną, mało co niższy od pierwszego, z czaszą podobnie szeroką. U góry czaszy
wypukłych złoconych na srebrnem tle, napis + Unctio. tam regum. quam. virtus. mistica vatum omnibus indutis.
x. p. m. sunt. signa. salutis — Pod nim 6 scen z starego testamentu: a) Koronacya
Dawida na tronie (Koroną ♔ z berłem ⚚ jak na brakteatach) (jak w...) Napis: Natan. P. DO. rex. Joab
(Natan prorok Dawid rex Joab razem... z ... ... a vina miecz. —

(figury podobne jak na drzwiach gnieznień.) b) Dawid siedzący daje koronę młodemu Salomonowi, z boku Bethsaba. Napis: David rex. Salomon rex, Bersabes. c) Eliasz wskrzesza zmarłego syna wdowy z Sarepty. Napis: Elias P. Puer Sunami. d) Porwanie Eliasza na wozie do nieba, a Elizeusz chwyta jego płaszcz. Napis: Elias P. Ubi nunc est do Elise Przezdziecki czyta: Elias P. suum vest. dans Eliseo(?). e) Elizeusz rzuca sól do studni, koło której 2 osoby. Napis: Eliseus sal in puteum. f.) Elizeusz wyciąga z rzeki siekierę koło niego mężczyzna. Napis Eliseus P. sceny te przedzielone słupami. — Pod temi scenami na spodzie czary 6 rozet wypukłych (IV. b.) — Gałka ma arabeski czarno emaliowane z liściem winnem (IV. c.) — Na podstawie 6 scen wypukłych złoconych na srebrnem tle. a) Kapłan z trybularzem i matka ofiarująca małego Samuela. Napis: Samuel. b) Saul król odziera Samuelowi poły od płaszcza napis: Samuel P. c) Samuel namaszcza Dawida. Napis: David. d) Dawid z kamieniem w procy i Goliat który ma na sobie koszulę drucianą, po bokach włócznię, tarczę ( ) i miecz. Napis: David ... Golias. e) Michol żona Dawida dla ukrycia ucieczki męża stoi przy łóżku w którym posąg leży. Napis: Simulacru David. f) Arcykapłan daje Dawidowi chleb i miecz. Napis: Bise ...) X·H·PANIS. Przezdziecki czyta R. Saul XII Panes. — Pod dnem ~~...~~ podstawy napis z XVII wieku: M. 3½. Serenissima Dąbrowka ecclesiae Tremesnensi obtulit A. D. 965. — We Wzorach Tabl. Yy. Drugi kielich Dąbrowki w Trzemesznie). Tabl. X. (IV. fryzy — góły: a. sceny na czarze. b. rozety na czarze. c. arabeski na gałce. d. sceny na podstawie.)

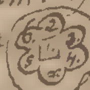
3) Kielich S. Wojciecha w Trzemesznie. z X wieku — Czara z agatu ciemnoniebieskawego z rytami opraw[iona] w złoto; ozdobki w kształcie lilij (fleur de lys) — Gałka z arabeskami w których splotach: lew, ptak, struś, człowiek. — Podnóżek muszlowato wyginany ma na wypukłościach od dołu kwiaty — Robota jak widać z końca XII lub początku XIII wieku. — We Wzorach. Tabl. X (Kielich) Tabl. X (I fryzy góły a. arabeski na gałce. b. kwiatki na podnóżku.) Text A. Przezdzieckiego

W Trzemesznie są Relikwiarze: Kości z nogi S. Wojciecha w oprawie srebrnej w kształcie skrzyni z galeryjkami wyzłacanemi i figurami świętych rytowanemi na około. Napis: Hec cistella sive Capsa diligentia et opera reverendi patris Andree Drzaszno divina patientia abbatis regularis monasterii Tremeschen

facta est et operata sub Anno Dni 1507 consumata vero est XXI mensis Maii feliciter per Magistrum Petrum aurifabrum et civem Poznaniensem ad honorem Sancti Adalberti pontificis et martiris ecclesiae hujus. = Tamże Relikwiarz S. Wojciecha w kształcie ręki robiony 1533 przez Bernarda złotnika mieszczanina i burgrabiego gnieźnień.

4) Czara obrządkowa w katedrze płockiej dar Konrada I xcia mazowieckiego z XIII w. – Jest to kielich z niską a szeroką czarą (Calix ministerialis) srebrny pozłacany, rysuny na nim napuszczane czernią (niello)

W górze dokoła czaszy napis: + dux conradus. dux bolezlaus. emomizl. mesco. ludmilla. salomea. iudita. – Pod napisem na czarze 8 medalionów (z okrągłych wyobrażeniami ryconemi: a) Anioł stojący z wstęgą na której napis: Ave Maria. b) Maria siedząca trzyma wrzeciono i kłębek. F d) Maria leżąca, dzieciątko w żłobie, wół i osioł. e) Maria siedząca z dzieciątkiem przed nią Król klęczy podając naczynie. f) Dwaj drudzy Królowie (Magowie) z naczyniami. g) Herod na tronie siedzi z mieczem przed nim rycerz w kolczudze trzymający dziecię któremu rękę uciął. h) Maria z dzieciątkiem ucieka do Egiptu na oślętku. – Na gałce 6 głów wypukłych w okrągłych obwódkach. – Na podstawie są rysunki: a) Chrystus na krzyżu z głową zwieszoną bez korony, przepaska ma do kolan, nogi skurczone pojedynczo gwoździami przybite; pod nogami czaszka. b) Starzec ze zwojem: Jeremias. c) Vo Hisaias. d) Vo Abraham. e) Vo + Moises. f) Vo Helias. = Patyna w kształcie talerza ma piękny rysunek w środku 1) Chrystus siedzący na tronie (Car sławy) prawą ręką błogosławi na sposób iż wielki palec 2gi i 3ci otwarte a ostatnie 2 zamknięte; lewą ręką trzyma księgę. Nad Chrystusem korona i w łuku 2) Anioł klęczący z trybularzem; dalej w łukach. 3) Osoba w czapce klęcząca trzyma kielich. Napis z boku: dux conradus. 4) Osoba młoda klęcząca ze złożonemi rękami. napis: semovitus. 5) Osoba młoda klęcząca ze złożonemi rękami. napis: kazimirus. 6) Kobieta z zawiązaną głową klęcząca trzyma kielich. Napis: oafia (może Gafia?). – Kielich robiony między 1228 a 1237. Konrad xiąże + 1237 z żony Agafii zostawił: Przemysława który + 1228 Ziemowita, Kazimierza, Zemomysła. Mieszka, Ludmillę, Salomeę, Judytę. – We Wzorach: Tabl. A ~~Kielich~~ (Czara I z napisem i 2 medalionami szczegółowo) Tabl. Aa (szczegóły: reszta 4 medaliony i rysunek podnóżka.) Tabl. B (Patyna) – Rysunek wolniejszy i lepszy jak w dawniejszych.

F c) Starzec siedzący trzymający laskę (S. Józef)

5) Kielich S. Jadwigi w Skarbcu Katedr. Krak. z XIII w. – Jest to właściwie kubek którego czasza z szkła grubego zielonego ma na jednej stronie wyrzniętego orła ~~a na drugiej~~ ~~[illegible]~~ gryfa. (na drugiej stronie takiemo.) Szklenica ta przymocowana do podstawy srebrnej pozłocistej gwoździkami. Podstawa (podług Rastawieckiego z XIV wieku?) mająca 6 pól na nich rytowane: a) Pelikan karmiący swe pisklęta b) Głowa S. Jana w medalione na czarnem tle bez nimbu d) Zakonnik bez nimbu klęczący z bertem. e) S. Jadwiga z nimbem trzymająca klasztor e) Osobka trzymająca weronikę (w medalionie na czarnem tle) f) Samson rozdzierający lwa (... nogi spód:)

Kielich ten podług Nakielskiego (Miechovia p. 954) darował kościołowi S. Jadwigi Miechowitów w Krakowie ⊕ spadkobierca Zygmunta Lorębskiego r. 1641. (Rastawiecki niewiedział że podobny kielich jest na Szląsku podobno w Wrocławiu ob: Lux: Roman. Stylproben 4°.). Kubek szklanny (podobne przychodzą r 1390 w rachunkach Jagiełły) miała używać S. Jadwiga w Trzebnicy później dorobiono podstawkę do niego. – We Wzorach Ser. II Tabl. A a (~~[illegible]~~ Kielich a) z przodu b z tyłu c) szczegóły podstawki)

6) Kielich Kazmierza wielkiego w Trzemesznie w. XIV. – Kielich srebrny pozłacany. Czasza gładka nieco wyższa Gałka wypukło odlewane ma ozdoby z liści dębowych i różyczek, oraz w 6 medalionach okrągłych na tle z emalii niebieskiej ryte 6 główki: P. Jezusa, P. Maryi i czterech świętych. Na podstawie spływają liście akanthu wypukło. W śród nich 3 główki emaliowane na tle niebieskiem kratkowanem (nie ma opisu emalii) w łukowatem kole: : Mężczyzna z nimbem z założonemi rękami – Głowa kobiety z nakryciem głowy szafirowem – Głowa biskupa młodego z złocistemi włosami w infule w nimbie (S. Wojciech?) Na brzegu podnożka napis + kasimirvs. rex. polonie. comparavit. anno. domini. m. ccc. li. (1351) – Opis Dra Ney w Przyjaciela ludu Rok XVI – Opis przez Przezdzieckiego w Wzorach Ser. II Tabl. X (~~[illegible]~~ Kielich z napisem osobno i 4 rys. medalionow)

7) Kielich Andrzeja Proboszcza w Trzemesznie w. XV. – Kielich srebrny pozłacany. Czasza na wgórze napis gotycki: + hunc. calicem. comparavit. ver. (venerabilis) vir. dns. andreas. ppoitus (praepositus). triemesen. ano. dni. m° cccc° xiiii° (1414) – nadgałką w niebieskich 6 polach emaliowanych litery i.h.e.s.u.s. – Gałka zdobna w wypukłe gotyckie listki na 6 sękow

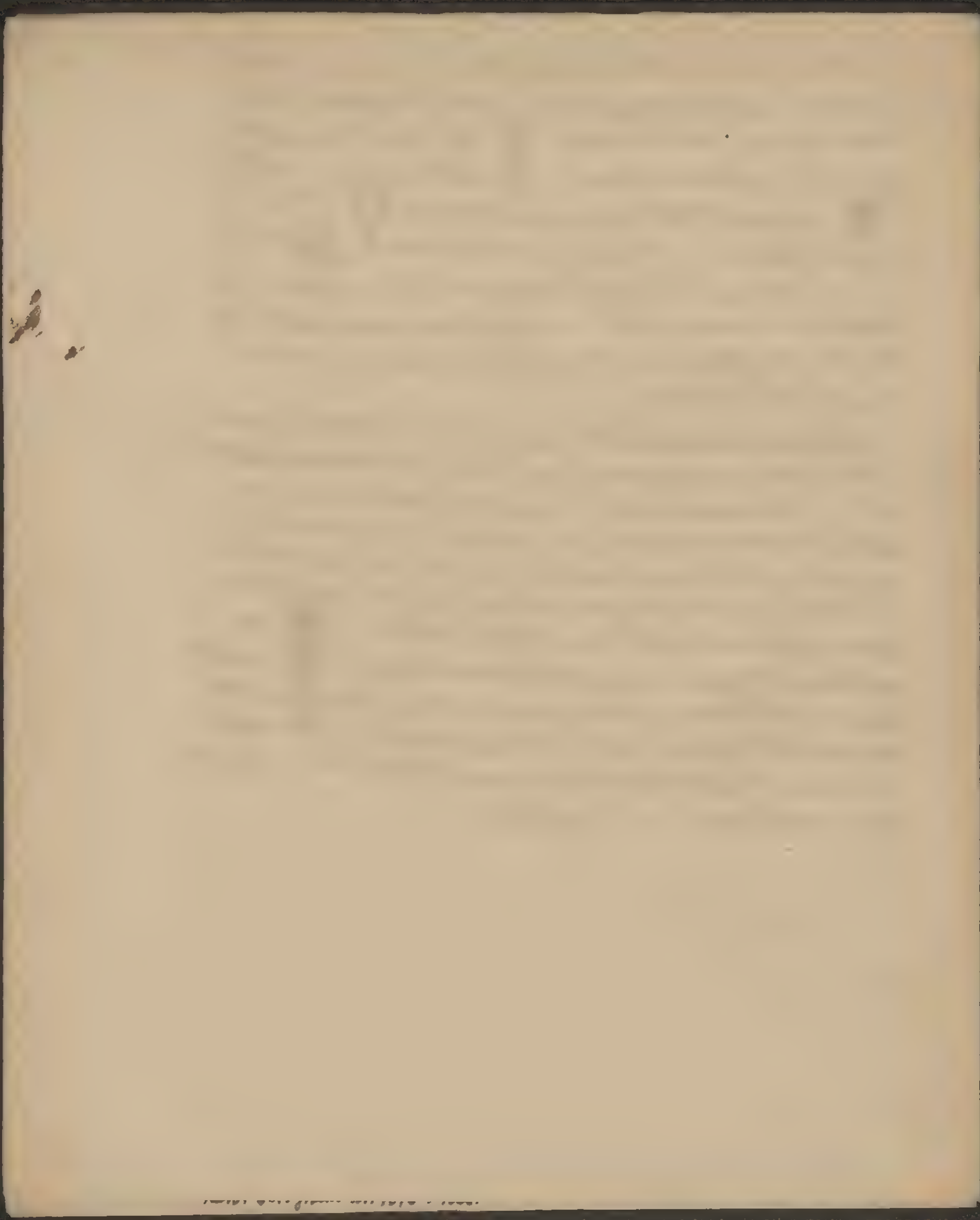
czterograniastych na których na tle niebieskiem złote. +. m. a. r. i. a. Podgałka na 6 polach niebieskich ◆ X. r. s. t. u. s. – Na podstawie w sześciu polach pod baldachimami gotyckiemi rytowane postfigury: a) S. Jan Chrzciciel trzymający na dysku baranka bożego z krzyżem (podług Przezdzieckiego Chrystus trzymający kulę ziemską) b) P. Maria w koronie z dzieciątkiem Jezus c) Donator klęczący z herbem Róża przy kolanach. d) Chrystus umęczony z przebitym bokiem i rękami e) Biskup z księgą i pastorałem f) S. Wojciech – Rysunek w Wzory Ser. II Tabl. X x (z napisem)

8) Kielich Zbigniewa w Włocławku z XV wieku – Podobny formą do poprzedniego tylko bogatszy i ozdobniejszy. Na czaszy srebrnej pozłocistej napis gotycki: sit. tibi. xpe (Christe). calix. gratus. et. sbigneus. aucto^r. ; pod tem wypukła koronkowa filigranowa ozdoba w fiale gotyckie. Na gałce wśród wypukłych rozet na 6 sękach czterograniastych ◆ na tle niebieskiem litery: [illegible] i. h. e. s. u. s. – Na podstawie w 6 polach [illegible] rytowane postfigury: a) P. Jezus któremu z boku sączy się krew do kielicha b) S. Jan ewang. z książką. c) Święta w koronie z wieżą (S. Barbara?) d) P. Maria z dzieciątkiem Jezus. e) Święta w koronie trzyma palmę i naczynie w kształcie koszyka f) Święta bez korony z na krzyż głową z złożonemi rękami (S. Jadwiga?) – Rysunek we Wzorach Ser II Tabl. Y (Kielich z napisem i szczegółami podstawy) – Kielich ten Zbigniewa Oleśnickiego bisk. kujaw. 1473 – 1480.

9) Kielich królewicza Karola Ferdynanda w Płocku z XVII wieku – Ze złota ważący 450 dukatów, z rzezbami, emalią, sadzony brylantami w stylu rokkoko (przejście z renesansu w rokkoko) rysunek piękny. Czasza złota (z czaszką) pokrywa w bogatej rzezbionej emaliowanej oprawie. Wśród ozdobek rokkoko 3 główki wypukłe aniołów i 3 sceny emaliowane (powleczone emalią białą z złotemi włosami) w ramkach rokkoko: a) Wieczerza Pańska b) Chrystus w Emaus c) Chrystus w Ogrojcu. – Na rączce 3 główki wystające aniołów i w konchowatych niszach 3 posągi świętych emaliowane S. Zygmunta króla z jabłkiem i berłem, b) S. Ferdynanda podobny i S. Karola Borromeusza w stroju kardynalskiej purpurowej i albie – Spód kielicha ◆ emaliowany ma wśród ozdób 3 głowy aniołków. – Pod spodem emaliowany herb polsko szwedzki Wazów i nad nim napis na wstędze: Carolus Ferdinandus Dei gratia princeps Poloniae et Sveciae episcopus plocensis et vratislaviensis – Rysunek ze szczegółami we Wzorach Ser I Tabl [illegible] LL. – Karol Ferdynand ur. 1613 + 1655.

10) Kielich Króla Michała w Częstochowy (z r. 1670) – Z srebra pozłacany na spodzie czaszy, na gałce i podnóżku wysadzany (inkrus: towany) korelami rznietemi, w desenie – Do tego Kielicha podobne 2 ampułki z zgrabnemi uszkami przedstawiającemi aniołków inkrustowane koralami, – Puszka na sol podobniej inkrustowana – i Puszka na Kommunikanty podob: nież inkrustowane. – Przedmioty te darował Król Michał r. 1670 podczas ślubu z Eleonorą w lutym. – Rysunek we Wzorach Ser. II Tabl. Rr. (Naczynia Kościelne Koralami wysadzane dar Króla Michała Korybuta do Częstochowy)

11) Puszka własnoręcznej roboty Zygmunta III do Kościoła Refor: matów w Warszawie ofiarowana, tamże dotąd przechowywana, wiek XVII – Z srebra wyzłacana dość pojedynczej roboty – Nakrywa w kształcie 2 koron Królewskich jedna nad drugą. Zwierzchnia korona ma wgórze gałkę i krzyż. Spodnia ma w środku mały posążek Zbawi: ciela. Obie przejrzyste osadzane szafirami, rubinami, szmaragdami matemi szlifowanemi w kasztach wystających srebrnych. Na podstawie jest napis: Sigismundus III rex Poloniae fundator hujus Conventus hanc pixidem propria manu fabricavit et ecclesiae PP. Reformatorum S. Antonij donavit. – Klasztor w Warszawie Reformatów założył Zygmunt III r. 1623. – Rysunek Puszki we Wzorach Ser. I Tabl. Rr.

Złotnik gdański Piotr von der Rennen robił srebrną trumnę S. Wojciecha r. 1662 kosztem Wojciecha Lilchowicza Kanonika gniezn. Spoczywa na 6 srebrnych orłach polskich na wierzchu leżąca postać świętego – na niej sceny z życia świętego.

Emalia i jej gatunki: a) przejrzysta (translucid) b) nieprzejrzysta (opac)
I) Złotnicza (émail incrusté – Goldschmiedemail
1) komorkowa (cloisonne – Zellenschmelz)
2) ~~[illegible]~~ dołkowa (champlevé – Gruben-schmelz
3) z wewnętrznemi wypukłościami (translucide – Reliefschmelz) na rysunku robionym rylcem
4) na wypukłej robocie (de haut relief) na wypukłej rzeźbie.
II) Malarska (emaux peints, de Limoges) farbami topliwemi, limuzyjska.

Starożytności. Gazeta warsz. 1826 d. 17 lipc. Nr 113 udziela wyjątek z listu pewnego prałata donoszący z Puław: Iż rybacy w Sanie pod Radymnem wydobyli głowę z ciągnionego srebra 13ej próby 3 funty ważącą niegdyś pozłacaną, można zaś mie: działą. Głowa zwierzęca morda niby barana ma 1½ ćwier: ci długości, łeb szeroki, uszy cielęce rogi półłokcia dłu: gie nakształt wołowych zagięte na końcach mają gałki; [illegible] szyi podobna do ludzkiej w miejscu oczy ślad kamieni błyszczących. Reszta [illegible] (sądząc z białości [illegible] i połysku odła: manego srebra pozostała w wodzie. W miejscu tem przed 7 laty były ogrody. Rząd austriacki robił dalsze poszuki: wania o których skutku nie wiedzieć.

Czara obrządk. w Płocku z text S. I

d.- spod

Patyna do czary d.

Korona: Kazimirus od głowy srebrnej S. Zygmunta w Płocku XIV w.

Patyna: Vita Jubit do pierwszego Kielicha Dąbrówki w Trzemesznie X w. (S. I)

Relikwiarz: Id ... Relikwiarz Łęczycki z XI w. (S. II)

Krzcielnica: Ut Vat. Chrzcielnica w Kościele S. Jana w Toruniu XIII w. (S. II) K.K.

Krzcielnica Kamienna z orłem Chrzcielnica w Kościele S. Krzyża w Bodzentynie: S. II w XV K.

Kielich S. Wojc. w Trzemesznie (S. I)

Pierwszy ~~Drugi~~ Kielich Dąbrówki: Damiuf czary w Trzemesznie z X w. (S. I)

Blacha Matki Boskiej S. I

Kufel i flasza Zygm. Aug z text.

Ołtarzyk hebanowy w skarbcu Częstochowskim z r. 1624 (S. I) 10.

Klejnoty z XVI wieku Książka (S. I) Tabl. O.O.

Pochwa od szabli Żółkiewsk. z text (S. I)

Czaszka Ryxy z text. (S. II) B.B. C

126

Grabowski: Dawne zabytki. Kraków 1850. pag. 203

R. 1632. d. 7 Maja. Królewicz Władysław włożył na palec Zygmunta III pierścień szafirowy który szacowano na 1200 talarów. Koronę złotą na wzór robioną 450 czerw. zł ważącą rubinami sadzoną i sceptrum z jabłkiem (Sobieski Jak.: Acta interregni po Zygm. III.)

Dyptyk srebrny pozłacany w kształcie książki, na jednej stronie w płaskorzeźbie Chrystus na Krzyżu i 2 osoby pod Krzyżem, na drugiej stronie Krzyżak klęczący przed Matką Boską. Napis do koła: Thusunt drihundirt jor unde ach unde achzic jor, do lis machen Bruder Thile dagister von Lorich Huskumpthur — na drugim boku: Nach Gotis gebort zum Elving dese thofil in unser liben froven Herc unde der heiligen der heiligetum hy in ist. — Wewnątrz na jednej stronie Chrystus na Krzyżu, z drugiej figury świętych; po bokach drobne relikwie.
Był w skarbcu Katedry gnieźn. r. 1828 darowany następcy tronu pruskiego.
(Kolumb, Pamiętnik podróży. Warszawa 1829 Tom V (Nr. 28) str. 182. Przejażdżka w Prussach polskich List I. przez J. Krępowieckiego.)

Historia. H. Poloniae. Ord. Soc. Jesu.

Cichocki. Anatomia consilii editi de stabilienda pace Regni Poloniae Jesuitis pulsis. Mendacia conficta a quodam anonymo impostore contra religiosum societatis Jesu ordinem detegens Authore Gaspare Cichocki Can. et Parocho Sendomiriensi. Cracoviae in off. Andrea Petricovii. 1611. 4. XI. 4. 6.

1429 – Wyšegrad zastawione r. 1420; zgmunta.
7 Heubte
1 Bild S. Gregorii
1 " S. Pauls Ap.
1 " Niclos.
3 Monstranzen
1 Monstanzya da man das heilge Sacrament inne gehalten
1 Vergoldt Kreuz mit Heiligthum
1 Ein silbern Kreuz in 2 Stücken
1 Arm in Kleynem leinen Sacke
2 Leuchter.
1 Vire Kichter-Fuss oder Unter Theil von Mon:
stranzen oder Kreuz
2 silberne Ampullen
1 Theil aus ein Vorspan mit Unsern Gotisanthiz
1 Klein Theil Gestalt als ein Huttel
puszka w pradze [drawing] fig 6. p. 272.

Sybille: 1) Elisa Libica. 2) Sambeta Persica. 3) Erifile Eritrea, 4) Deifoba Cumana, Italiae. 5) Artemide Delfica. 6) Pito Samia. 7) Amaltea Cumana Ponti. 8) N. Ellespontica. 9) N. Frigia. 10) Albunea Tiburtina.

Loretto. R. 1722 były tu w Skarbcu między innemi dary. Il Bambino d'oro fasciato di [illegible]issimo lavoro offeri Sigismondo Re di Polonia (p. 46 Nr 9) — Głowa S. Barbary oprawiona w bogaty relikwiarz srebrny dar Arcyksiężny austryackiej (p. 47 Nr 22). Druga podobna głowa S. Barbary w Pieczarskiej Ławrze w Kijowie, która prawdziwa? — Relikwie S. Gereona dowodcy Legionu Tebejskiego — La Tazza medesima di cristallo adorna di perle ed' oro, di cui servivasi la Santa Regina di Polonia Edwige (pag. 47 Nr 24) darowana przez Arcyksiężne [illegible] ruch. — Una Statua d'un palmo d'oro sopra base e zoccolo d'ebano, con vesta, scettro e corona reale, oltre un Mondo pure d'oro fregiato di diamanti, con insieme Reliquie di San Ladislao, consacro, con donarla a [illegible], il Re Ladislao III di Polonia. (Nr 25 [illegible] pag. 48) — Di conspicuo dissegno riesce la Campana di Libre 20 d'oro, omaggio del Re Sigismondo III di Polonia. Di questa s'avverte, che caduta da alto sul pavimento di marmo non soffrila [illegible] [illegible]ura (pag. 53 Nr 12) — Il prencipe Alberto Stanislao di Radziwil ne dono una (campana) pure d'argento (pag. 56 Nr 33)

(Raphaeli abbate:) Notizie della Santa Casa della Gran Madre di Dio Maria Vergine adorata in Loreto. Venezia presso Andrea Poletti 17[illegible])

Stradomski Mikołaj herbu Prus syn Jana i Zofii z Ożarowa Kasztelanki żarnowskiej r. 1617 zaślubił Katarzynę Pszonkównę córkę Jakuba Pszonki z Babina.
(Ob. Kmita Jan Achacy: Monogamia Jego Mości Pana Mikołaja Stradomskiego i Jej M. Panny Katharzyny Pszonkówny Jego Mości Pana Jakuba Pszonki z Babina Córki. W Krakowie R. P. 1617. 4to K. 12; wierszem polskim – na ostatnich 6 kartach: „Mórocoznea Babińskie" opis Rzeczypospolitej" Babińskiej wierszem.

Inwentarz ~~[illegible]~~ skarbu Kościoła B. Maryi z r. 1452 wspomina „Duae cistulae (cuprea deaurata), in una cistula sex partes reliquiarum de sancto Mauricio. (Sprawozdania Komisji do badania historji sztuk. T. IV. Zesz. II pag. 65. *))

Viaticus – Psalterium – Antiphonarium – Legendarium – Matutinale – Gradnale – Passionale – – Sermones – Agenda – Concordanticae – Quadragesimale – Postilla – Missale – Martirologium – – Rubrica – Catholicon – Omeliae –

*) pag. 69: Monstranciola in medio cum vitro rotundo, in ea digitus Sanctorum Cosmae et Damiani (Spis z r. 1452)

Kleinodien welche die Polnische Republic an Ihro Churfürstliche Durchlaut von Brandenburg wegen Elbingen eingesetzet.

Aufgefangene Brieffe über den jetzigen Zustand der Staats und Gelehrten Welt. Wahrenberg 1700. 8vo. IX Pacquet pag. 939–942

Spis Klejnotów mianowicie Moskiewskiej Korony wzięte 1606 przez Konfederatów w Moskwie po śmierci Dymitra Samozwańca, wykupione przez Zygmunta III

R. 1657 traktatem welawskim pożyczył Margrabia brandenburg Polsce 120000 złp – co uczyniło 140000 talarów – zaco zastawiono część insygniów Koronnych – r. 1698 z tego powodu zajęli Prusacy Elbląg

Format	Autor (Redaktor)	Tytuł, godło, edycya, miejsce druku, miejsce składu, ilość tomów, w… rycin, mapp, tablic, pla… Stan egzemplarza
	~~(Dąbczański Anton)~~	Lit. D
		Die ruthenische … zien von Anton D… rath zu Lemberg. … einem Russinen
		Lemberg 1850. … Instituts-Dr…
		8vo s. 148

Tłumacz (przerabiacz) (wydawca)

autor anonim
Eustachy Prokopczyc
dyrektor gimnaz. w
Tarnopolu.

Dział	Umiejętność	Przedmiot
Hist. pol.		

O Opecin 1854 III

132

Biblioteka warsz.

III. Spominki

1851 T. III p. 339 (Wyroby złotnicze za Zygm. I Caraglio nobilit z r. 1552

" p. 578 Grabowski Doświadczenie Dawne zabytki

1852 T I. p. 142 IV. Spominki Medalierstwo Kiełińskie

III p. 555 V. Spominki sztuki piękne za władz. Jag.

1853 I p. 134 Spominki Arazzi

Bolesław Kupniewski

przez Ostróg w Juwkowcach

p. Radzimost Ostróg w Siwkach

11 11 g. wol

Michniewicz d. Question po

Paris 1863.

Caraglio Jan Jacobo wykonał popiersie Bony w agacie oprawne w złoto emaljowane (Sobieszczański Wiad. II. 329). R. 1552 wykonał dla Króla tarczę złotą za summę 1271 czerw. złot. (Pamiętnik warszaw 1813. T. IV. p. 150)
Pracowali na dworze Zygmunta Aug. Złotnicy: Wincenty Palumba (1552 r.) – Casper de Castello (1546–1548) – Cesar de Seronis z Mediolanu (1552–1558) – Andrzej Mosqua (1545 – 1575) może to syn Gian Maria Padovano ?:)
Ob: Bucher: Geschichte der technischen Künste. Stuttgart 1875.

Artyfici.

1588 Nicolaus du Menil aurifex civitatis Gallus + 1587

Caspar Kurz pictor meßtka na Podebrau

135

1616 Joannes Barbier aurifaber
Cornelius Bais "
Benjamin Lanier "
Christianus Mahyn "

Cornelius Buis } 1616
Lanier } aurifabri

Joannes Barbier

240. Przywileje złotnicze sztuk 26.

242 Ustawa cechowa z r. 1606

241 Uchwała złotnicza z r. 1646.

243 Zapisy cechowe 1463

244 Książka cechowa z czasu Zygm. III

245 Zapisy Cechowe z r. 1555.

Polkowski:

Porte d'airain de la cathédrale de Gnie=zno, par M. l'abbé Brykczyński, traduit par Ladislas Glinka (Extrait de la Revue de l'Art chrétien. Tome I. 5me livraison 1890) Im=primé par la Société Saint-Augustin, Bruges) 4to str. 12.

(jest to przetłomaczony ustęp z dzieła: Polkow=ski Ign. x: Katedra gnieźnieńska. Gniezno 1874. 4to str. 102 – 114) (Brykczyński mylnie nazwany autorem)

Miednice mosiężne (Taufbecken) i misy robione przez cechy sławnych majstrów (Beckenschläger) w Norymberdze, Augsburgu, Ulmie, Brunszwiku i innych miastach niemieckich. Miednice te wybijane młotkiem na stęplach noszą na sobie wyobrażenie najczęściej S. Jerzego, Zwiastowanie i t.p. przytem napis dawny oznaczający miejsce roboty i majstra. W Niemczech najczęściej przychodzi napis VLM. tLIER t.j. Ulm T. Lier. Niewłaściwie przypisywano zbyt odległą starożytność tym pomnikom (jak n.p. Wóicl nazywa Z. Marią na takiej miednicy dyzwa) E. G. Förstemann w piśmie Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit 1854 Nº 1 st. 11–13 powstał przeciwko dawnemu wiekowi tych miednic odnosząc je do XV lub XVI wieku.

Przepowiednia S. Wacława wyryta starym charakterem na srebrnéj blasze znajdującéj się obecnie w Muzeum Paryzkiem.-

Quando Marcus pascham dabit,
Dum et Gallus ter canabit;
Tunc Germania exultabit;
Hungaria se liberabit;
Italia novum statum stabit;
Turcus Moscos confutabit
Et Polonia triumphabit,
Totus mundus vae! clamabit!

1856

Płaszcz koronacyjny cesarzów niemieckich (pluviale - paludamentum - pallium imperiale) z materyi ciemnoczerwonej wzorzystej jedwabnej (Cendel + Croisé - Serge) ma na tle wzory maurytańskie (arabeski), haftowany perłami i złotemi nićmi (or de Cypre), ma za wzór po obu stronach (w kompartymentach przedzielonych palmą) lwa duszącego wielbłąda. Bramowanie czyli szlak (aurifrisia) równie haftowany złotem i perłami z naszywanemi złotemi emaliowanemi blaszkami. Napis kuficki głosi, iż płaszcz ten robiony w Palermo dla króla normandzkiego Roberta Guiscard r. 528 Hegiry t. j. r. 1133 po Chrystusie. (Dziś w Wiedniu). Kształt półokrągły.

Płaszcz koronacyjny węgierski przerobiony w XVI wieku z ornatu kościelnego, z szarej grubej jedwabnej materyi z wzorami kwiecistemi purpurowemi i niebieskiemi ma haftowane obrazy świętych złotem, króla Stefana i jego żony Gizeli z napisem: „Casula haec data et operata est anno „ab incarnatione Christi MXXXI, Indictione XIV a Stephano rege et Gisela regina." t. j. r. 1031. Rysunek obrazów bizantyński. hafty wykonane przez haftarzy (phrygiones, brambaricarii) nicią jedwabną purpurową okręcaną cienką blaszką złotą.

Jabłko koronacyjne (pomellum globus) wypełniano wewnątrz ziemią z góry Kalwaryi (Golgotha)

Septr składa się z trzonka (fistula - stylus) i z wierzchołka ozdobnego w kształcie kwiatu i liści barszczowych (acanthus) lub w kształcie lilii (francica - fleur de lis)

Insygnia Koronacyjne. 1) Płaszcz koronacyjny czyli Kapa (Pluviale – Pallium regale – Palludamentum) /: w jakim

F: Zygmunt III w obrazie [illegible] Rubensa

Kazmierz Jagiellończyk na grobowcu F:/ – albo 2) Dalmatyka (Dalmatica – Tunicella) /w jakiej Władysław Jagiełło na grobowcu:/ używana i do stroju podczas uroczystości dworskich./ z herbami haftowanemi 3) Alba (Camisia) z białej kitajki, z złotem bramowaniem (periclysis) haftowana perłami i złotem. 4) Pas (Zona – Cingulum) złoty 5) Stuła Królewska (Stola – Orarium) 5) Pończochy Królewskie (Caligae – Tibialia) czerwone jedwabne haftowane. 6) Sulejaty (Calceamenta – Sandaliae – Socculi) z czerwonego axamitu z złotem wyszywaniem (Taki jeden jest w Wzorach sztuki średniowiecznej mylnie nazwany trzewikiem Królowej Jadwigi na tytule)

7) Sukienka spodnia krótka (Tunica talaris – Leibrock) (jak na grobowcu Jagiełły) 8) Rękawice (Chirotecae) haftowane. 9) Korona (corona) złożona z kompartymentów (areoli) czyli sztuk i z łuków (arcus); pod koroną noszono czasem Sudarium. F

F lub Caputium

9) Jabłko (Pomum – globus) – 10) Berło (Sceptrum – virga). 10) Miecz (Gladius S. Mauritii) 11) Księga ewangelii (Evangelistarium) z rzeźbioną okładką (Frontale) 11) Relikwiarze (Hierotheca – Feretrum – Arcula) 12) Ostrogi złote (Calcaria)

Klejnoty Koronne zabrała z Polski Elżbieta starsza siostra Kazimierza W. a matka Króla Ludwika i wwiozła do Węgier. Były to a) Korona złota (Corona materialis Regni Poloniae) którą Cesarz Otto III koronował Bolesława Chrobrego. b) miecz Szczerbiec, zwany też Żurawiem („quem Gruem vocant") c) berło d) jabłko złote. Dopiero r. 1412 Zygmunt Luxemburczyk król węgierski Władysławowi Jagielle bawiącemu w Węgrzech w Warprim (Wadkert) na polowaniu oddał też Klejnoty i przez rycerza swego Andrzeja Rożna z Rożnowa herbu Gryf przesłał dodawszy do tego relikwiarz srebrny pozłocisty w kształcie monstrancyi zapieczętowany pieczęcią Króla Ludwika. Ucieszony Jagiełło darował Rożnowi 2 wsi w Sandeckiem a wróciwszy do Krakowa kazał przed sobą nieść Klejnoty koronne i w dzień Wniebowzięcia N. Maryi w kościele N. Maryi w rynku publicznie na widok przed stalami gdzie się dział wystawić. (Długos. Lib. XI pag. 330 et 331)

<u>Insygnia koronne polskie</u> zostawały pierwotnie w Gnieź-
nie, skąd takowe r. 1320 na koronacyą Władysława Łokietka
i żony, do Krakowa sprowadzono (Długosz). Ludwik król r. 1370
znowu takowe sprowadził do Gniezna (Kronika Jana z Czarnkowa w
Mon. Polon. II str. 644) i zabrał z tamtąd do Węgier (Dług. l. X); dopiero
cesarz Zygmunt r. 1412 wrócił takowe wraz z Szczerbcem Władysła-
wowi Jagielle (Dług. l. XI). – Najdawniejsza lustracya insygniów
tych jest z r. 1475 (Hubert L. Pamiętniki histor. T. I str. 128) gdzie między
innemi wspomniano „gladius Styrbecz in cista". Następna rewizya skarbu
skarbia z r. 1510 wymienia także 3 miecze (dwa pruskie a trzeci Szczyerbyecz).
(Lubomirski Tad. Trzy rozdziały z hist. skarbow. str. 22). Toż samo i rewizya
z r. 1555, z r. 1564, 1587, 1617, 1658, 1661, 1669 (Hubert), 1676, 1688
(Niemcewicz Pamiętniki T. III str. 73) – R. 1703 i 1726 Szembek biskup kujaw.
podczas wojny z Szwecyą wywiózł za granicę, skąd dopiero 1726 powróciły.
Przed r. 1736 leżały te insygnia w ukryciu w grobach kościoła Missyo-
narzy w Warszawie przez półtrzecia roku ukrywane przez partyją Leszczyńs-
kiego. Po rewizyach r. 1736 i 1739 nastąpiła r. 1792 ostatnia przez Czackiego
dokonana (Ob. Artykuł o rewizyach skarbu kor. w Bibl. warsz. 1879 T. I str. 1),
poczem (według podania Kratzera[*]) mieli insygnia r. 1794 Prusacy w Krakowie
zagrabić (podług podania zaś w Bibl. warsz. 1879 I str. 9 i II str. 47 miały w
wilię rabunku d. 14 Czerwca 1794 przybyć wieczorem do zamku Krakow. dwie
osoby, które otworzywszy skarbiec, niektóre z niego insygnia zabrały i
pod przysięgą tajemnicy jako depozyt narodowy u jakiejś rodziny złożyły).
Szczerbiec należał do tych insygniów koronnych: był to mały mieczyk
(w XV wieku rozróżniano kord (cultellus) 1432, szarszun (gladius) 1444
rodzaj miecza, koncerz (gladius reformatus) 1464, szabla (framea) 1468)
Kronika wielkopolska z XIV wieku (Bielowski Monum. Pol. II str. 483) pierwszy
raz wymienia „Szczirbyecz" czyli miecz który Anioł dał przed r. 1025 Bolesławowi
Chrobremu i że tenże król wyszczerbił go na bramach Kijowa. Długosz pod r. 1137
zowie ten miecz Żorawiem (grus), a r. 1447 dopiero „Szczirbyecz" opisując koronacyją
Kazimierza Jagiellończyka. – Pierwszy opisał Szczerbiec prof. Ciampi (Feriae
Varsavienses 1819) i podał rysunek takowego, który mu dostarczył Wincenty hr.
Krasiński. Znajdował się wtedy ów miecz w posiadaniu Księcia Łabanowa, który go

[*] Pamiętniki w Bibl. warsz. 1879 Luty i Kwiecień.

przywiozł ze Serbii, gdzie go znaleziono. Od Łabanowa dostał się do ks. Demi=
dowa, który go nazwał templariuszowskim (Ob. Collection de San Donato. Ob=
jets d'art. Paris 1870, Katalog gdzie pod No 632, str. 132 jest opis i fotografja
miecza). Ostatecznie nabył go Bazylewski za 20000 franków; był on na Wystawie
paryskiej 1878. Opisał go i udzielił rysunek J. Smolikowski (Bibl. Warszaw.
1879 T. I). – Rysunek i opis Szczerbca przez Jacka Przybylskiego d. 18 kwietnia 1792
z orginału wzięty, posiada Paweł Popiel w tece Kancelarji prywatnej Stanisława
Augusta. Miecz ten miał napisy: na guzie rękojeści: Haec figura valet na boku
ad amorem regum judicum et principum iras. – Na samej rękojeści figu=
ry i napisy 4 ewangelistów: (I) Marcus – Lucas – Joannes – Mathaeus.
Na innym boku rękojeści: (II) Jesus Christus est expressus gladio
Boleslai duc(is). Na trzecim boku (III): Cum quo ei Dominus supre=
mus omnium salvator auxilietur adversus partes amen. Na krzyżu
miecza z jednej strony: Quicumque haec capit nomina Dei Jehovah secum,
tutus et in omni tutus evaserit illum periculum Amen. Z drugiej stro=
ny (IV): Confringat cito omnes gentes et custodiat eum Sedalai (Deus)
et brevi reducat. (na mieczu Łabanowa: Concit omon eeve sedalai ebrebel. *)
co ma znaczyć: Conditor mondi Deus servabit ab rebellione.:)
Podobny miecz z takiemiż napisami był r. 1740 w skarbie ordynackim
Radziwiłłów w Nieświeżu, darowany przez Królewicza Jakuba Sobieskiego
Michałowi Radziwiłłowi hetm. w. lit. – Rękojeść z podobnemi napisami
na białej kości, od podobnego miecza dał r. 1869 baron Edward Rastawiecki
do gabinetu archeologicznego Krak. (Ob. broszurę Łepkowskiego: Szczerbiec. Kra=
ków 1881). Nazwę ma ten miecz od szczerby w głowni (Blutrinne)
Swieżawski czyta ten napis: Donum distomon (t.j. obosieczny) eeve Boleslai
ab rege Ottone)

Klejnoty skarbu
Koronnego polskiego

Podług aktu najdawniejszej rewizyi i inwentarza, który spisał Paweł z Jasienca podskarbi koronny, starosta chełmski w przytomności Jakuba z Dębna wojewody sandomir. starosty krakow. przy odebraniu skarbu koronnego od Jana Lutka z Brezia biskupa krakow. byłego podskarbiego koronn. w Krakowie feria 2a post dominicam Judica 1475, składał się wtedy skarb koronny krakowski z następnych klejnotów: Corona in qua reges Poloniae coronantur. – Duae homagiales in quibus continentur 9 monilia alias Zaponice, una fracta, in qua deficiunt 2 lapides. – Scutella argentea, in qua stat corona, deaurata. – Sceptrum argenteum deauratum. – Duo poma cum sceptro argentea deaurata et quodlibet pomum cum cruce. – De tunica Domini parva particula. – Particula de mensali Domini. – Reliquiae in cristallo dispositae cum argento deaurato. – – Reliquiae in una bursa. – In Przyskrzynek ejusdem cisticulae unum pectorale de fide graeca. – Cisticula parva cum diversis reliquiis. – Pancerea (kapturek sokoli) falconum cum margaritis. – Pulveres (drobiazgi) diversi in cisticula. – Crux dispositionis graecae in sacculo nigro. – Cochlear deauratum. – Manubrium (trzonek - rękojeść) de aspide cum argento dispositum. – Duo sigilla aurea cum duobus signetis auratis et cathena aurea. – Crux aurea cum margaritis et Lignum vitae in ea. – Cristallus disposita (oprawny) cum argento et catena argentea – Alia cisticula deaurata graeca in qua continentur imagines B. Virginis et Angelorum. – Cisticula argentea in qua continetur

Lignum vitae. – Cisticula graecae dispositionis, in qua continen=
tur reliquiae intus plumbo dispositae. – Lapis in cordu=
la viridea. – Lapis longus cristallinus cum argento dis=
positus. – Cochlear de lapide jaspidis cum argento. – Vas=
culum cristallinum parvum. – Tabula parva cum crati=
cula (z galeryjką) – Lapis serpentinus in argento deaurato
in zona rubea et flavea. – Duo circuli in cordula rubea
et flavea, unus deauratus et alter in nartibus. – In pulla
(pokrowiec) parva cochlear argenteum et lapis corallus
magnus. – Cristallus rubra cum argento reformatus. –
Bursa varii coloris cum auro de reliquiis. – Praecincta
alias przepaszka. – Cornu unicorni. – Gladius Styrbecz
in cista. – In almarea credentiale parvum. – Duae tabulae
fidei graecae. – Caput Sanctae Margarethae in argento de=
aurato, altae dispositionis (kunsztowna oprawa). – Imagi=
nes de lapidibus. – Item de ossibus ceti cum argento de=
aurato. – In parva pulla diversae reliquiae. – Biblia
scripta in pergamento literis italicis. – Duo picarii in
argento deaurato de cristallo. – Duo cantheri de cris=
tallo, una cum argento. – Duo gladii a magistro Cruci=
ferorum. – Textura alias opona flavei coloris cum
margaritis olim dominae Hedvigae reginae. – Duo cor=
nua thurze cum argento deaurato. – Imagines alias ta=
bulae ligneae – i 8 przywilejów Księstwa litewskiego Władys=
ława Jagiełły, Witołda, Korybuta, Skirgiełły, Zygmunta
i Alexandra Książąt litewskich.

Podczas rewizyj Skarbu Koronnego od 24 do 29 Stycznia 1669 przy
oddawaniu tegoż Skarbu przez Jana Kazimierza Krasińskiego
byłego podskarbiego Kor. nowemu podskarbiemu Janowi Andrze=
jowi Morsztynowi, delegowani uchwałą Konwokacyj warszawskiej
rewizorowie Alexander Mikołaj hr. Lubomirski wojew. Krak. Jan Tarło
wojew. Sandom. Mikołaj Stefan Pac wojew. trocki, Jan hr. Wielopolski
stolnik Kor. starosta krak. Jan Pieniążek starosta oświecimski i 10 szlachty
spisali ciż komisarze Inwentarz Klejnotów Koronnych złożonych
w 4 zapieczętowanych skrzyniach w trzecim ostatnim sklepie Skarb=
cu zamkniętym 3 drzwiami żelaznemi i 6 zamkami. W pierwszej
skrzyni były następujące insygnia Koronne: Berło złote, wierzch we 3
liście, środek wierzchu złamany – Berło srebrne złociste większe – Berło
złociste srebrne mniejsze z koronką połamaną. – Połmisek srebrny zło=
cisty, na którym majestatowe Korony zwykły być noszone, przy krajach
z literami moskiewskiemi, we środku obraz N. P. Maryi rysowany z napi=
sem moskiewskim. – Korona szwedzka złota mająca w sobie porcyj większych
5 i mniejszych 5, szmaragdami rubinami, balasami i perłami sadzona: na
wierzchu jabłko z krzyżykiem. Kamieni w tej Koronie niedostaje 7 i porcyja
jedna mniejsza odłamana. Przy tej Koronie 5 kamieni w kasztach oprawnych
w papierku uwinione. – Korona złota, którą koronują Królowe polskie
ma w sobie porcyj 7; w pierwszej porcyj 10 kamieni 8 pereł; w drugiej tyleż;
w trzeciej 10 kamieni 7 pereł; w czwartej 10 kamieni 8 pereł; w piątej 8 ka=
mieni (2 niedostaje) 8 pereł; w szóstej 10 kamieni. 8 pereł; w siódmej 9 kamie=
ni (1 niedostaje) 8 pereł. – Diadema regni t. j. Korona złota którą
Królów polskich koronują, ma porcyj 9 w okręgu swojm i dziesiątą tro=
chę mniejszą. Pierwsza porcyja ma w sobie kamieni większych 11 mniej=
szych 18, pereł 9; druga porcyja kamieni większych 11 mniejszych 20
pereł 10; trzecia porcyja kamieni większych 11 mniejszych 19 (2 z dawna
niedostaje) pereł 8 (jednej niedostaje z stolcem); czwarta porcyja kamieni
większych 11 mniejszych 20 pereł 9; piąta porcyja kamieni większych 10
(1 niedostaje z stołem, a drugi wypadł tylko stolec jest) mniejszych 20, pereł
10 (szpilki do tej porcyj nie dostaje); szósta porcyja mniejsza od drugich
wszystkich kamieni 16 (2 zginęły); siódma porcyja kamieni większych 11

mniejszych 21 pereł 10; ósma porcyja kamieni większych 11 mniej=
szych 20 pereł 10; dziewiąta porcyja kamieni większych 11 mniej=
szych 19 (2 niedostaje) pereł 10; dziesiąta porcyja kamieni jede=
naście, mniejszych 20 pereł 10. (Kamienie których do tej Korony
niedostaje snadź są te które są przy Koronie szwedzkiej w papierku.)
– Berło złote rzezane, którego sztuk 21, w nim dyamentów 3, rubinów
3, w gałce kamieni 3: szafir, szmaragd i topaz. – Korona czwarta
homagialis ma porcyj 9: w pierwszej kamieni 10 pereł 9; i tak
wszystkie oprócz dziewiątej w której kamieni 6 pereł 9. – Korona
piąta węgierska złota z wierzchu połamana ma w sobie tablic
wielkich rubinowych 4, szafirowych wielkich 4: sztuczek złama=
nych 4 zostawa. W tymże pudełku kaszt z szafirem od inszej Korony,
rubin bez kasztu i 1 perła. – Jabłko jedno srebrnozłote, na nim
krzyżyk złoty – Jabłko drugie większe srebrnozłote, na nim
Sphaera mundi rysowana, krzyżyk na wierzchu ze 4 pereł, między=
niemi 2 rubinki. – Trzy jabłka jednakowe srebrne złociste z krzyży=
kami takiemiż. = <u>Skrzynia wtóra</u> w niej szkatułek albo szuflad
<u>9: jako to 1)</u> w niej Ałzbant koński złoty turkusami, dyamentami, balasami
sadzony sztuk 18 w sobie mający, 4 andziary czyli tulichy po części z ręko=
jeścią jaspisową z pochwami złotemi kamieniami sadzonemi, z łańcuszkami,
Nóż z złotym łańcuszkiem z aksamitnemi nożenkami, 2 pasy na aksamicie
czarnym ze złotemi puklami i rzezanemi aspisowemi sztukami, Krąg
złoty otwierający się, gałka srebrna złocista od piżma. 2 łyżki z ręko= (materaczyki) (2 pier=
jeścią kryształową. 2) <u>Szkatuła</u> albo szuflada w niej 3 tablice
ścieniami w pierwszej tablicy 75 pierścieni i sygnetów w 9 rzędach; w drugiej
tablicy (czyli materaczyku) 77 pierścieni w 9 rzędach; w trzeciej tablicy 81
pierścieni w 9 rzędach. 3) Szkatuła w niej 2 tablice z pierścieniami: w
pierwszej tablicy 81 pierścieni w 9 rzędach, w drugiej tablicy 40 pierścieni
w 9 rzędach; prócz tego 3 zausznice, i noszenie rubinowe, sznurek
pereł. 4) Szkatuła w niej 55 sztuk pomiędzy temi: 35 zawieszeń z dyamen=
tami, rubinami, szafirami (jako to zawieszenie Zygmunta Augusta z lite=
rami dyamentowemi S.A z Koroną rubinową – Zapona na niej S. Jerzy dya=
mentowy – Zawieszenie z literą A.) Pieczątka złota z rubinami i dyamentami
– Medalia: Leda z łabędziem z dyjamentami – Karola V twarz na kamieniu
– Medalia 5 głów kobiecych – Krzyżyki – Noszenia – Medalik serce rubinowe pod
nim 3 figury – Zapona S. Jerzy dyjamentowy, smok w nogach z perłowej macicy –

Skofia złota z 3 pipkami z rubinami tablica dyjamentowa, szmaragdem perłami – Lew złoty z kamieniami. 5) Szkatuła w niej 42 sztuk zawieszeń, Noszeń, Medali, Szczątek, Zapon Krzyżyków; między temi zapona Vulcanus, Medal Scevola, Zapona S. Jerzy dyjamentowy ze szmelcem, Twarz Karola V na kamieniu czarnym. Zapona dyjamentowa S. Jerzy bez smoka. Zapony z różami rubinowemi. z Imieniem Jezus dyjamentowem, Dawidem, Smokiem – Medale Violentia mulieris z rubinami, Sąd Salamona, Orfeusz. Historia Męki pańskiej i t.p. – 6) Szkatuła w niej 7 sztuk jako to: 2 Flabella oprawne w dyjamenty i rubiny w środku zegarek, pióra kolorowe. Zapony. Medale, Guzy z ostremi i płaskiemi dyjamentami, i Kaształów dyjamentowych na pargaminie tablic 43. – 7) Szkatuła w niej 2 materace: na pierwszym Salzbantów w każdym wiele kasztów z szmaragdami rubinami, perłowemi sponkami; 2 Łancuchy z dyjamentami, perłami, 2 Rękojeści od wachlarza złote z kamieniami; – na drugim 7 sztuk jako to 4 pendenty do pasa z rubinami dyjamentami, perłami, 1 Łańcuch z perłami, i Pas z sztukami kamieni, 1 Sznur długi z ciągnionego złota. 8) Szkatuła w niej 14 sztuk: Alzbanty, pierścienie, manelle, obręcze złote. 9) Szkatuła w niej 16 sztuk: Alzbanty, Manelle z rubinami, diamentami, perłami. 10) Szkatuła, w niej 9 sztuk (które r. 1662 Jan Kazimierz za 120,000 zł. zastawił, które wykupiono: jako to, Alzbanty, Noszenia, Dyjament wielki w tryjangul wysoko rzezany, Dyjament wielki rzezany w szybę. Perły) oraz 4 sztuki jako to Kaszty z szafirem z rubinem, Spinella z rubinem, Diament największy i najdroższy oprawny w kaszcie złotym pod nim wielka perła podługowata zawieszona. (Z tejże Szkatuły 5 sztuk dyjamentowych, między temi alzbant i perły zostały r. 1665 zastawione królowej Maryi Ludowice za 39100 złp.) W tejże szkatule są jeszcze 55 sztuk między temi: Kubek szczerozłoty staroświecka robotą, perłami i szafirami sadzony z wierzchem wypukłym oprawnym – Jednorożec 2½ ćwierci Tokaie – Tablica grecka srebrem obwiedziona z krzyżykiem w srebro oprawnym wewnątrz włożonym w nim drewo krzyża św. – Widelce srebrne długie szmelcem czarnym nabijane – Łuszczko z 30 pierścieniami – Pudełko w którym puntaliki, baryłki i różne sztuczki złota ważące 850 czerw. zł. – Garnek agatowy w srebro pozłacane oprawny z takąż na krywy i rękojeścią – Pudełko w nim guziki stalowe nabijane złotem i turkusami –

szabla w złoto oprawna z turkusami i rubinami po jednej stronie,
rękojeść z kryżem z paskami taśmianemi z strzemą z 2 puklami —
Pochwa od szabli axamitna fiatkowa, brajcarów 5 złotych, w 2 brajca=
rach tablice dyjamentowe w każdej po 4 dyjamenciki 10 turkusów, 8 rubi=
nów; 2 brajcary po 1 dyjamencie i 11 turkusów; Na okowce dyjamentów
na róży 8, z boku 2 dyjamenty, turkusów 13, rubinów 13; Munsztuczek
złoty, paski jedwabne z 2 puklikami o 1 dyjamenciku 4 turkusach,
4 rubinach; Kryż złoty z takiemiż kamieniami; Rękojeść axamitna
fiatkowa z kapturkiem złotym takiemiż kamieniami wysadzona (Król
Stefan wziął od niej żelazo) — Puzderko skórzane w nim 3 czareczki
kryształowa, agatowa zielona i z białego kamienia w złoto oprawne
— Puzderko skórzane w nim kałamarka srebrna pozłacana z cyfrą S. A.
wewnątrz łyżeczka srebrna na wierzchu talerz. — Miecz wąski z napi=
sem na stali: Sigismundus rex justus, pochwa srebrna pozłacana —
Miecz krótki szerszy Króla Bolesława Śmiałego Szczerbiec naz=
wany, pochwa w pozłacane srebro oprawna, na rękojeści wyzwan=
— Puzdełka z perłami i kamieniami — Łyżka z perłową macicy
w srebro pozłacane oprawna z trzonkiem kryształowym — Kryżyk
moskiewski srebrny pozłacany — Pacyfikał ruski z napisem greckim
— Decima z żółtych kamieni, pierścień rogowy, Kryżyk czarny
Kutas jedwabny ze złotem — Pacierze krwawnikowe, kryształowe,
gagatkowe, Rękojeści — Guziki złote ze szmelcem — Pontalików złotych
36 perłami obwiedzionych — Tercików złotych 36 — Brajcarki złote —
Manelle — Łańcuszki złote. — W ~~drugiej~~ trzeciej Skrzyni: Jednorożiec
nad 3 łokcie długi w złoto po obu końcach oprawny — Trąba biała
z słoniowej kości na obu końcach oprawna w srebro pozłacane —
Trąba bawola w mosiądz pozłacany oprawna — Trąba takaż
z oderwaną oprawą. — W ~~trzeciej~~ czwartej Skrzyni
Dyplomata — między temi: Księga stara in folio wielka pergami=
nowa sznurem jedwabnym grubym przewleczona z pieczęcią wie=
szoną, mieszcząca Statuta Królestwa — Księga in 4º pergaminowa
biblia stara. — Prócz tego były w skarbcu 2 krzesła axamitne czer=
wone, siodła staroświeckie, szable, pałasze i rynsztunki porodze=
wiałe, księgi staroświeckie, pisma, rejestra dyplomata w nieładzie.
Nie znaleziono jednak insygniów i klejnotów które Zygmunt III i
Władysław IV Rzeczypospolitej legował.

Inwentarz

insygniów z Skarbu Koronnego w Krakowie do Koronacyi Królowej Eleonory d. 19 Octobris 1670 w Warszawie odbyć się mającej wziętych przez Deputaty d. 2 Octobris 1670.

Korona do Koronacyi Krolowej JMści należąca w której sztuk albo Florenów 7: pierwszy zupełny; drugi w którym niedostaje jednej perły; trzeci zupełny; czwarty zupełny; piąty jednego rogu niedostaje z Kamieniem; szósty zupełny; siodmy 2 Kamieni niedostaje, ale się jeden w papierze odbiera; osmy floren przydany z Korony Królewskiej majestatowej natenczas odpruty i do Korony Krolowej JMci należący, w którym jednego Kamienia niedostaje.

Sceptrum od Korony węgierskiej szczerozłote bez Kamieni, wierzch ułamany, który się także bierze.

Jabłko od tejże Korony szczerozłote z Krzyżykiem.

Miska srebrna złocista, której zwyczajnie do Korony zażywają.

A ponieważ do ceremonii kościelnych i koronacyi Krolowej JMci requiritur, żeby Jego Królewska Mość in regalibus i w koronie assistał: dla tego wzięliśmy:

Koronę Królewską zawartą, której jest sztuk albo florenów 9 i kamienie wszystkie okrom tylko jednej perły niedostaje.

Jabłko złote rysowane z krzyżykiem perłowym i 2 rubinkami.

Sceptrum wielkie szczerozłote z szafirem, sma=ragdem i topazem wielkim, 2 dyjamencikami a trzeciego niemasz i 3 rubinkami.

Mieczyk we srebrze lito oprawny złocisty.

Działo się na zamku Krakowskim d. 2 Octobra R. 1670

Krzysztof Michał Rupniowski kaszt. sądeck.
Jan Andrzej Morsztyn podskarbi w. k.
Hieronim Rusocki kanon. krak. kustosz skarbu kor.
Mikołaj z Byków Bykowski star. zakroczym.
Piotr z Bnina Opaliński star. międzyrzeck.
Jan Karol z Romanowa Romanowski chorąży ziemi chełmsk. rotmistrz J. K. M.
Mateusz Rysiński na Rysinach
Józef Bogusław Słuszka starost. rzeczyck.
Alexander Wolff starost. felińsk.
Konstanty Watkanowski.

Andrzej Trzebicki biskup Krakow. z Andrzejem z Raciborska Morsztynem podskarbim w. Kor. zjechawszy na d. 8 Maja 1673 do Krakowa jako na termin do Komisyi do Klejnotów koronnych z sejmu r. 1673 deputowani, niezastawszy żadnego z inszych pp. deputatów otworzyli do sklepu w którym Klejnoty, zastawszy pieczęcie i zamki zupełnie nienaruszone, nietykając skrzyń Klejnotowych, wynieśli skrzynię próżną drewnianą otwartą i bez zamku od Szwedów potłuczoną w której dawniej klejnoty przed wojną szwedzką zostawały, takową dla ułożenia w niej Klejnotów do przewozu naprawić rozkazali, potem sklep znowu zamknęli i zapieczętowali. Następnie d. 10 Maja 1673 ciż komisarze w obecności Jana Tomickiego pisarza ziemsk. Krak. Jana Czarnieckiego miecznika Krak. Mikołaja Łękosławskiego, Hieronima Rusockiego kanonika Krak. Kustosza Koron. otworzywszy do skrzyń w których Insignia regni i klejnoty koronne wszystkie Insignia regni do onej skrzynie wstawili w następującym porządku w Inwentarzu skarbu Koronnego wyrażonym:

1. Sceptrum złote. 2. Berło srebrne złociste. 3. Berło drugie z koroną połamaną. 4. Półmisek srebrny złocisty z literami moskiewskiemi. 5. Korona szwedzka złota, nieodpieczętowana. 6. Korona złota którą Królowę koronują i druga Korona Królowych JM. w jednem pudle. 7 i 8. Berło złote quondam rozebrane teraz od Koronacyi złożone z kamieńmi. 9. Korona homagialis. 10. Korona węgierska. 11. Jabłko szczerozłote na nim krzyżyk złoty. 12. Jabłko drugie większe szczerozłote na nim sfaera rysowana. 13. Jabłka trzy srebrne złociste. 14. Mieczyk srebrny złocisty którego Królowie JMc do pasowania zażywają. 15 Mieczyk Szczerbiec we złocie. 16 Jednorożec mniejszy

Nadto w tejże skrzyni złożyli Inwentarz Skarbu na ostatniej Kommissyi spisany r. 1669 i brzemię kluczów skarbowych. Tę tedy skrzynię klejnoty z niej wyjąwszy, onę 8 kłotkami do 5 skublów zamknęli. Z drugiej zaś części czyli przegrody tejże skrzyni weale teraz wróżnej tę się wzięły klejnoty:

Szkatuła pierwsza w niej sztuk 12, Szkatuła 2 z pierścieniami, Szkatuła 3 z pierścieniami, Szkatuła ~~[illegible]~~ 4 ~~[illegible]~~ w której sztuk 55, Szkatuła 5 w której sztuk 42, Szkatuła 6 w której sztuk 8, Szkatuła 7 w której materac jeden gdzie sztuk 9 i materac drugi gdzie sztuk 7, Szkatuła 8 sztuk 14, Szkatuła 9 sztuk 16, Szkatuła 10 w której klejnoty od Króla JMci Jana Kazimierza wykupione są schowane. Nad te szkatuły jeszcze następne:

1. Kubek szczerozłoty perłami sadzony. 2. i 3. Kartki zapieczętowane dawne i inne nowiższe znalezione. 4. Tabula graeca. 5. Widelce srebrne z szmelcem czarnym. 6. Puzderko małe z pierścieniami. 7. Puzderko białe zapieczętowane w którym są rozmaite sztuczki złote. 8. Garnek aspisowy w srebro oprawny złocisty. 9. Pudełko białe w którym guziki żelazne szmelcem nabijane i turkusiki. 10. Szabla w złoto oprawna rubinami i turkusami sadzona. 11. Od drugiej szabli pochwy fiołkowe aksamitne brajcary złote z dyamen:tami, krzyż i rękojeść osobno. 12. Pudełko skorzane w którym czareczki trzy. 13. Szkatułka skorzana w niej Salserka. 14. Pudło wielkie łubiane w którem są sztuki a Numero 16 ad Numerum 56.

Które to wszystkie szkatuły, klejnoty i drobiazgi jmp podskarbi przy bytności jpp. komisarzów w ową skrzynię drewnianą ułożył, popieczętował, zamknął i do przewozu skrzynię odebrał; potem sklep ów w którym te koro:ny i insignia zostawały kluczami zamknął i pieczęciami obwarował. Do sklepu zaś dalszego w którym Skrzynia wtora z Jednorozcem wielkim i t. d. i Skrzynia cum Archivis, nie otwierali jmpp. komisarze.

Actum na zamku Krakowskim w sklepie skarbo:wym diebus 8. et 10 Maji A. 1673.

(podp.) Andrzej Trzebicki b. Kr. – (podp.) Jan Tomicki p. z. K. – (podp.) Mikołaj na Pękosławiu Pękosławski

(Oblata Actus Comissionis in Thesauro Regni expeditae – ad acta castr. cracov. fer. 6a post domin. Rogationum 1673 Libr. Relat. Tom 108 pag. 854–861. No 339)

Klejnoty Koronne (w zastawie u Elektora Brandenburg) 1700 r.

I) Korona moskiewska złota mająca 4 sztuki wysokie
nakształt piramid; na wierzchu Korony jabłko zielono szmel:
cowane z krzyżykiem. Korona ta dokoła miała wiele
drogich kamieni, [illegible] i składała się z następujących
części: 1) Blachy złote na zewnątrz i wewnątrz pokrywające
Koronę. 2) Z przodu na czele noszenie czyli porcya złożona z du=
żych szafirów obsadzonych 16 perłami. 3) Z prawej strony por:
cyja w 4 kawałkach z [illegible] smaragdami w dużych piramidach,
obsadzonych 12 dużemi perłami. 4) Porcya czworograniaste
z szafirem obsadzonym 13 perłami. 5) Porcya z hiacyntem.
6) Porcya z balasem obsadzonym 14 podługowatemi smaragdami.
7) Porcya duża z wielkim rżniętym szafirem koło którego 15
pereł. 8) Porcya mała z smaragdem. 9) Porcya duża czterograniasta
obsadzona 14 perłami. 10) Porcya ośmiokątna z szafirem rżnię:
tym. 11) Porcya z szafirem otoczonym 13 perłami. 12) Porcya z sza=
firem rżniętym. 13) Porcya duża z rubinami i 13 perłami. 14) Por=
cya z smaragdem rżniętym czworograniastym. 15) Ośm różyczek,
w każdej po 6 rubinów i 12 pereł, a w każdej perle w środku
dyament. 16) Małe różyczki u spodu Korony pod wprawione=
mi porcyami, w każdej po 5 pereł; prócz tego 8 pereł w jednej porcyi
i nad niemi 16 pereł. Na wierzchu Korony 16 pereł na [illegible]. 17)
Zewnątrz Korony 4 Porcye nakształt krzyżyków, w każdej po 5
smaragdów i 4 perły. 18) Wiele drobnych różyczek, w każdej po
4 dyamenciki i 4 perły. 19) Na wierzchu nad czołem 4 porcye z 3
szafirami i 4 piramidami. 20) Na czapeczce (mitra) Korony 6 porcyj
w których 4 perły. 21) Na tejże czapeczce 8 dyjamentów w kasztach opraw=
nych przypiętych igłami. 22) Na wierzchu tejże czapeczki duży smarag[d]

w jednej porcyi szmelcowanej. 23) Cztery piramidy, z których
dwie mają po 5 porcyj, a drugie dwie po 6 porcyj; w tych porcyach
po 6 dużych i 2 małe szafiry, jeden wielki szmaragd, 4 duże i 10
małych rubinów. 24) Na piramidach 22 małych różyczek, w każ-
dej po 5 pereł. 25) Oddzielnie na 2 piramidach 4 perły. 26) Na
samym wierzchu Korony jabłko obsadzone szafirami, tak wiel-
kie jak gruszka; na jabłku krzyż złoty z obu stron obsadzony
dyjamentami których jest 16 małych i 12 dużych.

II) Zawieszenie złote z szmelcem mające w środku duży dyament
czworograniasty dykosztyn wystający osadzony, pod którym
wisi perła ważąca 27½ granów. Na tem zawieszeniu po bokach
dyjamentu 2 (dwie) osoby złote szmelcowane, nad takowymi rubin
a u dołu dyjament na kształt gniazda i 2 rubiny.

III) Zawieszenie złote z szmelcem mające w środku rubin a
pod nim dyament trojkątny u tego zawieszenia wisi sztuka
na kołku pierścieniowym.

IV) Noszenie na kształt krzyża złote z szmelcem, w górze
obsadzone czworokątnemi rubinami; u dołu 2 małe dykosztyny
czworograniaste osadzone w kasztach; na spodzie wisi perła
gruszkowa.

V) Noszenie złote z szmelcem mające w górze rubin a
pod nim dużą tablicę dyjamentową dykosztynową.

VI) Noszenie z wizerunkiem konterfektowym z czarnym krzy-
żykiem S. A. R. A. B. do noszenia na kształt orderu Złotego runa.
Noszenie to z blachy złotej obsadzone jest dyjamentami, które
można wyjąć.

Opis powyższy zawarty jest w liście niemieckim pisanym d. 8 Mar-
ca 1700, odrukowanym w dziele: Aufgefangene Brieffe welche zwi-
schen etzlichen curieusen Personen über den ietzigen Zustand der
Staats und gelehrten Welt gewechselt worden. IX Pacquet. Wahren-
berg bey Johann Georg Freymunden 1699. 8° str. 939–948. Die 116 Corres-
pondenz. Von den Kleinodien, welche die Polnische Republic an Ihro
Chur-Fürstliche Durchl. von Brandenburg wegen Elbingen eingesetzet.

Niemiecki autor powyższego opisu mniema, iż wojsko polskie r. 1611 zabrało ze skarbu ~~[illegible]~~ w Moskwie tę Koronę i insygnia i wydało takowe Zygmuntowi III aby zaległy żołd otrzymać, i że Władysław IV nigdy w Moskwie nie był i nie koronował się tą koroną, która potem Elektorowi Brandenburskiemu wraz z insygniami po zawarciu traktatu welawskiego d. 9 Września 1657 w długu 120000 złp. za wojskową pomoc przeciw Szwedom zastawione zostały, a później tytułem hipoteki za przywrócenie Elbląga. – Tyle pewno że tę Koronę (moskiewską) Król Zygmunt III testamentem d. 5 Maja 1623 zapisał wraz z innemi insygniami Królewiczowi Władysławowi IV który takową sprawiwszy do niej jabłko, berło i inne klejnoty za 50,000 zł. darował Rzeczypospolitej d. 12 lutego 1633 (jak pisze Albr. Stan. Radziwiłł w swych Pamiętnikach). Zostały one około r. 1657 (?) Elektorowi Brandenburskiemu zastawione, bo już od r. 1669 w Lustracyach Skarbu Koronnego ~~[illegible]~~ nie bywają wymienione, i na zawsze przepadły.

R. 1700 w Styczniu Elektor Brandenburski oddając na powrót Rzeczypospolitej Polskiej miasto Elbląg trzymane dotąd w zastawie zawarł z Polską układ na mocy którego Rzeczpospolita zobowiązała się Elektorowi w przeciągu 3 miesięcy zapłacić 400,000 talarów dawnego i 100,000 tal. nowego długu i dla zabezpieczenia takowego dać w zastaw Komisarzom Klejnoty Koronne zapieczętowane przez Komisarzy i Elektora. (Aufgefangene Briefe VIII Pacquet, pag. 801)

R. 1699 wojsko pruskie zajęło Elbląg tytułem hipoteki za koszta wojenne w ilości 400000 talarów, z czasów wojny szwedzkiej traktatem welawskim i bydgoskim r. 1657 przyznane. – Na sejmie przy końcu r. 1699 uchwalono w celu odzyskania Elbląga zapłacić Prusakom koszta wojenne w summie 300,000 talarów; a ponieważ gotówki nie było polecono dać w zastaw Prusakom Koronę moskiewską z niektóremi Klejnotami Koronnemi. Jan Chryzostom Załuski biskup warmiński z innemi Komisarzami polskiemi oddali na początku r. 1700 ową Koronę z klejnotami pruskiemu jenerałowi Brand w Elblągu, który potem z wojskiem wyszedł z Elbląga. (Joh. Christian Benemann: Die fürnehmsten Gerechtsamen des Königreichs Polen bey der Regierung August II 1736 Mspt. Tom I)

Opisanie Klejnotów Rzeczypospolitej Polskiej; które per Tractatum Elbingensem dają się w zastaw N. Elektorowi Kurfirsztowi Brandeburskiemu (r. 1700) – XXIX.V.

Korona moskiewska sama w sobie okrągła z blachy złotej trybowanej; wewnątrz nakształt jamułki, u góry pałąki 4; Okrąg dołu wybijany, szmelcowany zielono, w koło niego wierzchem koroneczka; Sam zaś okrąg kasztami różnych kamieni wysadzony a w tej koronie klejnoty takie są: A fronte poczynając z dołu: 1) Kaszt z szafirem wielkim podługowatym w ziarno, koło którego pereł 16. 2) Wedle tego po prawej stronie kaszt z szmaragiem kwadratowym. 3) Kaszt z ziarnem wielkiem rubinowem balasem, koło niego pereł 12: 4) Kaszt z szafirem ośmiograniastym. 5) Kaszt z szafirem wielkim podługowatym w ziarno, w koło niego pereł 13. 6) Kaszt, w nim hiacynth wielki. 7) Kaszt balas rubinowy długi w ziarno, w koło niego pereł 14. 8) Kaszt z szmaragiem podługowatym. 9) Kaszt wielki z szafirem wielkim rznietym, podługowatym, koło niego pereł 15. 10) Kaszt mały z szmaragiem w ziarno. 11) Kaszt wielki balas rubinowy podługowaty w ziarno, koło niego pereł 14. 12) Kaszt szafir ośmiograniasty rznięty. 13) Kaszt wielki szafir w ziarno, jajkowaty koło niego pereł 13. 14) Kaszt szafir rznięty. 15) Kaszt wielki balas rubinowy trzygraniasty w ziarno koło niego pereł 13. 16) Kaszt z szmaragiem czworograniastym. 17) Róży sztuk 8, w których po szes[...]i rubinach, a po 12 pereł i w każdej dyamencik płaski we środku. 18) Różyczek

małych na samym dole pod Kasztami wielkiemi 8, a Każda po pięciu pereł; między temiż Kasztami pereł u dołu 16, a wyżej także 16. U wierzchu tejże Korony do Koła Kamienie 4, to jest szafirów trzy a czwarty rubin. Pereł na koło tejże Korony na drótach stojących większych jest 12, a mniejszych 10. Na jamułce w srodku Korony Kasztów 4 na: kształt Krzyżyków, w Każdym po pięć szmaragów i po cztery perły, na tejże jamułce różyczek więk: szych 4, a Każda po pięć rubinów i po cztery perły; wedle tych różyczek jest mniejszych 4, a każda po pięć dyamentów i po perły cztery. Na tejże jamułce mię: dzy temi różami Kaszty 4 to jest szafiry trzy i balas czwarty rubinowy. Pod pętąkami Kasztów podługowatych 4, na Każdym po sześciu pertach. Na tejże jamułce sparsim ośm dyamentów uprawia: nych; a na wierzchu tejże jamułki szmarag jest wiel: ki jajowy w Kaszcie szmelcowanym; gałka zaś po: wierzchu szafirowa gruszkowata wielka, na Której Krzyżyk złoty z obu stron dyamentami sadzony, w Którym in numero dyamentów mniejszych 16, a 2 wielkie we śrzodku.

Z osobna zaś insze klejnoty:

I) Dyament wielki dykszteyn w Kwadrat wysoki w Kaszcie złotym szmelcowanym, u Którego perła jedna jest wisząca gruszkowata.

II) Noszenie wielkie złote ze dwiema osobami i u spodu jest dyament w gwiazdzie obdłużny, a dwa te Kamienie wyj: mują się, a Koło dolnego Kasztu 4 ziarna rubinowe.

III) Noszenie drugie złote szmelcowane, z wierzchu rubin, a spo: dem dyament z u w tryangut z perłą u dołu wiszącą z uszkiem.

IV) Noszenie trzecie podługowate złote szmelcowane, a u wierzchu rubin kwadrowaty, u spodu dyament dykształ kwadrowaty w kaszt na spodzie perła wisząca gruszkowata.
V) Noszenie czwarte małe samozłote bez szmelcu, u wierzchu rubin, u spodu tablica dyamentowa wielka dykształ.
VI) Sztuka z twarzą rycerską z mieczem cyfrę S.A.R. reprezentującą z dyamentów składanych z blaszką z tyłu złotą, otwierającą się.
Których to klejnotów każda sztuka z osobna w skórkę obszyta, a tych sztuczek jest 6 i wszystkie w pudełku posrebrzanem porządnie ułożone. Pudełko zaś pieczęciami na wstędze błękitnej obwarowane: a to Xięcia JMci Kardynała Prymasa, JchMców PP. Plenipotentów Kurfirszta JMci Brandeburskiego i Kommissarza pierwszego na sprowadzenie klejnotów do Krakowa ordynowanego. — Toż samo pudełko pod koronę w to puzdro inkludowane w którym sama Korona, która pieczęciami Xięcia JMci Prymasa, JchMców PP. Plenipotentów Kurfirszta Brandeburskiego, JchMców PP. Komisarzów Rzeczypospolitej i JMci Xiędza Kustosza Skarbu Krak. na wstędze czerwonej zapieczętowana i dobrze opatrzona oddyta się JMciom PP. Komisarzom ad retraditionem Elbląga ordynowanym. z Warszawy die 22 Januarii Anno D. 1700.

f. 236

D. 21 lipca 1702 reskryptem pisanym w Krakowie po=
lecił August II Król pol. Franciszkowi Wielopolskiemu
staroście Krakow. aby wziąwszy z pod komendy hetma=
na w. Kor. 500 ludzi, niemi zamek krakowski, i poro=
zumiawszy się z deputowanymi z senatu Stanisławem
Szembekiem biskupem kujaw. i Janem Bokumem bis=
kupem przemyskim nominatem Krakow. insygnia Ko=
ronne i archiwum w miejsce bezpieczne przed nieprzy=
jaciółmi wywieść kazał. — Deputowani ci wraz z sta=
rostą Krakow. i Kustoszem Kor. w czwartek przed św.
Maryi Magdaleny r. 1702 otworzywszy sklepy gdzie
insygnia Koronne spoczywały, wyjęli z nich następują=
ce celem ukrycia takowych przed nieprzyjacioły, przyczem
obowiązali się takowych za granicę nie wywozić.

Pudło pierwsze drewniane na którym napis: Corona
originalis to jest ta którą Króla JM. koronują. — Pudło
drugie skórą obite na którem napis: Korony węgier=
ska i homagialis; są w tem pudle korony 2, jedna więk=
sza, druga pomniejsza i jabłko złote. — Pudło trzecie
drewniane na którym napis: Korona węgierska; znaj=
duje się w tym pudle Korona jedna. — Pudło czwarte drew=
niane na którem napis: Korona szwedzka; znajduje się
w tem pudle Korona; świat przy niej mały złoty odśrubowany,

przytem papierek w którym 2 kamienie i perła oprawne w złoto, każde z osobna. Item śrubeczka mała złota, także 2 kamyki nieoprawne, z których jeden szmarag ma róg utrącony. – Jabłek złotych 4 oprócz tego które się w pudle znajduje a wyżej się specyfikuje. – Berła złote 2 na spodkach żelaznych, w jednym to jest w większym kamień wielki stłuczony. – Item Berła srebrne pozłociste 2, Łańcuchy 2 większe szmelcowane, Item 2 pomniejsze złote jakoby nakształt tasiemki splecione. Pas czarny axamitny z złotemi puklami; Sztuka rogu jednorożcowego; Miednicz=ka srebrna pozłocista; Krzyżyk niewielki srebrny złocisty na którym figura Crucifixi; Relikwiarz moskiewski srebrny złocisty; Miecze 2, jeden w pochwach srebrnych złocistych litych, od którego miecza wierzch alias Capulum oderwany osobno, drugi miecz w capie także ~~ze~~ w srebro oprawny, sztuki pozłociste.

Munimenta zaś te wyjęto: Z skrzyni sub No 2 wyjęto Turcica, Persica, Tartarica, które to papiery włożono w skrzynię sub No 13 mającą napis: W tej są różne Księgi i papiery; skrypta zaś z skrzyni No 13 przełożono do skrzyni żelaznej gdzie były Insignia regni. – Z skrzyni sub No 5 wyjęto munimenta: Hungariae, Bohemiae, Silesiae, Brandeburgenses, Daniae, Moschoviae, Sveciae, Saxoniae, Brunsviciae, Bavariae, które to papiery włożono do skrzyni sub No 7 gdzie były munimenta Livoniae, Germaniae, Cesareae, Austriae. – Z

Skrzyni sub №. 6 pudła 2 w których się Papiery prus=
kie znajdowały wzięto.

Te tedy insignia wraz z skrzyniami №. 13 i №. 7
oraz z 2 pudłami №. 6 zabrali Deputaci celem wy=
wiezienia z Krakowa, przyczem Sklepy 2 skarbu Ko=
ronnego zamknięto i opieczętowano

(Oblatum ad acta castr. cracov. Sabbato post festa
Paschae 1728 per Franciscum Gonzagam comitem
de Wielopolskie marchionem Myszkowski. Libr.
Relat. Tom 152 pag. 817–823 №. 316.)

156 70.

1736 Korony i Klejnoty Rzeczy-
pospolitej przechowywane były
u Missionarzy w Warszawie,
w Marcu sprowadzone na zamek
Krolewski w Warszawie przez
x. Sierakowskiego kustosza. Krol
kazał na takowe zrobić nowy
kufer, zapieczętować i klucze
oddano Mokrzyckiemu podskarbie-
mu nadworn. Kor. (aż do przybycia
Ossolińskiego podskarbiego w. Kor.
d. 14 Martii 1736.
(Gazety polskie 1736 Nr. 87)

Opis
Koron i innych Insigniów Rzeczypospolitej znajdujących się w Zamku Krakowskim r. 1792.

Działo się w mieście stołecznym Rzeczypospolitej Krakowie w Zamku mieszkaniu Krolów przeznaczonem R. P. 1792 na dniu 18 Kwietnia.

My Komissarze Rzeczypospolitej Skarbu Obojga Narodów z mocy Rezolucyi przeswietnej Kommisyi Skarbowej pod d. 2 Kwietnia w r. b. zaszłej i w dopełnieniu Prawa Sejmu teraznejszego pod tytułem: Deklaracya w liczbie pierwsza zapadłego wspolnie z JW. Kustoszem koronnym przybywszy do Zamku Krakowskiego dla zrewidowania Koron i Insygniów Rzeczypospolitej oraz wszelkich innych sprzętów w przytomności JWych Gorzenskiego biskupa smolensk. Olechowskiego bisk. uranopolitańsk. sufragana krak. Wodzickiego generała majora wojsk kor. Morsztyna starosty skotnick. Mieroszewskiego, Lochmana, Wojczynskiego, Idatte, Minockiego i Ostrowskiego kanoników krak. Chwaliboga, Jordana, Szwykowskiego, Kmity, Zielińskiego, Szujskiego, Zaprockiego i Miklaszewskiego sędziów ziemiańskich województwa krak. i innych obywatelów licznie zgromadzonych

tak z Stanu duchownego, rycerskiego i municypalnego, oraz Osób z prześwietnej Akademii Krakow. przystąpi-lismy do dostatecznego onych zrewidowania i opisania sposobem niżej następującym:

Korony.

I) Korona pierwsza originalis sive privilegiata nazwana, od Ottona III cesarza Bolesławowi I Chrobrym zwanemu Krolowi polskiemu dana, a przy Koronacyi najjaśn. Stanisława Augusta szczęśliwie nam panującego w r. 1764 obłąką złotą i części jednej dodaniem ozdobiona, dzieli się teraz na części 10; te wszystkie niżej tak się opisują:

1) W pierwszej części:	Rubinów wielkich	sztuk	7
	" mniejszych	"	8
	Smaragdów małych	"	5
	Szafirów wielkich	"	3
	" mniejszych	"	8
	Pereł	"	10
	Na 5 perłach rubinków maleńkich	"	3
	Szmaragdów na drugich perłach	"	4
	Na Sztyfcie szmaragdy	"	4
	Na tymże Sztyfcie perła	"	1.
2) W drugiej części:	Szafirów wielkich	"	3
	" mniejszych . .	"	7
	Szmaragd wielki . .	"	1
	" małych . . .	"	7
	Rubinów większych . .	"	7
	" małych . . .	"	7
	Pereł z rubinami i szmaragdami na wierzchu	"	7
	Pereł na wierzchu	"	3
	Sztyft na którym rubin	"	1.

Szmaragdów sztuk 3
Perła . . . . „ 1.

3) W trzeciej części w r. 1764 dorobionej:

Szafirów wielkich . . „ 4
„ mniejszych . . „ 5
Rubinów większych . . . „ 7
„ mniejszych . . . . „ 7
Szmaragdów mniejszych . . . „ 8
Pereł z rubinami . . . „ 7
Pereł na wierzchu . . . „ 3
Sztyft na którym Rubinów „ 3
Szmaragd . . . . „ 1
Perła . . . . „ 1

4) W czwartej części: Rubinów większych . . „ 5
„ mniejszych . . „ 8
Szafirów większych . . „ 3
„ mniejszych . . „ 5
Szmaragdów większych . . „ 3
„ mniejszych . . „ 8
Pereł z rubinami, szmaragdami „ 7
Pereł na wierzchu . . . . „ 3
Sztyft na którym Szafir . . „ 1
Szmaragdów . . . . „ 3
Perła . . . . . . „ 1

5) W piątej części: Szafir wielki w kaszcie srzednim
z wyrznietym na nim Lwem „ 1
Szafirów mniejszych . . . „ 3
„ maleńkich . . . „ 8
Szmaragd większy . . . . „ 1.
„ mniejszych . . . „ 7
Rubinów większych . . . „ 6
„ mniejszych . . . „ 7
Pereł z rubinami i szmaragdami na wierzchu „ 7
Perły gładkie na wierzchu . . . . „ 3
W Sztyfcie Rubinów . . . . . . „ 2
Szmaragdów . . . . . . „ 2
Perła na środku . . . . . . „ 1.

6) W szostej części:	Szafirów wielkich ~~[illegible]~~ sztuk	3
	" mniejszych po bokach "	7
	Rubinów wielkich na bokach i w środku "	5
	" małych . . . "	7
	Szmaragdów powiększych . . "	3
	" maleńkich . . . "	8
	Pereł z rubinami i szmaragdami . "	7
	Perły na wierzchu gładkie . "	3
	Szmaragdy w sztyfcie . . . "	2
	Rubiny . . . . . "	2
	Perła . . . . . . "	1
7) W siódmej części:	Szafirów większych w środku "	3
	" małych . . . "	7
	Szmaragdów małych . . . "	7
	Rubinów powiększych . . . "	8
	" małych . . . "	6
	Pereł z rubinkami i szmaragdami "	7
	Pereł na wierzchu . . . . "	3
	Sztyft z szmaragdem powiększym "	1
	" " małych "	2
	Rubin . . . . . . "	1
	Perła . . . . . . "	1.
8) W ósmej części:	Szafirów większych . . . . "	3
	" mniejszych . . . . "	3
	Rubinów większych . . . . "	5
	" mniejszych . . . . "	10
	Szmaragd wielki . . . . "	1
	" mniejszych . . . "	7
	Pereł z rubinkami i szmaragdami "	9
	Pereł gładkich na wierzchu . "	3
	Sztyft szafir . . . . . "	1
	Rubinków . . . . . . "	3
	Perła . . . . "	1.
9) W dziewiątej części:	Szafir w środku wielki "	1.
	" na bokach pomniejszych "	2
	" " " małych . . "	6.

Rubinków pomniejszych sztuk 98
" małych . . . " 6
Szmaragdów powiększych . . " 2
" małych . . . " 6
Pereł z rubinami i szmaragdami " 5
" na wierzchu gładkich . . " 3
Sztyft w nim szafir większy " 1
" " " " małych " 2
Rubinków . . . . . " 3
Perła . . . . . ", 1.

10) W dziesiątej części: Rubinów większych " 7
" mniejszych " 7
Szafirów większych " 3
" mniejszych " 7
Szmaragd większy " 1
" małych " 7
Pereł z szmaragdami i rubinami " 7
Pereł na wierzchu . . . " 3
Sztyft na którym rubin większy " 1
" " " " mniejszych " 3
Perła . . . . . " 1

Pałąk szczerozłoty nowy jeden w r. 1764 dorobiony w koło, utrzymujący koronę dawniejszych dwa na krzyż idących, nad któremi jabłko z krzyżykiem. Ta korona podszyta jest axamitem ponsowym z czapeczką do niej zrobioną; na nią puzdro safianowe czerwone we wnątrz axamitem ponsowym wyklejone z haczykami mosiężnemi, na pół otwierające się.

II) Korona druga szczerozłota, której zażywają do koronowania Krolowej polskiej ma w sobie części 8.

1) W pierwszej części: Rubinów srzednich . . . 5
Szafirów 5
Pereł 6

2) W drugiej części: Rubinów srzednich . . 5
Szafirów 5
Pereł 8
3) W trzeciej części: Rubinów srzednich . . 5
Szafirów srzednich . . . 5
Pereł 8
4) W czwartej części: Rubinów srzednich . 5
Szafirów 5
Pereł 8
5) W piątej części: Szafirów 5
Rubinów 5
Pereł 8
6) W szóstej części: Rubinów 5
Szafirów 5
Pereł 8
7) W siódmej części: Rubinów 6
Szafirów 4
Pereł 8
8) W osmej części: Rubinów 5
Szafirów 5
Pereł 8

III) Korona trzecia homagialis szczerozłota, ma w sobie części 9 ze wszystkiem Kosztem najjaśn. Pana zreparowana z przyczyny inwestytury Księcia Kurlandskiego.

1) W pierwszej części: Rubinów alias żarn . . . 8
Szafirów 2
Pereł gładkich 9
Sztyft złoty z perłą 1
2) W drugiej części: Szafirów 5
Rubinów 5

Pereł 9
Sztyft złoty z perłą . . 1
3) W trzeciej części: Rubinów 5
Szafirów 5
Pereł 9
Sztyft złoty z perłą . . . 1
4) W czwartej części: Szafirów 5
Rubinów 5
Pereł 9
Sztyft z perłą . . . . 1.
5) W piątej części: Szafirów 5
Rubinów 5
Pereł 9
Sztyft z perłą 1
6) W szóstej części: Rubinów 5
Szafirów 5
Pereł 8
Sztyft złoty z perłą . . 1
7) W siódmej części: Szafirów 5
Rubinów 5
Pereł 9
Sztyft złoty z perłą . . 1
8) W ósmej części: Szafirów 5
Rubinów 5
Pereł 9
Sztyft złoty z perłą . . 1
9) W dziewiątej części: Rubinów 2
Szafirów 8
Pereł 8
Sztyft z perłą złoty . . 1.

Ta Korona zupełnie będąc zreparowaną, wszystkie ma kamienie, że i najmniejszego nie braknie, axamic

tem jest podszyta z czapeczką takową; do niej puzdro na nią nowe z safianu czerwonego zrobione, axamitem ponsowym wyklejone na 2 części otwierające się z haczykami mosiężnemi.

IV) Korona czwarta węgierska szczerozłota robota filigranowa po wierzchu w jednym cyrkule robiona, któren cyrkuł przyozdabiają po wierzchu kwiaty także filigranowej roboty w osiem części. między któremi dwie połamane, które fragmenta znajdują się w papierze, których ułomków małe z większemi licząc jest osiem w tymże pudle schowanych przy koronie.

V) Korona piąta szwedzka nazwana, wszystka na jednym cyrkule złotym, w której porcyi wielkich pięć, a mniejszych pięć. Cała reparacyi potrzebuje.

1) W pierwszej porcyi większej: Szmaragd wielki w tablice, w środku przepadnięty 1
Szmaragd drugi mniejszy nieszlifowany . . . . . 1.
Rubinów większych i mniejszych pale nazwanych . . 12
Szafirów 2
Dyamenty kanciaste koło szafirów 2
Pereł gładkich 7
Ta część złomana, drutem przystosowana.

2) W drugiej części mniejszej: Szmaragdy wielkie nieszlifowane . . 4
Szafir 1
Rubinów 2
Diament większy między rubinami 1
Diament mniejszy między perłami 1

Pereł 19
Piórko złote nadłamane drótem przytwierdzone.

3) W trzeciej części większej: Szmaragd wielki na spodzie . . 1
Szmaragdy mniejsze nieszlifowane na wierzchu . . . 3
Rubinów większych i mniejszych nieszlifowanych. 11
Kaszt próżny 1
Diamentów kończastych na wierzchu . . 2
Diament mniejszy między perłami . . 1
Pereł gładkich 6
Wierzch tej części złomany, drutem przywiązany, sztyft złoty.

4) W czwartej części mniejszej: Szafir większy . . 1.
" mniejszy . . . 1.
Rubinów nieszlifowanych . . 2.
Diament między perłami kończysty 1.
Pereł . . . . . . 18.
Od dziewiętnastej perły sztyft próżny, a ta część złamana drótem przywiązana.

5) W piątej części większej: Szmaragd wielki nieszlifowany 1.
Szmaragd mniejszy na wierzchu 1.
Szafirów 2
Rubinów alias żarn . . . 12
Diamentów większych . . . 2
Diament mniejszy między perłami 1.
Pereł . . . . . 7.
Ta część złamana drótem zaciągniona.

6) W szóstej części mniejszej: Szafir szlifowany . . . 1.
Szmaragdy nieszlifowane . . 4.
Pereł . . . . 19.
Rubinów 4
Diamentów 3
Wierzch złamany, teraz drótem spięty, w nim szafir nieszlifowany.

7) W siodmej części większej:
Szmaragd wielki w tablicę na spodzie w pół przetracony . . . . 1.
Szmaragdów na wierzchu mniejszych 3.
Szmaragd mniejszy na spodzie . . 1
Szafirów 2
Rubinów 11
Diamenty większe końcaste . . . 2
Pereł gładkich na złotych sztyftach . 4
Wierzch tej części odłamany, drótem przypięty, w nim Pereł . . . . 3.
8) W ósmej części mniejszej:
Szafir szlifowany w środku . . . 1.
Rubinów alias żarn nieszlifowanych. 4
Pereł na sztyftach złotych . . . 16
Wierzchu tej sztuki nie ma, ale przy niej w papierze.
9) W dziewiątej części:
Szmaragdów wielkich nieszlifowanych 2.
Szafirów wielkich szlifowanych . . 2
Rubinów nieszlifowanych 4
Kaszty próżne 2
Diamenty większe końcaste po bokach . . 2
Diament mniejszy . . . . . 1.
Pereł gładkich . . . . . 11.
Ta porcya złamana, drótem na swoim kaszcie przypięta.
10) W dziesiątej części mniejszej:
Szmaragdów nieszlifowanych . . . . 4.
Szafirów wielkich . . . . . . 2.
Rubinów alias żarn. . . . . . 2.
Diament końcysty ~~[illegible]~~ między rubinami 1.
Diament mniejszy perłami . . . . 1.
Pereł . . . . 19.
Kaszcik złamany u wierzchu drótem spojony.

Fragmenta do tej Korony w papierze: Szafirów 6 Rubinów 4, Pereł z kasztami 6.

Sceptra.

I) Pierwsze Sceptrum szczerozłote na sztyfcie żelaznym, pod gałką wierzchnią: Diamentów 3, W tymże Sceptrum Szmaragd skruszony szlifowany 1, Szafir szlifowany 1, Topaz szlifowany 1, Rubiny małe u dołu 3. – Puzdro nowe na nie zrobione z safianu czerwonego axamitem czerwonym wyklejone.

II) Drugie Sceptrum małe złote na sztyfcie żelaznym, od Korony węgierskiej, u góry listki złote.

III) Trzecie Sceptrum srebrne złociste, na wierzchu w Koronie wyszczerbione.

IV) Czwarte Sceptrum srebrne złociste całe, u wierzchu jak bukiet.

Jabłka.

Jabłek znajduje się pięć:

Pierwsze Jabłko szczerozłote, na niem Sfera mundi rysowana na sztyftach złotych na niem Krzyżyk z Pereł 4 i Rubinów 2 złożony. Na to Jabłko jest futerał z czerwonego safianu axamitem ponsowym wyklejony.

Drugie Jabłko złote z Krzyżykiem złocistym przy Koronie Królowej.

Trzy innych Jabłek z Krzyżykami srebrnych pozłocistych.

Łańcuchy.

Łańcuchy 2 złote drótowej roboty; ponderis czerwonych złotych 144.
Item 2 Łańcuchy szmelcowane z nich jeden w rycerskie węzły waży czerw. złot. 364 – drugi Łańcuch kręcony w pukle ponderis czerw. złot. 288.

Pas.

Ten na aksamicie ponsowym osadzony, w którym jest sztuk 16, licząc sprzączkę za 2 sztuki, między któremi Aspisowych sztuk 5, Gagatkowa rznięta 1, Inne szczerozłote.

Miecze.

Pierwszy Szczerbiec być to może tak nazwany dla dziury w śrzedzinie; jakie są na nim na Krzyżu i na rękojeści napisy z wytłomaczeniem ich umieszczają się na osobnym papierze.

Dwa inne Miecze: pierwszy z herbem Koronnym Orłem na wierzchu; drugi z herbem litewskim Pogonią; rękojeść i cały okow u nich srebrny pozłacany.

Czwarty od Zygmunta I Zygmuntowskim zowiący się na kształt półkoncerza, rękojeść w nim Krzyż i osada srebrna pozłacana.

Kawał rogu którego zowią być rogiem Jednorożca nad półłokcia dłuższy.

Miedniczka mała srebrna wyzłacana z słowiańskiem pismem i z portretem Najśw. Marji P. we środku; – do tej miedniczki jest futerał safianowy czerwony axamitem ponsowym wyklejony.

Relikwiarz moskiewski srebrny złocisty na wierzchu kaszt próżny.

Krzyżyk srebrny złocisty otwierający się z wyobrażeniem Chrystusa Pana ukrzyżowanego.

Regestr innych rzeczy różnych prócz Insygniów znajdujących się w Skarbie:

Chorągiew wielka na drzewku z herbami Obojga Narodów.

Chorągiew dwie na jednym drzewcu z herbami W. X. Litewskiego.

Chorągwi wojewódzkich i ziemiańskich z różnych ziem i województw herbami 16.

Chorągiew jedna mała bez drzewca z herbami Obojga Narodów.

Pałasz ordynaryjny z capy czarnej pochwę mający w żelazo oprawny.

2 Koncerze hiszpańskie czworograniaste.

2 Koncerze obosieczne szerokie.

2 Koncerze obosieczne węższe.

Relikwiarzyk ruski z wysokrtka nadpsuty mocnie.

Czaprak czyli Tabinki z blaszkami.
Kopia z drzewcem powleczonym axamitem i żelazem.
2 Drzewca oplatane do buńczuków.
2 Buzdygany żelazne.
Sandały axamitne czerwone stare.
Szyszaków 3.
Kulbak żelazem okutych starowieckich do zbroi, 26.
Nakształt rogu długiego kawał petryfikacyi.
Drewna kawał zaczynającego się petryfikować.
Czapraków czerwonych ½ blaszkami 6.
Czapraków niebieskich także z blaszkami mosiężnemi 4.
Czapraków czarnych z takiemiż blaszkami 3.
Wierzch z namiotu.
Kagańców mosiężnych 13.
Skóra juchtowa wielka.
Ostróg żelaznych par 16.
Cugle od Munsztuków wiszące na gozdziu.
Wilków żelaznych na kuchnią z rusztem sztuk 15.
Skrzyn drewnianych żelazem zewsząd okutych bez zamknięcia 4.
Skrzynia żelazna na korony co się w nią z kufrem kładną.
Szaf wielkich bez zamknięcia pustych 4, a piąta mniejsza.

Takową tedy Weryfikacyą, zadosyć czyniąc Prawu na dniu 21 Kwietnia roku bieżącego dopełniwszy, rękoma własnemi podpisaliśmy, a 3 Exemplarze jej sporządziwszy, jeden w Skrzyni gdzie się Korony i insygnia znajdują, ulokowali, drugi do Archiwum przeswietnej Kommissyi Skarbu Obojga Narodów z sobą wzięli, trzeci zaś do Urzędu Ziemiańskiego Krakowskiego ad acta podali

Tad. Czacki S N K S O N K: do tego Dzieła delegowany.

Jan Nepomucen Horain Wdzic Br. Lit. K S O N delegowany.

Podane do Ksiąg Ziemiańskich Województwa Krakowskiego powiatów Krakow. proszow. i xięstwa siewiersk. d. 21 Kwietnia 1792 przez Zielubowicza Sekretarza Komissyi Skarbowej Obojga Narodów – Księga: Protocollon manifestationum, oblatarum ex A. 1792 (Księga wpisań) Tom 21 pag. 503–516 Nr 178 i 179.

R. 1700 d. 4 Stycznia traktatem zawartym między Augustem II a Kurfirsztem Brandeburskim względem posiadłości Elbląga zobowiązała się Polska zapłacić Prusom 300,000 talarów i w zastaw dała zapieczętowane wyjęte z Skarbca Klejnoty Koronne, pomiędzy którémi była Korona Moskiewska (Fassman: Leben 1733 pag. 290.)

Chlorkalk für Flöhe. Ungeziefer

~~Czernek Joannes Bapt. 1642~~

Spisy Klejnotów Skarbu Koronnego

1) Spis insygniów i Klejnotów fer. 2a post domin. Judica 1475 (drukow. w Hubert Leopold: Pamiętniki historyczne. Warszawa 1861 Tom I str. 126-130. —

2) Lustracya Skarbu Koronnego r. 1599 (spis Klejnotów w sachach i szkatułach – bez insygniów) (druk. w Niemcewicza: Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polszcze. Tom III Warszawa 1822 str 41–68)

3) Rewizya skarbu Koronnego r. 1633 (insygniów i klejnotów) druk. w Niemcewicza: Zbiór Pamiętników T. III str. 68 – 70.)

4) Rewizia insygniów, Klejnotów i rzeczy w skarbie Koron. d. 14 do 29 stycz. 1669. (Druk w Hubert Pamiętniki histor. T. I str. 123 - 162.) —

5) Inwentarz insygniów Królewskich do Koronacyi Królowej Eleonory d. 2 Octobr. 1670.
(Mscr. z Libr. Relat. Tom. przepisane) —

6) Rewizya skarbu Koronnego (insygniów, klejnotów i rzeczy) d. 8 do 10 Maja 1673
Mscr. z Libr Relat. Tom 100 str. 854. przepisane) —

7) Rejestr i taxa Klejnotów Koronnych (i insygniów) d. 8 Marca 1673.
(Mscr. Libr Relat. Tom. 110 pag. 2685 – druk. całe z pomyłkami w: Inwentarium privilegiorum in Archivo Regni 1682. Parisiis 1862 pag. 476 – druk w wyjątku z końca (insygnia) w Niemcewicz: Zbiór Pamiętników Tom III str. 70 – 76.) —

8) Rewizya Skarbu Koronnego (insygniów i niektó-
rych) rzeczy d. 15 Stycznia 1686 (po śmierci
Morsztyna)
— (Mscr. w Libr. Relat. Tom. 113 pag. 154 - przepis.)

9) Rewizya Skarbu Koronnego (przy wywiezieniu
z powodu Szwedów) r. 1702
— (Mscr. w Libr. Relat. Tom. 192 pag. 817 - przepis)

10) Lustracya Skarbu Koronnego (insygniów, aktów
i rzeczy) d. 2 Maji 1730.
(druk. w Niemcewicza: Zbiór pamiętników Tom
III str. 76-121.

11) Opis Koron i insygniów d. 18 Kwietnia
1792.
— (Mscr. w Protocoll. manifest. Tom 21 pag.
503 - przepisane — druk w skróceniu w
Grabowski: Kraków i jego okolice. Wydanie
drugie. Kraków 1830 str. 371 — druk w małym
wyjątku w Niemcewicza: Zbiór pamiętników
Tom III str. 122-124)

<u>Klejnoty Zygmunta Augusta</u> Króla polskiego.

Julius Ruggiero (Rogerius) opat legat papieski do Króla polskiego pisze r. 1568 w Relacyi swej po włosku do papieża Piusa V (po włosku drukow. w Sebast. Ciampi: Hosculi historiae Polonae. Pulaviis 1830, a w tłomaczeniu polskiem w Niemcewicza: Zbiór pamiętników o dawnej Polsce. Puławy 1835 Tom V str. 348):

Król (r. 1560) posiada przewyborne porządki i ruchomości. .... Ma Król dla własnej ~~...~~ swojej osoby 20 zbroi (armature), z których 4 są przedziwnej roboty (mirabilissime), szczególniej jedna na której misternie wyrznięte są figury srebrne (nella quale gl'intagli sono sottilissimi con figure commesse d'argento) reprezentujące zwycięztwa przodków jego nad Moskwicinami; ta jedna zbroja kosztowała 6000 skudów. Na innej wyrażone są inne zwycięztwa. Król w szatni swojej różne ma ubiory prócz zwyczajnych, węgierskie, włoskie z złotogłowiu (d'oro et drappo), na lato i na zimę podszyte sobolami, wilkami, rysiami (cervieri) i czarnemi lisami które przeszło 80000 skudów kosztują. — Wielkie Król ma upodobanie w klejnotach .... w gabinecie swoim miał stół zajmujący prawie cały gabinet na nim stało 16 szkatuł na 2 łokcie długich a na półtora szerokich wszystkie napełnione klejnotami: „Di gioie si diletta grandemente. In camera sua haveva una tavola grande quanto la camera, sopra la quale erano sedici cassette di due palmi lunghe l'una et uno et mezzo larghe, tutte piene di gioie (p. 7). Czterey z nich przysłane od matki z Neapolu wartości 200000 skudów; cztery inne kupione przez J. Kr. M. za 500,000 skudów zł. między innemi spinka (spinella) (zapora albo noszenie) Karola V wartości 30,000 skudów złotych i tegoż medalion (medaglia) takiej wielkości jak Agnus Dei, z dyjamentów wielkich, mający na jednej stronie herb Hiszpanii a na drugiej 2 kolumny z napisem: Plus ultra. Nadto wiele rubinów i szmaragdów (smeraldi in quadro et punta) mniejszych i większych. Osm innych szkatuł zawierały antyki,

74

między temi na czapeczce (berretta) pełno szmaragdów rubinów i diamentów wartujących najmniej 300,000 skudów złotych. Słowem ani w Wenecyi ani w Rzymie, ni w żadnych skarbach królewskich nie widziałem nic coby się z bogactwy Króla Polskiego równać mogło. (Et in somma io ho vedute tante gioie, che non harei pensato se ne trovasse si fatte, et quelle di Venetia ch'ho vedute, et del regno di N. S. non hanno comparatione.) Oprócz srebra które było w robocie (u złotników) dla Króla Jmci i Królowej, w skarbcu królewskim znajduje się 5000 funtów srebro pozłocistego, które się nie rusza. Te są wspaniałości w których się Król JMć kocha jako to fontanny (fontane), zegary z figurami wielkości człowieka, organy i inne instrumenta; świat ze wszystkiemi znakami niebieskiemi podług miary, miednice, wazy [illegible] z różnemi wyrabianemi zwierzętami. Reszta składa się z złocistych roztruchanów (coppe) ofiarowanych Królowi przez biskupów, wojewodów, kasztelanów i t.d. w dzień mianowania ich. Mówią, że po Polsce większe jeszcze znajdują się bogactwa wyrabiane, rozdane przez Króla.... Znajduje się u Króla 30 kulbak (selle) z rzędami: nic wspanialszego w tym rodzaju widzieć nie można: niektóre są z złota i srebra blachmalowego (argento massiccio) to łatwo u tak wielkiego Pana; lecz robota ich tak jest piękna i delikatna, że ten chyba wierzyć tylko może kto je widzi. Przy tych wisiało 20 sukien dla paziów, przy każdej łańcuch ważący 800 czerw. zł. węgier. z wielą innemi rzadkiemi się kosztami które długo by było opisywać. (Perchè in ogni arte sua Majestà ha persone rare, come: perle gioie et intagliare, Mess. Giovanni Giacomo da Verona; per l'artiglieria certi Francesi; un Veneziano per scultura; l'Ungaro unico di Leuto; il Sig. Prospero Anadono Napolitano per cavalcare, et così in tutte l'arti: p. 9) Do każdego z tych zbiorów ma Król zdatne nader osoby, jako to do klejnotów i rznięcia onych p. ... [illegible] do artyleryi niektórych Francuzów; do rzeźby jednego Wenecyanina; do lutni jednego [illegible] ujeżdżania koni p. Prospera Anadono neapolitańczyka. (Ob. Niemcewicz, Pamiętniki o dawnej Polsce Tom V str. 348)

K[illegible].

Artyści nadworni Zygmunta Augusta których Ruggiero wspomina byli:

1) Jan Jakób Caraglio (Jacobus Carali Veronensis S. M. Reg. gemmarum incisor) znakomity jubiler i sztycharz rodem z Werony gdzie miał dom i rodzinę, posiadał w Krakowie na Czarnejwsi za Garbarzami swój dom, gdzie zrobiwszy testament d. 4 Augusti 1565 (w sierpniu) umarł przed S. Franciszkiem 1565 pochowany w Kościele Karmelitów na Piasku (Ob: Acta scabin. Cracov. T. 1149 pag. 654-659.) Zostawił córkę Katarzynę z nieprawego łoża i syna Ludwika z żony swej Katarzyny która jeszcze tego roku 1565 poszła powtórnie za Włocha Scipiona de Grandis z Lecce szewca Krakowskiego. Caraglio prócz domu na Czarnejwsi, kamienicy w Weronie posiadał także willę z winnicami we wsi Sancti Buseti w Parmeńskiem.

Caraglio przybył do Polski r. 1539 (Ob. Ciampi Bibliographia II p. 245) - Grabowski Ojczyste spominki I str. 267)

2) Jan Maria Mosca rodem z Padwy (Joannes Maria Italus lapicida Paduanus) rzeźbiarz którego roboty są medal Królowej Bony (Raczyński (Medale I N° 11) medal Zygmunta Augusta (Raczyński I N° 9) - podobno pomnik grobowy Zygmunta I (do którego Zygmunt Aug. dorobił r. 1574 Santus Gucci lapicida Italus ob. Acta juris supr. Tom 1209) oraz jak się zdaje wierzch nagrobku Władysława Jagiełły, nagrobki 2 żon Zygmunta Augusta do Wilna - nagrobek dla Alexandra Pesenti z Werony, dworzanina Królowej Bony - nagrobek dla Bonawentury Gardiani [illegible] lekarza nadwornego Zygmunta Aug. — Jan Maria Mosca był już w Krakowie r. 1553. (Ob. Ciampi Bibl. II. 252)

3) Walenty Backfart czyli Bekwark [illegible] z Węgier znakomity lutnista i kompozytor.

Wypisy z testamentu Zygmunta III (w Warszawie d. 5 maja 1623)

Koronę złotą ozdobną perłami zastawioną niegdyś Janowi Tudeses a przez nas za 20000 fl. wykupioną powracamy Rzeczypospolitej

tę Koronę oddał Władysław IV po koronacyi d. 12 lutego 1633 sprawiwszy do niej jabłko, berło i inne klejnoty za 50000 zł. (Pamiętn. Albr. Stan. Radziwiłła)

Królewiczowi Władysławowi Zygmuntowi: Koronę moskiewską, — Berło i jabłko które się nam po matce Katarzynie Jagiellonce dostały — Noszenie na szyję z dyamentów i pereł, w którym są podługowate dyamenty a z nich zwiesza się tablica z podługowatego dyamentu z 3 wielkiemi perłami (jest to dziedziczny klejnot Królów szwedzkich) — Duży krzyż szczerozłoty w hebanie z perłami i drogiemi kamieniami — Łańcuch dyamentowy w podługowate wiązania w którego każdem wiązaniu oprócz pomniejszych dyamentów są wprawione 3 wielkie trójgraniaste i drugi łańcuch podobny z rubinów (oba kupione od Filipa Holbein) — Łańcuch złoty w esy z rubinów i pereł — Łańcuch złoty z dyamentami rubinami i perłami u którego wisi noszenie w związane litery S.A. (Sigism. August.) na wierzchu Korona, u spodu ogromna perła — Spięcie do kapelusza z 12 sznurkami, w każdym po 5 ostrych dyamentów, z zaponą w kornukopię z dyamentami i rubinami w pośrodku rządki karbunkuł i 3 duże perły — Pierścień z ostrym dyamentem bez folgi — Tarczę złotą dyamentami sadzoną — 2 skrzynie z różnemi naczyniami złotemi i 3 skrzynie z takiemiż srebrno-pozłacanemi — Obicie na tle złotem wyobrażające Historię Adama z baldachimem haftowanym, łożem z hebanu wysadzanem srebrnem, pawilonem ponsowem haftowanym złotem z podobnąż kołdrą i firankami.

Królewiczowi Janowi Kazimierzowi: Szpadę (którą myśmy dostawszy od ojca na pierwsze wesele nasze podług nowej mody przerobić kazali) przyozdobiona drogiemi kamieniami i perłami z pendentem i

sprzączka również ozdobna. – Łańcuch z dyamentami w róże (od Anny Jagiellonki darowany) – Spięcie do kapelusza w łańcuch z dyamentami w róże i zaponą z herbami – Pierścień ślubny (od Królowej Konstancyi) – Łańcuch z wessy z dyamentami i perłami – Obicie wyszywane z Historią Scypiona (darowane przez elektora brandeburskiego) z baldachimem, pawilonem i pięknem łożem z złotogłowia białego – Skrzynia z srebrem pozłacanym (kupiona od Myszkowskiego marszałka.)

Królewiczowi Janowi Albrychtowi: Ołtarz srebrny z 6 wielkiemi srebrnemi świecznikami i Krzyż srebrny w Augszpurgu robiony. – Statua S. Andrzeja apost. szczerozłota – Obicie w kolumny częścią złotem częścią jedwabiem szyte z łożem haftowanem złotem i podobnym baldachimem.

Królewiczowi Karolowi: Szpada złota z dyamentami i rubinami. – Puginał z zapięciem i pendentem staroświeckiej roboty z perłami. – Noszenie na szyję kosztowne. – Łańcuch z rubinów i pereł wessy. – Pierścień ślubny (od Królowej Konstancyi) – Obicie z złotogłowiu (darowane przez pp. Inszyńskich) z baldachimem koloru białego i niebieskiego złotem szytym. – Łoże bogate (od Arcyksiężny rakuskiej Maryi Krystyny.)

Królewiczowi Aleksandrowi: Szpada z rękojeścią złotą z pendentem, zaponą z dyjamentów i pereł (darowana nam od żony) – Łańcuch z dyjamentów i pereł (któryśmy w niedziele nosili.) – Obicie z Historyją trojańską.

Królewnie Annie Katarzynie: Potrójny łańcuch z dyjamentów w nim 4 znacznej wielkości – Potrójny łańcuch w każdym ogniwie 4 rubiny mający – Łańcuch w którym ogniwo z rubinów i dyjamentów (któryśmy dostali od żony Konstancyi) – 32 sznurków dyjamentów w każdym po 19 dyjamentów – 3 tuziny z sznurków z dyjamentów i rubinów które do różnych sukien naszych przyszywane bywają. – Sznurki w kształt gwiazdy z rubinów i dyjamentów do kapelusza naszego. – Łańcuch z 150 dużych pereł uryańskich.

Annie Królewnie szwedzkiej siostrze naszej: Pierścień z ostrego dyjamentu z 4 trójgraniastemi dyjamentami w około i 8 mniejszemi – Klejnot w literę A. z dyjamentów od którego spływają 3 uryańskie perły. – Łańcuch z rubinów i dyjamentów.

Krolowej Konstancyi żonie naszej: Relikwie w złoto, drogie kamienie i heban oprawne – 12 Apostołów z złota na podstawach hebanowych – Posagi Zbawiciela, Matki boskiej i S. Zygmunta z złota ulane – Miednica złota z nalewką z herbami moskiewskiemi (kupione od żołnierzy) – Naczynia srebrne i srebrno pozłacane. – Kobierzec złotem tkany z 7 kamieni (od pp Tęczyńskich dar) – Baldachim z złotogłowia, pawilon i nakrycie na stół z podobnej materyi.
Wszelkie obicia zapisujemy małżonce i Krolewiczowi Władysławowi, jednak aby obicia reprezentujące jedną historyją nie były rozrywane – Szaty, ozdoby, guziki z drogich kamieni i złota, rzędy, siodła Krolewiczom legujemy.
Do katedry S. Stanisława na zamku krakowskim Ornat ponsowy na tle złotem z pasami szytemi w perły – Dalmatyki i antependia tegoż koloru. – Xięga Ewangelii nakryta blachami srebrnemi pozłacanemi (nabyta przy dobyciu Smoleńska)
Do Kaplicy przez nas fundowanej na zamku krakowskim: Cztery wielkie lichtarze srebrne, krzyż i 2 kielichy srebrne pozłacane, pateny, ampułki srebrne, dwa ornaty i 2 dalmatyki z lamy złotej z ponsowem, fioletowem i zielonem przetkaniem (z naszej prywatnej zakrystyi)

(Niemcewicz: Dzieje panowania Zygmunta III. Tom III.)

